

Т. Ф. Панченко

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА НА АЗОВСКОМ ПОБЕРЕЖЬЕ (на примере пос. Ялта Донецкой области)

Туризм в мире развивается стабильно и динамично. За последнее десятилетие численность туристов в рамках международного туристического рынка увеличилась на 74,6%, объемы доходов от туризма возросли в 3 раза [1]. В 1997 г. количество туристов в мире составило 612 млн. чел., а общая сумма доходов достигла 443 млрд. дол. США. К 2020 г. Всемирной туристской организацией (ВТО) прогнозируется рост численности туристов в мире до 1,6 млрд. чел., а ожидаемых доходов от туризма — 2 трлн. дол. США.

Туристическим лидером среди шести выделенных ВТО регионов мира в настоящее время является *Европа*. Доля доходов 10 туристически развитых европейских стран в объеме доходов 20 наиболее популярных стран мира составляет 53,0%, а в целом доля Европы в мировом объеме доходов от туризма — 50,8%. Количество иностранных туристов, посетивших Европу в 1996 г., составило 347,3 млн. чел. или 58,7% от общего числа туристов в мире. Показатели туристического рейтинга европейских стран в течение последнего десятилетия были переменчивы, однако заметны определенные тенденции. Стабильно лидируют в сфере туризма страны Западной Европы, такие как Франция, где численность иностранных туристов составила в 1996 году 61,5 млн. чел., Испания — 41,3 млн. чел., Италия — 35,5 млн. чел.; активно развивается туризм в некоторых странах Восточной Европы, в таких как Венгрия, где туристический поток в 1996 г. составил 20,6 млн. чел., Польша — 19,4 млн. чел., Чехия — 17,2 млн. чел. [1].

В Украине развитие туризма на фоне мировых и европейских показателей осуществляется не в полной мере, учитывая ее огромный туристический потенциал. Однако позитивная динамика роста туристического потока в целом наблюдается. Количество иностранных туристов в 1995 году составило 1,5 млн. чел., в 1996 г. — 2,1 млн. чел., в 1997 г. — 2,6 млн. чел.; количество отечественных туристов увеличилось с 4,5 млн. чел. в 1995 г. до 5 млн. чел. — в 1997 г. Доходы от туризма составили в 1996 г. 925 млн. грн., в 1997 г. — 1089,9 млн. грн. В иностранной валюте в 1997 г. доход составил 350 млн. дол. США. Доля Украины в мировом объеме доходов от туризма составляет примерно 0,13% (для сравнения: в 1996 г. в Польше — 3,28%, в Чехии — 2,91%, в России — 1,64%) [2]. В объеме валового внутреннего продукта (ВВП) поступления от туризма в последнее десятилетие составляли 0,8-1,13%.

Украина обладает уникальными природными рекреационными и историко-культурными туристическими ресурсами, имеет выгодное для развития международного туризма геополитическое положение в центре Европы. Площадь потенциальных рекреационных ресурсов Украины составляет 12,8% ее территории. Современное состояние и перспективы использования рекреационных территорий в административных областях Украины таковы: по данным статистики,

на период 1997 г. общая вместимость рекреационных учреждений составляла 827 тыс., из них оздоровительные учреждения (санатории, пансионаты, профилактории) — 23,6%, рекреационные учреждения (дома и базы отдыха, детские оздоровительные лагеря) — 66,3%, туристские учреждения (тургостиницы, турбазы, мотели, кемпинги) — 10,1% [3]. Существующая и прогнозируемая вместимость рекреационных учреждений по областям определена “Концепцией Генеральной схемы планировки территории Украины”, где прогнозируется поэтапное развитие туристического и рекреационного фонда: I этап (2001—2006) — намечается увеличение в 1,2 раза; II этап (2006—2016) — в 1,5 — 2 раза; III этап (2016—2026) — в 2,1 — 3 раза [4].

Для целей туризма в Украине используются также природно-заповедные территории — национальные природные парки, региональные ландшафтные парки, биосферные заповедники и другие объекты, общая площадь которых составляет 3,9% территории Украины [5].

Анализ состояния развития туризма в Украине показывает, что главными задачами *преодоления стагнации* в данной области являются:

— *реструктуризация* существующего рекреационного фонда в соответствии с социальными потребностями и условиями рыночной экономики;

— строительство новых туристических учреждений по *мировым стандартам* для интеграции национальной системы туризма в международные структуры;

— создание *законодательных предпосылок* для развития устойчивого туризма в регионах и областях Украины.

Приморский район Азовского побережья Донецкой и Запорожской областей, протяженностью 779 км, является составной частью побережья Черного и Азовского морей, общая длина береговой линии которого составляет около 2,8 тыс. км.

На *побережье Черного и Азовского морей* находится более 200 поселений, 70 курортов и рекреационных зон, более 260 объектов природно-заповедного фонда, которые занимают такую площадь (% от площади прибрежной части глубиной до 20 км):

поселения — 3-4%; курорты и рекреационные зоны — 1,5-2% (в Крыму до 5%); природно-заповедные объекты — 2-5% и более; зеленые зоны — 8-12%; промышленность, транспорт, порты — 4-6%; сельхозугодья — 60-65%; другие земли — 8-10% [6].

Главными природными рекреационными особенностями побережья являются:

— умеренно континентальный и субтропический климат (120-140 солнечных дней в году; средняя температура в июне-августе 22-23 °С; температура морской воды летом 18-26°С);

— преимущественно песчаные пляжи (длиной около 900 км), месторождения лечебных грязей и минеральных вод (около 90 месторождений);

уникальные природные ландшафты — Крымские горы, Одесские лиманы, Азовские песчаные косы — Арабатская стрелка, Бердянская коса, Белосарайская коса.

На побережье имеются многочисленные памятники истории, археологии, архитектуры и культуры, исторические поселения — центры туризма.

Донецкая область, к которой относится часть Азовского приморского района,

обладает природными и историко-культурными ресурсами для развития туризма в области в целом и на побережье. К ним относятся 2399 памятников истории, археологии и архитектуры, в том числе 25 памятников V-III тыс. до н.э. Наиболее известны Свято-горский пещерный монастырь (XVII-XVIII ст.), Государственный историко-архитектурный заповедник в г. Славяногорске (1980 год), архитектурные сооружения в г. Артемовске и др. Область имеет 70 природно-заповедных объектов, в том числе Национальный природный парк “Святые Горы” [7].

По данным статистики, на период 1997 г. существующая вместимость всех видов учреждений в области составляла: оздоровительных (санатории, пансионаты с лечением, профилактории) — 12,7 тыс. мест; рекреационных (дома, пансионаты и базы отдыха, детские оздоровительные лагеря) — 103,5 тыс. мест, в том числе туристских (тургостиницы, турбазы, мотели, кемпинги) — 5,3 тыс. мест; гостиниц — 7,5 тыс. мест. Однако заметна отрицательная динамика показателей вместимости по некоторым видам учреждений (табл. 1).

Таблица 1
Динамика изменения вместимости оздоровительного фонда [8]

Виды учреждений	Вместимость, мест		
	1990	1995	1998
Санатории и пансионаты с лечением	6972	6197	4311
Дома и пансионаты отдыха	17226	14824	13503
Детские оздоровительные лагеря	—	39800	35928
	1996	1997	1998
Гостиницы	8072	7509	7084
Коэффициент использования гостиниц	0,18	0,17	0,14

Главными курортами Донецкой области являются: грязевой курорт Мариуполь, климатический курорт Славяногорск, бальнеогрязевой курорт Славянок. Различными видами туристической деятельности в области занимаются более 160 туристических организаций [7].

Перспективными для области являются *оздоровительный туризм* — на побережье Азовского моря; *рекреационный туризм* — в зеленых зонах вблизи городов, на побережье р. Северский Донец; *бизнес-туризм* — в городах Донецке, Мариуполе и др.; *экологический туризм* — на природно-заповедных территориях.

Прибрежная полоса Азовского моря на участке Донецкой области, протяженностью 112 км, находится в границах двух административных районов — Новоазовского и Першотравневого и городского совета Мариуполя. Рекреационные ресурсы: мягкий климат, лечебные грязи и минеральные воды, песчаные пляжи, природные комплексы Белосарайской Косы и Кривой Косы. В г. Мариуполе сохранились памятники архитектуры (дом Купеческого собрания, театр и жилой дом на Театральной площади); есть краеведческий музей, художественный музей выдающегося живописца А. И. Куинджи. Вблизи Мариуполя сохранился могильник — памятник периода меди-бронзы III-I тыс. до н.э.

Постановлением правительства г. Мариуполь, г. Новоазовск, поселок Ялта,

села Мелекино и Урзуф отнесены к категории курортных населенных пунктов (от 15.12.97, № 1391).

Сегодня рекреационный фонд на побережье насчитывает около 63 тыс. мест и включает 332 учреждения; площадь рекреационных территорий составляет 790 га.

В границах приморской полосы сформировано 5 рекреационных зон: Гурзуфская (9,5 тыс. мест), Ялтинская (18,7 тыс. мест), Мелекинская (14 тыс. мест), включая Белосарайскую Косу, Мариупольская (11,0 тыс. мест).

Ялта является характерным примером рекреационного освоения приморской территории на Азовском побережье. Застройка хаотична, отдельными ведомственными объектами, без инженерного оборудования; есть нарушения в части размещения учреждений в 100-метровой охранной зоне пляжей; нет четкого функционального зонирования между стационарной рекреационной застройкой, жилой застройкой, местами кратковременного отдыха. В Ялтинской рекреационной зоне только около 5% учреждений отвечают необходимым стандартам комфортности и обслуживания, более 50% — требуют реконструкции, а около 38% подлежат ликвидации. Особенности Ялты являются:

- сезонность функционирования рекреационных учреждений в летний период;
- оздоровительный семейный и детский туризм;
- массовый кратковременный отдых местного населения;
- преобладание контингента отдыхающих из Донецкой области.

Законом Украины "О концепции устойчивого развития населенных пунктов" (от 25.12.99, № 43-3855/4) регламентирована разработка программ социально-экономического развития всех населенных пунктов страны, включая и пос. Ялту, которые отвечали бы международным принципам устойчивого развития.

"Устойчивое развитие — это процесс управления использованием ресурсов без их истощения и нанесения им ущерба" (Всемирный Союз охраны природы).

Три основных принципа устойчивого развития [9]:

Экологическая устойчивость — совместимость развития с поддержанием экологических процессов, сохранением биологического разнообразия и восстановлением биологических ресурсов.

Социальная и культурная устойчивость — совместимость развития с сохранением культурных и человеческих ценностей, укреплением местной самобытности, увеличением общественного контроля над качеством жизненной среды.

Экономическая устойчивость — обеспечение экономической эффективности развития с применением тех методов управления использованием ресурсов, которые не затрагивают интересов будущих поколений.

С учетом этих принципов, **главной целью** выполняемого в настоящее время межведомственной группой специалистов пилотного проекта по программе ТАСИС является разработка *экономической модели развития устойчивого туризма в Ялте*, направленной на:

- улучшение качества жизни местного населения;
- обеспечение условий комфортного пребывания туристов;
- сохранение природной окружающей среды в интересах местного и приезжего населения.

Основными задачами развития устойчивого туризма в Ялте являются:

— *преобразование существующей* туристской инфраструктуры с повышением ее качественного уровня и рентабельности использования;

— *оживление местной экономики*, предоставление новых рабочих мест для решения проблемы трудовой занятости населения и увеличения семейных бюджетов;

— *стимулирование мероприятий по инженерному оборудованию*, инженерной подготовке, благоустройству и санитарной очистке территории;

— *повышение привлекательности* Ялтинской рекреационной зоны за счет создания новых объектов (аквапарк, бальнеогрязелечебница и др.), формирования центра греческой диаспоры и других аттрактивных комплексов;

— *определение структуры управления* (ассоциация, агентство, кооператив, орган самоуправления), которое должно обеспечивать и контролировать туристскую деятельность, осуществлять маркетинг, рекламу, экскурсионное обслуживание.

Решение этих и других важных задач развития устойчивого туризма в Ялте намечено осуществить в рамках Черноморской экологической программы ТАСИС на территории Украины в пределах Донецкой области.

С этой целью была проведена специальная научно-техническая конференция "Планирование землепользования и устойчивого туризма в прибрежной полосе Азовского моря" ("Донбасс—Азовье—XXI век", ТАСИС, 2000 г.), которая обозначила стратегические направления развития туризма в этом регионе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Науменко Г. П., Попович С. І. Статистичний аналіз розвитку міжнародного туризму. — К.: Інститут туризму ФПУ, 1997.
2. Вихристенко Б. І. Сучасний стан і завдання розвитку туристичної галузі України. — К.: Інститут туризму ФПУ, 1998.
3. Панченко Т. Ф. Курортно-рекреаційна система України: сучасний стан та перспективи розвитку. — К.: Інститут туризму ФПУ, 1999.
4. Концепція Генеральної схеми планування територій України. — К.: Держбуд України, 1998-1999.
5. Панченко Т. Ф., Закревський О. І., Ткачов А. О. Національна доповідь про екотуризм в Україні. — К.: Мінекобезпеки України, 1999.
6. Сучасний стан, перспективи розвитку та природний потенціал курортно-рекреаційного господарства в областях та районах Азово-Чорноморського басейну. — К.: НДПІ містобудування, 1994.
7. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів «Наместо Славутича». — К.: Фонд «Наместо Славутича», 1998.
8. Статистичний щорічник України. — К.: Техніка, 1999.
10. Устойчивое развитие туризма: Пособие для специалистов по местному планированию. — Мадрид.: ВТО, 1993.

УДК 711.523(477.74-21)

А. С. Греков

ПРОБЛЕМА МАСШТАБНОСТИ ЗАСТРОЙКИ ИСТОРИЧЕСКОГО ЦЕНТРА Г. ОДЕССЫ

Новые экономические отношения, сложившиеся сегодня в стране, позволили во многом изменить архитектурно-строительную политику в некоторых городах Украины, в частности в Одессе.

Появилась возможность, привлекая заинтересованных инвесторов, решать задачи совершенствования архитектурного облика города, его исторического центра на новом современном уровне.

В последние годы реализуется ряд проектов в историческом ядре города, которые своим качеством превосходят продукты архитектуры советского периода: Центр реабилитации детей-инвалидов (арх. В. Р. Быков, В. Л. Глазырин), вписанный в угловой участок между ул. Пушкинская и ул. Базарная; часовня Св. Николая на Морвокзале (арх. В. Н. Калинин) едва ли не единственный в стране пример неортодоксальной храмовой православной архитектуры; Дом-Маскарад в Лермонтовском переулке (проектная организация "Экспресс-проект") — постмодернистский аккорд в историческом квартале; ресторан "Красный лобстер" в парке им. Шевченко (арх. М. Г. Повстанюк) — реверанс в сторону стиля "модерн", развернувшегося гирляндой зданий напротив по ул. Маразлиевская, другие.

Тем не менее, свобода творчества архитектора ныне не ограниченная остаточным принципом финансирования строительного производства, а лишь инвестиционными планами заказчика, подчас, таит в себе угрозу самобытной исторической архитектурной среде одного из самых красивых городов Украины.

Как известно, город застраивался по четкому градостроительному плану, имел долгое время характерный профиль улиц, пропорции и масштаб застройки.

В структуре жилых кварталов преобладали дома с внутренними двориками, которые несли традиции первых домов города конца XVIII — начала XIX вв.

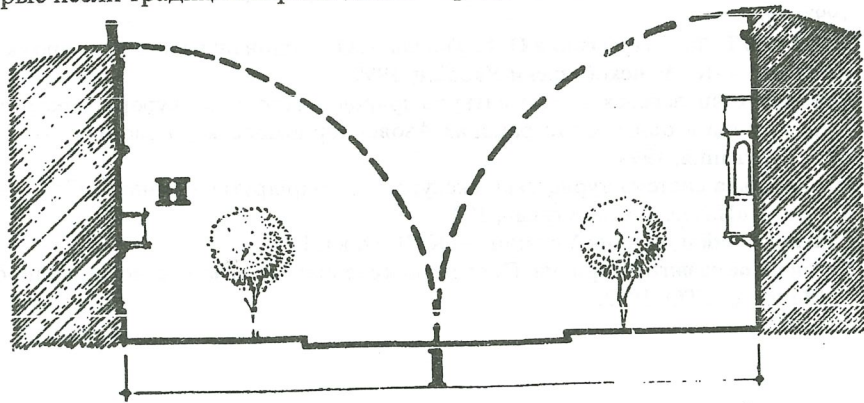

Рис. 1. Пропорции улиц.
Отношение высоты зданий (H) к ширине улицы (L) 1:2 — 1:2,5

Соотношение между высотой застройки улиц и их шириной составляла 1:2 — 1:2,5 — характерное для городов эпохи ампира (см. рис. 1). Этого правила город в основном придерживался до конца XIX — начала XX вв., когда в центральной части города, из-за дороговизны земель начали появляться дома "повышенной" этажности — 4-5 этажей.

Сегодня ситуация в градостроительной политике напоминает период рубежа веков (спустя век), когда инвестор из-за дороговизны земли стремится к максимальной отдаче от строящегося объекта в центре города и тем самым диктует проектировщику свои условия.

Результаты сказываются на облике городской среды.

Характерный пример — Греческая площадь — географический, градостроительный, символический центр города (рис. 2).

Изначально, площадь представляла собой каре с 2-этажной застройкой перистилем. Колоннада по всему ее периметру задумывалась автором — арх. Ф. Фраполли в начале XIX в. — как полное завершение комплекса — агоры Южной Пальмиры. В конечном итоге — античного завершения не произошло, хотя масштаб 2-3-этажной застройки сохранялся вплоть до конца XIX — начала XX вв.

В центре площади сначала появился 2-этажный торговый пассаж ("круглый дом"), впоследствии его этажность была повышена — в средней части надстроен еще один этаж.

Композиционно торговый пассаж держал ансамбль площади: находясь на пересечении двух градостроительных осей — Александровский проспект — ул. Гаванная и Преображенская площадь — ул. Греческая, — в окружении 2-этажной перистильной застройки "круглый дом" с высокой центральной частью акцентировал геометрический центр ансамбля площади.

Разрушение ансамбля началось в период строительного бума, в 70-х гг. XIX в., когда на стыке ул. Дерибасовская и Греческой площади на месте торговых рядов построено было 3-этажное здание гостиницы "Империал" (ныне "Спартак"), а затем в конце века был над ней надстроен 4-й этаж.

В эпоху Модерна в северо-западной части площади выстроена 5-этажная гостиница "Большая Московская", ставшая на долгое время самым высоким зданием площади.

Когда в 1990-х городскими властями рассматривался вопрос реконструкции Греческой площади, выбор пал на проект греческой фирмы "Миханики" (арх. группа "Александр Томбазис"), которые предложили строительство 7-этажного дома вдоль Колодезного пер., 3-7, между гостиницей "Большая Московская" и зданием по пер. Колодезный, 9 (как раз на месте чудом сохранившегося фрагмента той самой колоннады XIX в.).

Этажность нового здания была выбрана в уровне с гостиницей "Большая Московская", т.е. наиболее высокого здания площади.

Здание в центре площади ("круглый дом") демонтировано и на его месте предусматривается строительство нового 6-этажного полифункционального торгово-административного комплекса. Его масштаб соизмерим уже с масштабом дома по Колодезному пер., 3-7 и гостиницей "Большая Московская".

Таким образом, с реализацией проекта "Миханики" изменяется масштаб застройки площади, а следственно — и характер ее восприятия.

Инсценировка утраченной колоннады по первому этажу дома в Колодезном

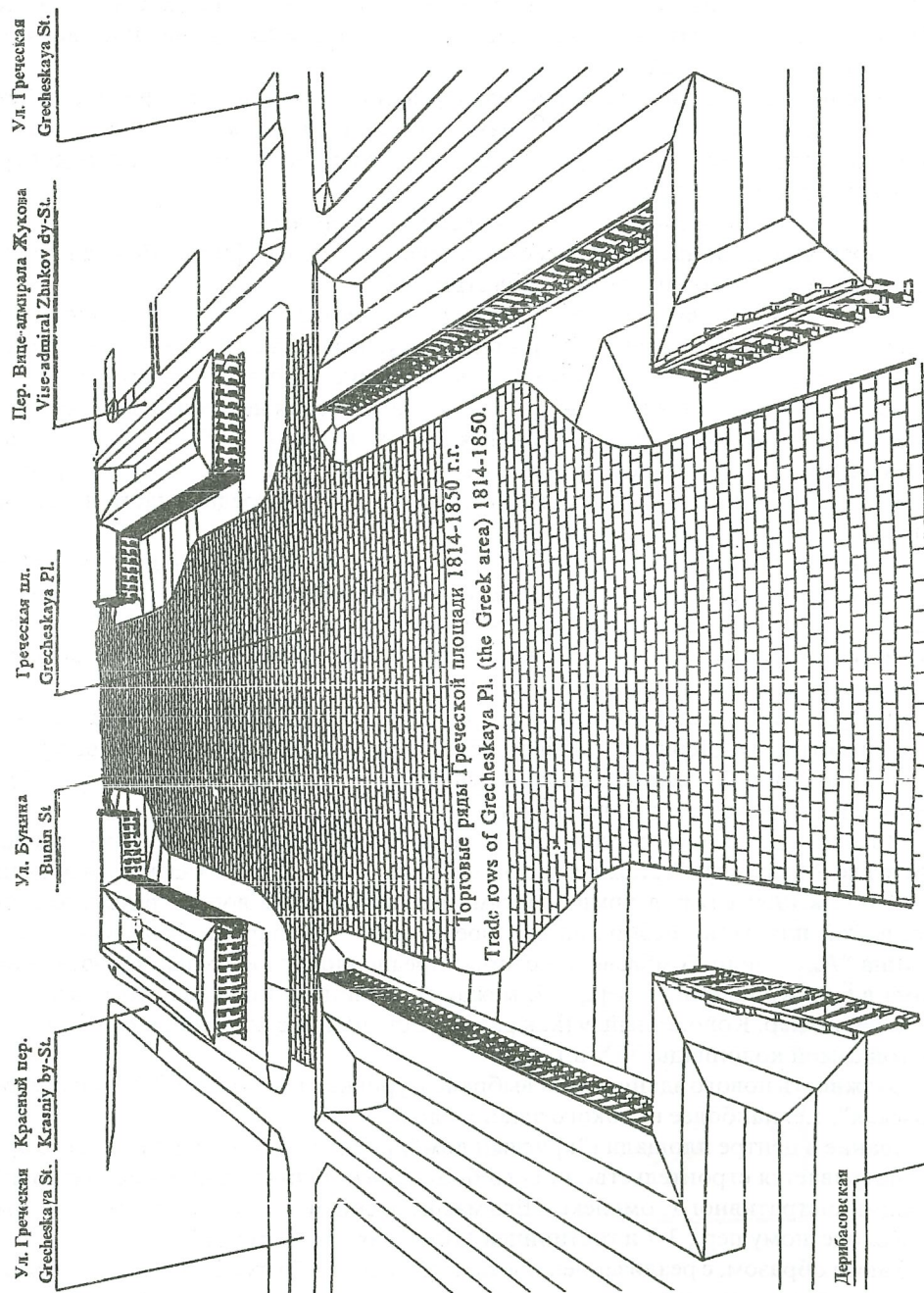

Рис. 2. Застройка Греческой площади в XIX в.

переулке, 3-7, декорации наружных стен снесенного “круглого дома” в новом торгово-административном здании не меняют сути — отражение ностальгии на зеркальных плоскостях не позволяет воспринимать комплекс площади в прежнем масштабе. Утрачен и основной принцип композиции — соподчиненность между главными элементами ансамбля и второстепенными.

Повышение “планки” в этажности Греческой площади как бы дает сигнал соседним застройщикам к увеличению высоты новых объектов — это ощущается уже в проектном предложении строительства многоярусного паркинга все той же “Миханики” в юго-западной части площади.

Тенденция к повышению этажности новых объектов в исторических кварталах города становится все более устойчивой, а оттого все более пугающей: проект 7-этажного жилого дома на Старобазарной площади (проектный институт “Одесгражданпроект”) — ни своими геометрическими параметрами, ни масштабностью архитектурных элементов этот объем не вписывается между 2-3-этажными зданиями-памятниками архитектуры.

В заповедной части города по ул. Маразлиевской угол ул. Базарной предлагается строительство 7-этажного жилого дома (ин-т “Одесгражданпроект”), где самый высокий опорный дом квартала не превышает 3-этажей.

Учитывая складывающуюся ситуацию, необходимо внести законодательно в местные правила застройки положения, регламентирующие этажность зданий, размещаемых в исторической зоне города.

В мировой практике, в рекомендациях исследовательских институтов Украины, России, стран Балтии принято регулировать этажность новых объектов в историческом ядре центра города по т. н. “голубой линии” (или под “карниз”) — т. е. по вертикальной отметке карнизной части наиболее высокого здания в ряду периметральной застройки и определяемого на основе материалов регенерации квартала.

Подобный методический подход неоднократно освещался в литературе и находил реальное подтверждение в проектах, в т. ч. в Одессе: проект офиса туристической фирмы “Альвона” (арх. группа “Мастер-проект”), офис фирмы “Интеркьюд” (арх. группа “ЛИК”) — оба объекта на той же Греческой площади (рис. 3, 4).

В этих проектах учитываются не только вертикальные параметры окружающей традиционной застройки, но и протяженность фасада, соподчиненность элементов архитектуры, а также характер восприятия объектов со стороны прилегающих переулков Красного и Колодезного.

По Указу Президента Украины от 23.10.99 г. разрабатывается комплексная программа сохранения исторической застройки г. Одессы; начата работа по обоснованию границ и организации историко-архитектурного заповедника центра Одессы.

Целесообразно, при дальнейшей разработке правил застройки исторического центра, правил охраны и использования памятников градостроительства, архитектуры и природного ландшафта внести соответствующие пункты и позиции, регламентирующие этажность нового строительства в центральном ядре г. Одессы.

Методология определения высоты новых зданий и сооружений в историческом центре г. Одессы сводится к следующему:

— на основе проекта санации и регенерации исторического квартала необходимо выявить наиболее высокие здания, подлежащие сохранению (опорные здания);

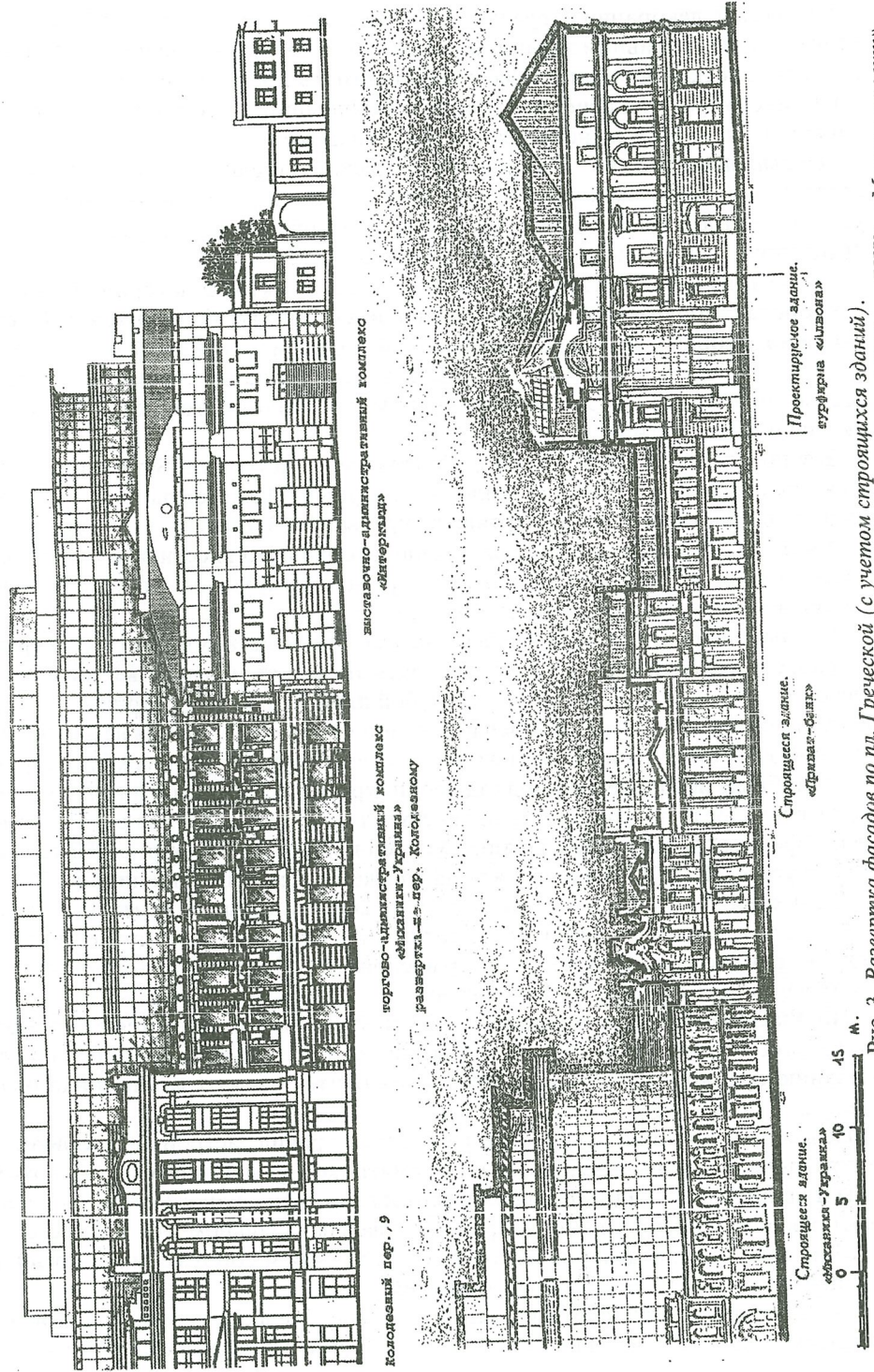

Рис. 3. Развертка фасадов по пл. Греческой (с учетом строящихся зданий).
Графические материалы любезно предоставлены архитектурными мастерскими «Архипроект МДМ», «ЛИК», «Мастер-проект»

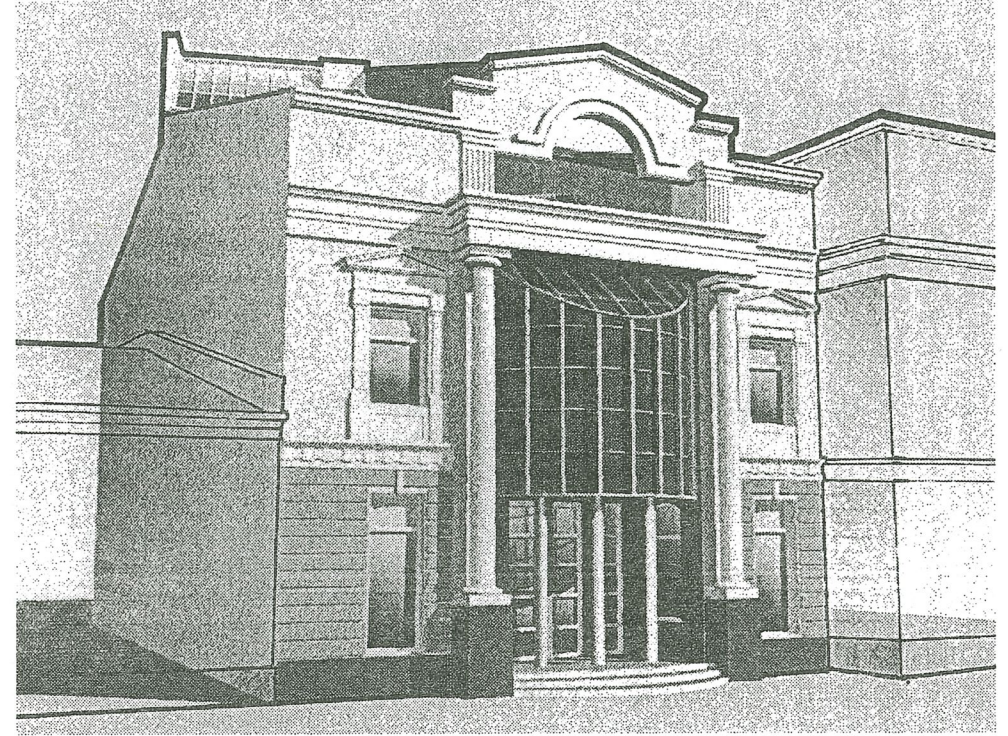

Рис. 4. Турфирма «Алвона». Фасад со стороны Греческой площади (проект)

- определить среднюю величину соотношения между высотой застройки улицы и шириной улицы в красных линиях;
- для расчета соотношения необходимо соизмерять между собой среднюю величину высоты зданий по обе стороны улицы и абсолютную величину ширины улицы;
- выявленные параметры пропорций улицы исторического квартала могут лечь в основу определения этажности проектируемого объекта;
- высота проектируемого здания может превышать усредненную высоту застройки, но не более самого высокого опорного здания в квартале; тем не менее, следует все же придерживаться соотношения высоты застройки к ширине улиц в пределах 1:2 — 1:2,5.

Поддержание режима охраны исторической среды в заповедной части г. Одессы должно быть основано не только на сохранении уникальной первоначальной планировочной структуры сетки улиц, заложенной в конце XVIII — начала XIX вв., но и с учетом вертикальных параметров застройки исторических кварталов.

В. І. Проскураков

АНАТОМІЯ ПРОБЛЕМ ЗАВЕРШЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО АНСАМБЛЮ ПЛ. ТЕАТРАЛЬНОЇ В М. ОДЕСІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Як дослідник театру я побував у містах багатьох країн — Росії, Узбекистані, Білорусі, Литві, Латвії, Польщі, Словаччині, Франції, Угорщині, Канаді, Австрії. Окрім суто архітектурних питань, мене завжди цікавило: чим театральні міста світу відрізняються одне від одного і чим вони схожі. Як театральна архітектура в міському середовищі діє на підсвідомість і коли найбільше хвилює? Чи допомагає ця театральна архітектура підсилувати сприйняття міста? Тому повз мою увагу не могла пройти дискусія, що розгорнулася в 1999 р. довкола конкурсу, організованого головним архітектором Одеси на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одесі”, причин, що викликали ерозію архітектури і конструкцій самого театру, площі і сусідніх з нею кварталів. Питань — якою повинна бути концепція щодо організації площі у функціональному, ідеологічному, архітектурно-просторовому сенсі і яким повинен бути метод її відродження. Після ознайомлення з матеріалами конкурсу — пояснювальними записками, графічною частиною, бесід з організаторами, публікаціями в пресі у мене сформувалися наступні міркування, що спираються також і на попередній власний науково-практичний досвід у галузі театральної архітектури.

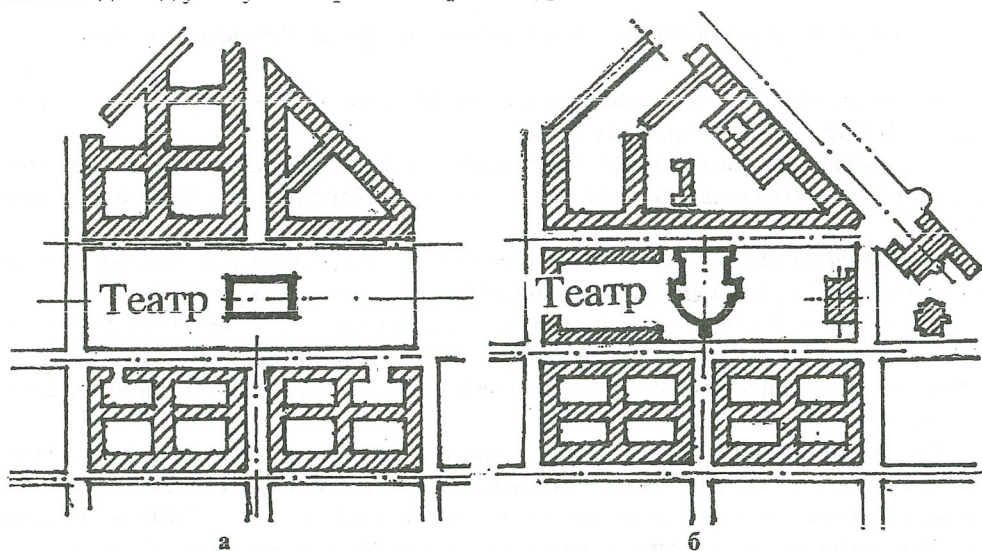

Рис. 1. Зміна концепції розміщення нового театру Опери на перехресті вулиць Ланжеронівської і Ришельєвської за проектом архітекторів віденського бюро Г. Гельмера і Ф. Фельнера: а) містобудівельна ситуація станом на 1810 р.; б) зміна містобудівельної ситуації після побудови споруди нової опери в 1878 р.

Отже Перше. Абсолютно неправим є той, хто хоче, щоб уся відповідальність за більше ніж сторічний досвід накопичення помилок архітектурного, будівельного, технічного, історико-ідеологічного характеру в даному вузлі просторової міської конструкції лягла тепер на діючого головного архітектора. Не він керував архітектурним бюро Г. Гельмера і Ф. Фельнера, які, проектуючи свій театр, розвернули його головним фасадом на вісь сучасної вулиці Ришельєвської (рис. 1). Саме це рішення віденських архітекторів поклато початок майбутнім архітектурно-містобудівельним проблемам у цьому куточку Одеси. Так, це правда, що при побудові нового театру в Одесі у 1887 р. місто збагатилося однією з найбільших споруд, яка і зараз викликає гордість одеситів (театр обійшовся місту в 1.080.000 карбованців за цінами тих років). Але правдою є також і те, що, збудувавши 52 театри в Європі, фірма в деяких випадках робила незрозумілі містобудівельні помилки, і вони не поодинокі. Наприклад, театр ім. О. Кобилянської в Чернівцях, збудований за проектом цієї фірми, настільки програвав простору площі, на якому його збудували, що зразу ж після побудови театру рівень площі змушені були знизити. Але, перетворивши її на яму, ефекту не досягли. Театр цей з головного фасаду не став виглядати монументальною, а залишився невеличкою, навіть дещо випадковою в інтер'єрі площі спорудою (рис. 2).

Далі. Фолькстheater, споруджений цією ж фірмою у Відні на перехресті Бурггасе і Музеумштрассе, також незграбно впроектований у міське середовище і виходить головним фасадом на другорядний фасад Природничо-історичного музею та ще й під кутом до нього. А сходи головного фасаду починаються ледве не від самого перехрестя (рис. 3) [1].

Ще один приклад. Міський театр у Зальцбурзі взагалі дивиться в бік, протилежний від площі, на яку виходить його головний фасад, демонструючи невідгідний ракурс в три чверті від головної осі. Ці проблеми виникали, напевно, ще й тому, що, поряд з унікальними разовими проектними рішеннями, ця фірма полюбляла часом повторно використовувати те чи інше архітектурно-планувальне рішення. Тобто те, що тепер назвали б творчими штампами, повторами. Приклад? Будь ласка! Театр ім. О. Кобилянської для Чернівців — це не що інше, як театр, який був спроектований фірмою для Галицького театру “Руська Бесіда” у Львові, театр, який не був збудований у Львові на початку ХХ століття [2]. Це майже копія, якщо не брати до уваги косметику головного фасаду театру. А рішення для Галицького театру “Руська Бесіда” водночас дуже близьке за архітектурою Фолькстheaterу у Відні [3]. Архітектурне рішення Оперного театру в Одесі само нагадує театри Дрездена і Відня (архітектор Г. Земпер), тільки без бокових парадних сходів і анфілад справа і зліва, і, на мою думку, використане в конкурсному проекті Оперного театру в Кракові з невеликими змінами. На щастя, цей проект після перемоги в конкурсі так і не був збудований, а його місце зайняв проект і будова арх. Я. Завейського [4].

Про що говорить ця інформація? Тільки про те, що повтор хоча і вдалих планувальних рішень театрів не є гарантом і вдалим містобудівельним рішенням — інші національно-ментальні характеристики, кліматичні умови, історико-стильові архітектурні ознаки середовища, планувальна, просторова, функціональна організація міста. А як показує досвід, містобудівельні розділи не були в проектах фірми Г. Гельмер і Ф. Фельнер найкращими.

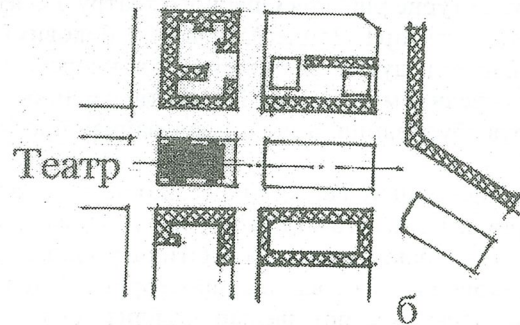
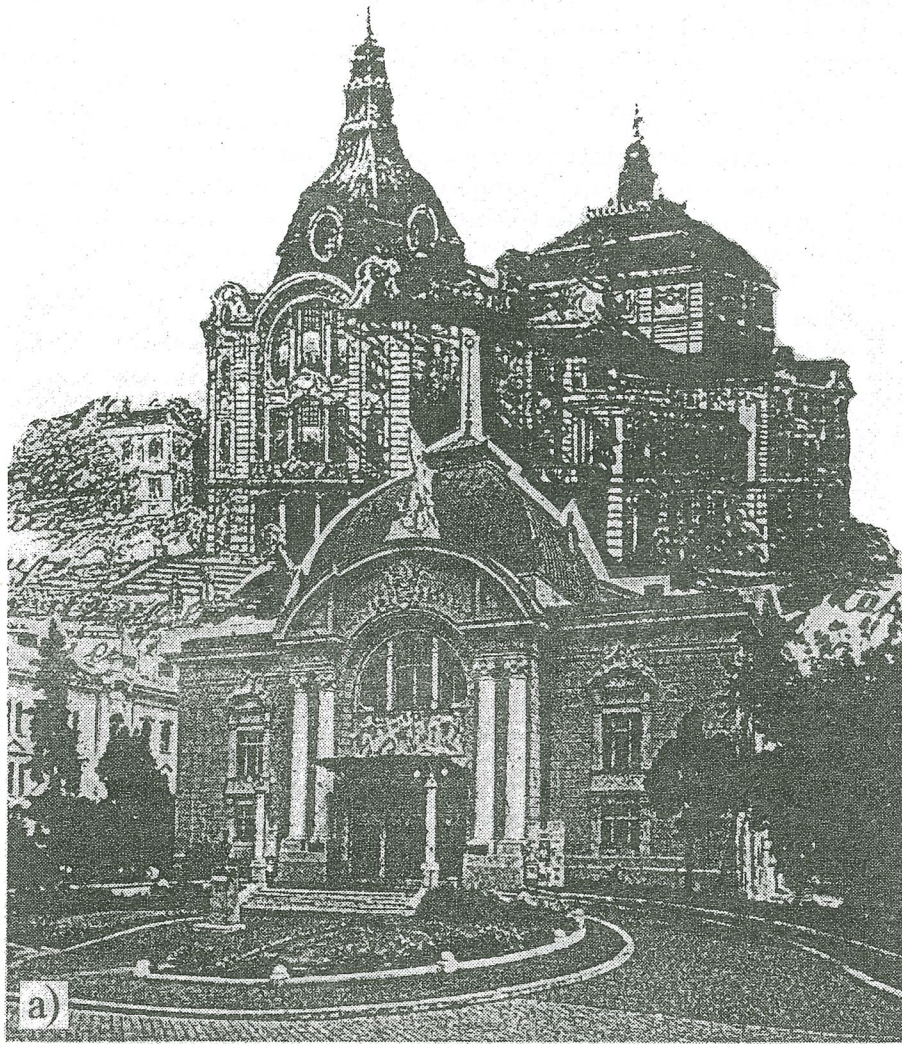

Рис. 2. Театр ім. О. Кобилянської в м. Чернівцях.:
а) загальний вигляд театру; б) схема містобудівельної прив'язки

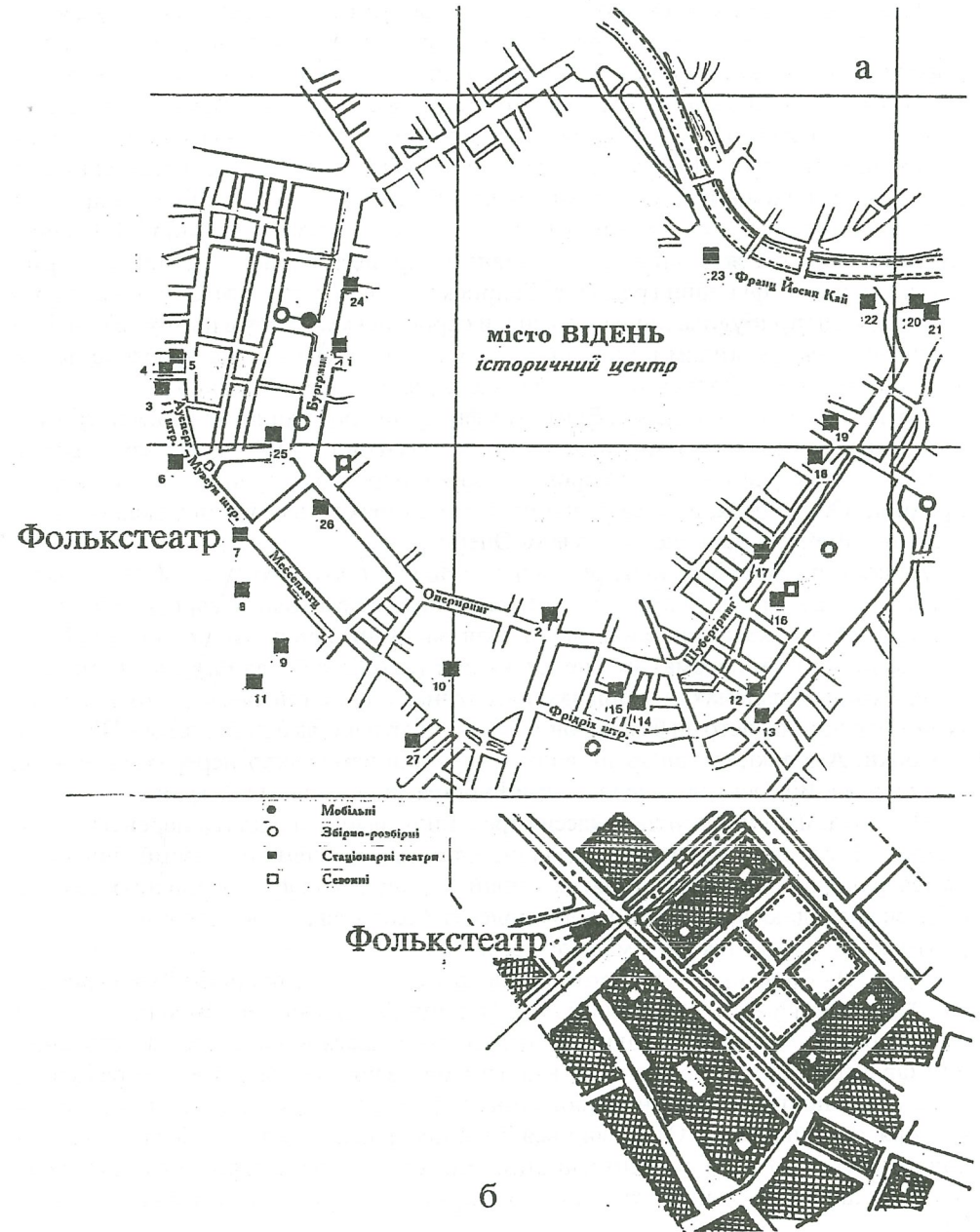

Рис. 3. Фолькстеатр у Відні: а) як елемент театральної мережі в районі «Рингу» — «подвійного театрального пам'яника Відня»; б) на перехресті Бурггасе і Музеумитрассе

Також не з вини когось, а об'єктивно розвинулися руйнівні процеси у фундаментах театру. Це може бути результатом часу, змін геологічних умов ділянки, наслідком руйнувань під час останньої війни. Але також і того, що в 1925 році після пожежі сприймалося благом для театру, — реконструкції механізації сцени у позначках трюму і планшету. Можливо, для нового типу механізації гідравлічної плунжерної системи з підйомними планами слід було б збудувати і спеціальні фундаменти, розраховані на динамічні навантаження від нової механіки, та ще й пов'язати ці нові фундаменти із попередньою конструктивною схемою [5]. Це припущення спирається на аналог із руйнівними процесами, що розпочалися в фундаментах театру фундації графа Ст. Скарбека (тепер театр ім. М. Заньковецької у Львові), коли прибудова кишень до сцени європейського типу в цьому театрі була зроблена з ігноруванням попередньої системи фундаментів. Це призвело до тотальних ерозій не тільки фундаментів, але й усіх інших конструкцій.

Друге. Якщо вже згадувати Віденську фірму, що розробила для Одеси споруду Оперу, яка справедливо викликає гордість одеситів і гостей, — а як же — все на європейському рівні, все як у Європі, — то, безперечно, слід знати, що тепер, наприкінці ХХ століття, діється на площах і просторах поперед і біля, скажімо Бургтеатру у Відні чи навколо Віденської Оперу.

А простори ці, як і всі інші при театрах у Відні, є цілковито багатofункціональними. Тут водночас співіснують кафе, бари, різдвяні, Великодні базари, різноманітні ярмарки, проводяться виставки, молодіжні змагання, концерти, презентації і т.ін. Різні за рейтингом і розмахом, і не тільки при театрах, а й біля Ратуші, Парламенту, при храмах, палацах, меморіалах, пам'ятниках. І це в той час, коли Відень далеко не провінційне місто чи безпардонно-космополітичне, як більшість міст Північної Америки. А кількість кав'ярень довколо театрів неможливо перерахувати — їх тільки перед Віденською Оперою і при Бургтеатрі десятки! (рис. 4) [6].

Пропозиції конкурсантів з Одеси серед інших функцій віддати перевагу стаціонарним і сезонним кафе повністю відповідають рішенням організації діяльності на театральних площах, прийнятих у цілій Європі, але ці пропозиції архітекторів з Одеси виглядають, на відміну від їх колег із Заходу, значно вивіренішими і толерантнішими до оточуючого міського середовища.

Третє. Як би не прагнули противники авторів конкурсних робіт “музеїфікувати”, “цвинтаризувати”, “фетишизувати” площу Театральну, зробити це не можна буде ніколи. Бо ця площа входить до центральної частини міста, яка носить лінійний характер і завжди розвивалась вздовж моря, завжди буде на межі моря і міста, а тому буде постійно, щоденно, щогодини і щохвилини пересікатися як в напрямку моря, так і навпаки. Отже, як і вся інша центральна частина міста, ця площа ніколи не буде поза динамічними процесами, хоче цього хтось чи не хоче. Це доля усіх міст, що виникли на межі степу, гір, моря і річки; лісу і степу, гір і степу і таке інше.

Далі. Деякі опоненти конкурсантів пропонують не розвивати функції площі, а визнати площу таким собі святим місцем тільки тому, що тут в 50—60-х роках були встановлені дошки пошани переможцям соціалістичних змагань, а також меморіальні Дошки з іменами учасників бойових дій, з іменами захисників та визволителів міста.

Та святість місця ніколи не залежала і не залежить від Дошки пошани чи гасла,

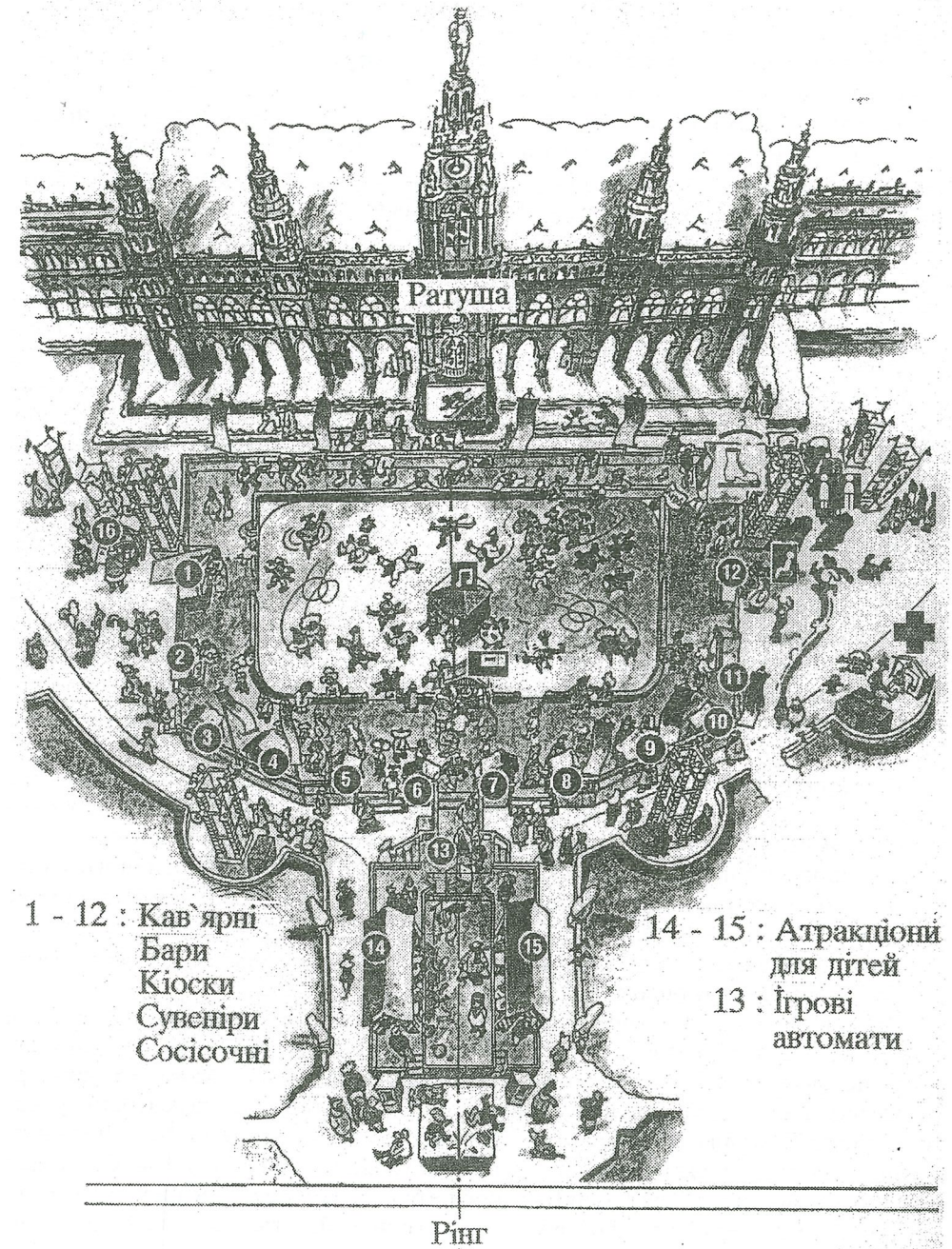

Рис. 4. Простір поміж Ратушею Відня і Бургтеатром як дитяче зимове ковзанярське містечко. Спроектване і збудоване для зимового сезону 1998—1999 р.

прикріпленого там, чи придуманої назви. Постійне нагадування про те, що ми пам'ятаємо своїх героїв, є підозрілим. Таке нагадування — хитра видумка ідеологів минулого. Коли людина-герой, людина-трудівник вшановувалися тільки написами на стінах і транспарантах, а не пристойними пенсіями та іншими пільгами. Маються на увазі герої, що були героями ще перед “брежнівською” добою. Лише одиниці з них отримали пільги. Переважна більшість героїв, що не загинули під час бойових дій, страждали від наслідків війни у повсякденний час. Але найкращою пам'яттю для живих могла б бути турбота і піклування на рівні держави — безкоштовне медичне обслуговування, справедливі пенсії, відпочинок у санаторіях і т. ін. А форми увічнення пам'яті героїв давним-давно відомі: у меморіалах на місці безпосередніх подій (а не абстрактно, де тільки можна), у спеціальних спорудах — Пантеонах героїв. Але імена героїв найчастіше поіменно згадують лише на військових цвинтарях та у храмах — церквах, костелах, кірхах і ін. Тому найлогічнішим, знову ж на мою думку, було б раз і назавжди увічнити імена цих людей — Героїв-Оборонців і Визволителів — в одній з каплиць, або ж створити спеціальний пристіг в храмі, який був і буде головним у м. Одесі і відбудова якого ось-ось повинна розпочатися — в Спасо-Преображенському Соборі або ж на Соборній площі.

Четверте. Після знайомства з публікаціями опонентів фундаторів, організаторів, учасників і журі конкурсу на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одеса” складається враження, що сам конкурс, його ідеї, пропозиції нікого з них не цікавлять. Автори публікацій пропонують свої заходи, які на їх погляд є саме зараз актуальними в справі порятунку архітектурної спадщини міста. Все було б добре, якби це робилося без поспіху, доброзичливо, професійно.

Одні, наприклад, закликають все на площі розчистити від архітектурних нашарувань аж до споруд часів заснування міста. Тобто, іншими словами, повторити хрестоматійну помилку Шлімана щодо розкопок Трої. Коли видатний археолог увійшов в історію не тільки як людина, що віднайшла руїни античного міста, але і як той, хто при цьому знищив 6-7 інших міст-нашарувань, що постали тут зразу ж по Троянській війні.

Інші закликають використати не реалізовані проекти 50-х р. — проекти “оформлення площі Театру опери і балету”.

Ще інші закликають до проектів — “Реконструкції”. Тобто закликають до того, чого навіть немає в назві конкурсу 1999 р. Здається, що термін “реконструкція” використовується противниками конкурсу свідомо-навмисно. Адже тема конкурсу передбачає застосування наступних методів — ревіталізації і регенерації, реновації площі Театральної. Чому все ж таки загострюється увага на слові “реконструкція”, що з латинської означає — знову збудоване. Здається, це зроблено для того, щоби виник конфлікт. Дай Бог, щоб це було помилкою. Але ніщо інше після міркувань щодо термінології на думку не приходить. Дивіться самі: якщо постійно використовувати термін “реконструкція”, то буде здаватися, що все, що б не робилося в конкурсних проектах, робиться немов знову, з нуля. Але той, хто працює в історичних містах, ніколи не вживає щодо своєї архітектурної діяльності термін “реконструкція”. Розглядаючи міську структуру з позиції сучасної топографії (тільки на рівні якої об'єднуються в єдину систему функціональні якості про-

сторів і характеристик незалежно від їх архітектурного втілення), можна умовно розділити історичну забудову на елементи, що зводяться до п'яти звичайних понять: “дім”, “двір”, “вулиця”, “квартал”, “площа”, що відповідає елементам простору в топології, — точка, місце, шлях, вузол, зона. Розгляд такого зв'язку має більш глибоке трактування, коли просторові параметри і якісні характеристики забудови нерозривні і дозволяють наблизитися до поняття “середовище”.

Ці топологічні елементи міста або їх модифікації включають у себе всі можливі варіанти функціонально-просторової організації міських комплексів усіх розмірів — від найпростіших до найскладніших мегаструктур. Навіть звичайний історичний будинок являє собою приклад внутрішньої структури, що втілює “мікрокосмос” людського буття. Під одним дахом в компактному об'ємі уживалися всі види діяльності — і проживання, і ремесло, і торгівля, і відпочинок. Діяльність людини з часом змінювалася — дім збільшувався в розмірах, але завжди його структура, його просторово-дійова організація були органічною в міському оточенні.

Безумовно, елементи міської структури характеризуються величиною, але в більшості випадків це відноситься до “величини” якісних показників — кількості функцій, їх рангу, рівня обслуговування. Утворюються так звані “місця дії” — місця, з якими пов'язана значна громадська активність. В історичних містах можна бачити, що довкола центральної площі зібрано практично всі основні види соціальної активності — громадські й релігійні заклади, кращі магазини й ринок, помешкання іменитих міщан і виробництво. Також тут влаштовувалися і приміщення для театральних видовищ. Створений у центрі (а в великих містах і в Одесі також, ще й в інших місцях) природний комплекс тримається на взаємодії його елементів з усією системою міських функцій. І утворюється за рахунок притягання функцій до їх первинної концентрації.

Топологічний аналіз міської структури і дослідження щодо виявлення природньо утворюваних концентрацій міських функцій дозволяють вважати функціонально-просторові елементи міського середовища “історичними прецедентами” сучасних багатофункціональних комплексів — чи то квартал, чи площа. Використання концепції “історичних прецедентів” в проектуванні дає можливість не тільки визначити природні зв'язки елементів і їх кількість, не тільки отримати оптимальні функціональні моделі, але й, що є найважливішим, дозволяє свідомо застосувати просторові рішення щодо об'єднання багатьох функцій і монтажу об'єкта, (об'єктів) в оточення, як природнього органічного елемента міста, що відповідає вимогам конкретного місця, часу [7].

Саме це було взято за основу практично всіма учасниками конкурсу на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одесі” — Ю. Беліковим, М. Касимовим, М. Ревою; М. М., М. Г. і Д. М. Повстанюками разом із О. В. Фединою; С. П. Луполом [8].

І саме це є найбільш поширеним методом регенерації історичного міського середовища, а не пропозиції “функціональних ям” М. Нуньеса-Яновського чи архітекторів із Санкт-Петербурга.

І якщо одесити не бажають створення на перехресті вулиць Ланжеронівської і Ришельєвської такого собі одеського Каркассону, в якому, скажімо, не можна жити, любити, співати, торгувати і в який тільки можна буде час від часу навідуватися

як в музей, то слід тоді організувати площу Театральну так, як це зроблено на площі перед собором св. Стефана у Відні, площі перед центром ім. Ж. Помпіду в Парижі чи, скажімо, так, як організована Трафальгарська площа у Лондоні. А ще раніше — форуми в Римі чи Помпеях або ж агора в Афінах [9].

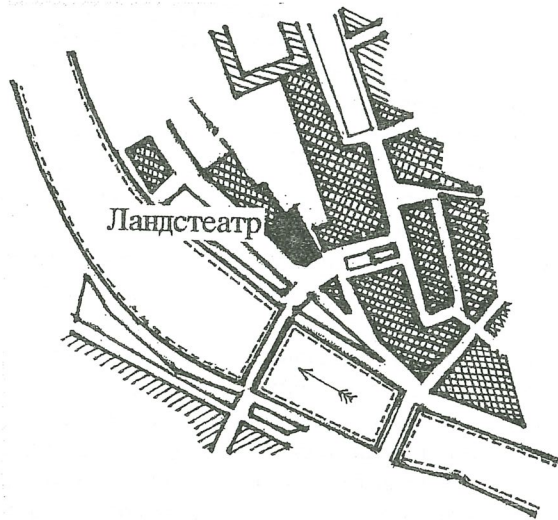

Рис. 5. Схема розміщення Ландстеатру у Зальцбургу

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Architektur in Wien*. 350 Sehenswerte Bauten. — Wien. 1984. — P. 69.
2. **Проскураков В., Ямаш Ю.** Львівські театри. Час і архітектура. — Львів: Центр Європи, 1997. — 132 с.
3. **Проскураков В., Ямаш Ю.** Львівські театри. Час і архітектура. — Львів: Центр Європи, 1997. — С. 62.
4. **Purchla Jacek.** Teatr i jego architekt. — Krakow: Odnowa Zabytkow Krakowa, 1993. — S. 45.
5. **Бархин Г. Б.** Архитектура театра. — М.: Издательство Академии Архитектуры, 1947. — С. 212-213.
6. **Проскураков В.** Театральний Відень. // Кінотеатр. — 1998. — № 1. — С. 27-30.

7. **Методичні** вказівки до курсу Архітектурного проектування багатфункціональних комплексів, які містять заклади культури, в містах з історично сформованим центром / Укл. В. І. Проскураков, А. В. Вальчук, Р. М. Кубай. — Львів: ДУ Львів. Політ., 1998. — С. 4-7.
8. **Конкурсний** проект. Завершение архитектурного ансамбля Театральной площади в г. Одессе. Пояснительная записка. (Арх.: Ю. Беликов, М. Касимов, Ск. М. Рева) — Одесса, 1999. — 4 с.
9. **Зитте К.** Художественные основы градостроительства. Пер. с нем. Я. Крастиньша. — М.: Стройиздат, 1993. — 225 с.

УДК 72(477-21)

І. Дида

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИРОДНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ЕЛЕМЕНТІВ В АРХІТЕКТУРНОМУ ДОВКІЛЛІ УКРАЇНИ

Формування архітектури міст завжди є результатом певного компромісу поміж прагненням (тенденцією до того, щоби) зберегти якоюсь (більшою або меншою) мірою природну ситуацію, яка існувала тут перед тим, і тенденцією до того, щоби надати цій території зовсім нового виразу, який є зовсім інший, ніж на цьому місці була споконвічна природа, але який відповідає бажанню замовника і проектувальника. У розвитку архітектури співвідношення поміж природними й техногенними елементами у формуванні архітектурного середовища відіграє дуже велику роль у отриманні такого або іншого кінцевого ефекту. Нагадаємо, для прикладу, зовсім відмінні один від одного (у цьому аспекті) підходи до формування композиції простору на відгородженій суцільними рядами будинків від навколишнього простору головній площі центральноєвропейського середньовічного міста з одного боку, і розташовані кожний на високому пагорбі, з широким видом, що розкривається на відкритий простір монастирських комплексів в Мельк та Фірціггайлшгенкірхе. Особливо велике значення має ця обставина для досліджень української архітектури, бо тут ми зустрічаємо дуже широкий діапазон розв'язань щодо взаємного стосунку архітектури з природою, починаючи від розташованих у найтіснішому поєднанні з відкритим довкіллям храмів Києво-Печерської лаври, й кінчаючи щільно замкненим на себе самого архітектурним ансамблем проспекту Шевченка у Львові.

Для того, щоби можна було провадити науковий аналіз специфічних рис формування міського середовища в реальних умовах різних міст, необхідно спиратися на опис системи факторів, під впливом яких саме й відбувається становлення такої або іншої урбаністичної ситуації в аспекті відношення до природи. Фактори, які впливають на роль і місце природи в тій чи іншій архітектурній ситуації з'єднуються в наступні три групи.

Перша група факторів — це такі, які безпосередньо впливають з поставленої конкретної задачі в галузі формування середовища, сформульованої з позиції того, в чий безпосередніх інтересах виконується саме ця трансформація середовища, і

Ярким примером ландшафтной архитектуры в нашем городе является приморская зона Аркадии, пляж Дельфин, Приморский бульвар с примыкающими архитектурными ансамблями, городские парки. Например, Аркадиевский спуск к морю является одним из стратегических мест Одессы. Но в настоящее время его возможное функционирование ограничивается лишь летней эксплуатацией. Практически не используется интересный рельеф. Хотя возможности очень велики. Склоны покрыты хаотичными насаждениями и не несут эстетической нагрузки (рис. 1, 2). Входная часть никак не оформлена, центральная аллея неухожена. С первыми холодами эта территория становится непривлекательна для отдыхающих. Актуальным было бы размещение в зонах пляжа, прилегающих к развлекательной зоне, круглогодично работающего гидропарка. Замечательным примером ландшафтной архитектуры является Потемкинская лестница. Это хорошее практическое решение спуска с Приморского бульвара к самой набережной (рис. 3, 4). Сейчас данный ансамбль является лицом города. К сожалению, идейное функциональное значение лестницы было утрачено, и по сути своей она стала музейным памятником.

Многие вопросы, заданные в нашем веке, будут решаться в будущем. Надо задуматься и о том, что развитие общества ведет к новым трудностям паркового развития. Их посещение заметно снизилось с появлением в домах телевизоров в начале 70-х годов. Позже, с появлением личного транспорта, возникла тенденция отдыха за городом в выходные дни. А в наше время экономическая нестабильность, психологическая усталость, не способствуют посещению общественных мест. Для поддержания конкурентоспособности и выживания данных объектов необходимо привлечь население в парки, следовательно, необходимо: более эффективно использовать его эстетическую, познавательную, развлекательную функции; обеспечить широкий выбор видов отдыха; максимально приблизить их к жилым зонам (доступность для мини-парков 15-20 минут (1,5-2 км) и до парков городского значения около 30 минут поездки общественным транспортом; учитывается демографический состав населения в прилегающих районах; желательное нахождение водных пространств, так как большинство людей предпочитают проводить отдых у воды; присутствие какого-либо специфического развлечения. Выполнение этого поможет возобновлению посещения парков. А следовательно — их развитию, попыткам новых объемно-планировочных решений, что будет еще одним опытом для последующих архитекторов. И может быть новым расцветом ландшафтной архитектуры Одессы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Глазырин В. Л. Градообразующие основы проектирования приморских общественных центров. — Одесса, 1999. — С. 142.
2. Краткий справочник архитектора: Ландшафтная архитектура / Под ред. И. Д. Родицина. — К.: Будивельник, 1990. — С. 336.
3. Николаевская З. А. Садово-парковый ландшафт. — М.: Стройиздат, 1989. — С. 344.

Халед Абу Таам

ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВОЧНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРИМОРСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЛИВАНА

Высокий уровень концентрации населения в приморской зоне Ливана, где плотность населения составляет 790-800 чел/км², что в 2,5 раза больше средней плотности населения в стране, широкий размах неорганизованного строительства, беспорядочная централизация общественных функций на побережье, отсутствие единого плана развития приморских территорий привели к нарушению экологически сбалансированного перспективного градостроительного освоения ливанского берега, к дополнительным нагрузкам на его основные природные ресурсы — землю, воду, растительность.

Вместе с тем опыт планировочного регулирования развитием приморской зоны Ливана имеет свою историю. Так, еще в 1963 г. впервые в Ливане был учрежден Закон о градостроительстве. На основании этого закона были сформулированы стратегические задачи и общая направленность градостроительной политики в стране; законодательные и правовые основы градостроительных документов; юридические механизмы права государства на изъятие земель собственников и передачи их в муниципальное общегосударственное пользование; был организован Главный градостроительный совет, который отслеживал планировку и застройку городов во всех регионах Ливана. Но реакция истории оказалась сильнее градостроительных законов. И по истечении нескольких лет стало ясно, что этот закон не в состоянии предотвратить всех ошибок, допускаемых в планировке и застройке городов, не может осуществлять действенный контроль за жизнью города на всем ее протяжении. Особенно актуальна эта проблема для приморских территорий страны, где незаконное бесконтрольное строительство привело к территориальному срастанию приморских городов и их агломераций, градостроительному освоению некогда зеленых долин и гор ливанского побережья.

В связи с этим в 1966 г. был принят Закон об организации ливанских берегов, главная цель которого состояла в защите и сохранении приморских земель как ценных природных территорий. В статье № 4809 этого закона были приняты жесткие условия по проценту застроенных территорий побережья и максимальной высоты застройки, какие участки приморской зоны могут быть использованы для общественных функций, развития морских портов, парков общего пользования. Статья № 4811 этого закона намечала организацию приморского бульвара в г. Бейрут между Айн мраси и Манарой и запрещала какое-либо строительство между бульваром и морем. Таким образом, закон предусматривал, прежде всего, общественный характер использования морского побережья и сохранение его целостности. Однако, множественные исключения из этого закона 1966 г., а также принятие новых законов, которые разрешали градостроительным проектам преступать стандарты и условия закона 1966 г. для развития туризма и строительства гостиничных комплексов международного уровня привели к тому, что закон 1966 г. практически перестал действовать [1].

УДК 711.523(477.74-21)

А. С. Греков

ПРОБЛЕМА МАСШТАБНОСТИ ЗАСТРОЙКИ ИСТОРИЧЕСКОГО ЦЕНТРА Г. ОДЕССЫ

Новые экономические отношения, сложившиеся сегодня в стране, позволили во многом изменить архитектурно-строительную политику в некоторых городах Украины, в частности в Одессе.

Появилась возможность, привлекая заинтересованных инвесторов, решать задачи совершенствования архитектурного облика города, его исторического центра на новом современном уровне.

В последние годы реализуется ряд проектов в историческом ядре города, которые своим качеством превосходят продукты архитектуры советского периода: Центр реабилитации детей-инвалидов (арх. В. Р. Быков, В. Л. Глазырин), вписанный в угловой участок между ул. Пушкинская и ул. Базарная; часовня Св. Николая на Морвокзале (арх. В. Н. Калинин) едва ли не единственный в стране пример неортодоксальной храмовой православной архитектуры; Дом-Маскарад в Лермонтовском переулке (проектная организация "Экспресс-проект") — постмодернистский аккорд в историческом квартале; ресторан "Красный лобстер" в парке им. Шевченко (арх. М. Г. Повстанюк) — реверанс в сторону стиля "модерн", развернувшегося гирляндой зданий напротив по ул. Маразлиевская, другие.

Тем не менее, свобода творчества архитектора ныне не ограниченная остаточным принципом финансирования строительного производства, а лишь инвестиционными планами заказчика, подчас, таит в себе угрозу самобытной исторической архитектурной среде одного из самых красивых городов Украины.

Как известно, город застраивался по четкому градостроительному плану, имел долгое время характерный профиль улиц, пропорции и масштаб застройки.

В структуре жилых кварталов преобладали дома с внутренними двориками, которые несли традиции первых домов города конца XVIII — начала XIX вв.

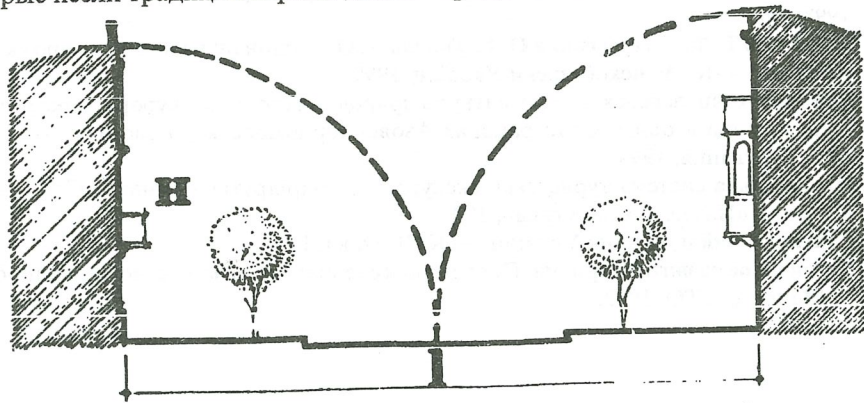

Рис. 1. Пропорции улиц.
Отношение высоты зданий (H) к ширине улицы (L) 1:2 — 1:2,5

Соотношение между высотой застройки улиц и их шириной составляла 1:2 — 1:2,5 — характерное для городов эпохи ампира (см. рис. 1). Этого правила город в основном придерживался до конца XIX — начала XX вв., когда в центральной части города, из-за дороговизны земель начали появляться дома "повышенной" этажности — 4-5 этажей.

Сегодня ситуация в градостроительной политике напоминает период рубежа веков (спустя век), когда инвестор из-за дороговизны земли стремится к максимальной отдаче от строящегося объекта в центре города и тем самым диктует проектировщику свои условия.

Результаты сказываются на облике городской среды.

Характерный пример — Греческая площадь — географический, градостроительный, символический центр города (рис. 2).

Изначально, площадь представляла собой каре с 2-этажной застройкой перистилем. Колоннада по всему ее периметру задумывалась автором — арх. Ф. Фраполли в начале XIX в. — как полное завершение комплекса — агоры Южной Пальмиры. В конечном итоге — античного завершения не произошло, хотя масштаб 2-3-этажной застройки сохранялся вплоть до конца XIX — начала XX вв.

В центре площади сначала появился 2-этажный торговый пассаж ("круглый дом"), впоследствии его этажность была повышена — в средней части надстроен еще один этаж.

Композиционно торговый пассаж держал ансамбль площади: находясь на пересечении двух градостроительных осей — Александровский проспект — ул. Гаванная и Преображенская площадь — ул. Греческая, — в окружении 2-этажной перистильной застройки "круглый дом" с высокой центральной частью акцентировал геометрический центр ансамбля площади.

Разрушение ансамбля началось в период строительного бума, в 70-х гг. XIX в., когда на стыке ул. Дерибасовская и Греческой площади на месте торговых рядов построено было 3-этажное здание гостиницы "Империал" (ныне "Спартак"), а затем в конце века был над ней надстроен 4-й этаж.

В эпоху Модерна в северо-западной части площади выстроена 5-этажная гостиница "Большая Московская", ставшая на долгое время самым высоким зданием площади.

Когда в 1990-х городскими властями рассматривался вопрос реконструкции Греческой площади, выбор пал на проект греческой фирмы "Миханики" (арх. группа "Александр Томбазис"), которые предложили строительство 7-этажного дома вдоль Колодезного пер., 3-7, между гостиницей "Большая Московская" и зданием по пер. Колодезный, 9 (как раз на месте чудом сохранившегося фрагмента той самой колоннады XIX в.).

Этажность нового здания была выбрана в уровне с гостиницей "Большая Московская", т.е. наиболее высокого здания площади.

Здание в центре площади ("круглый дом") демонтировано и на его месте предусматривается строительство нового 6-этажного полифункционального торгово-административного комплекса. Его масштаб соизмерим уже с масштабом дома по Колодезному пер., 3-7 и гостиницей "Большая Московская".

Таким образом, с реализацией проекта "Миханики" изменяется масштаб застройки площади, а следственно — и характер ее восприятия.

Инсценировка утраченной колоннады по первому этажу дома в Колодезном

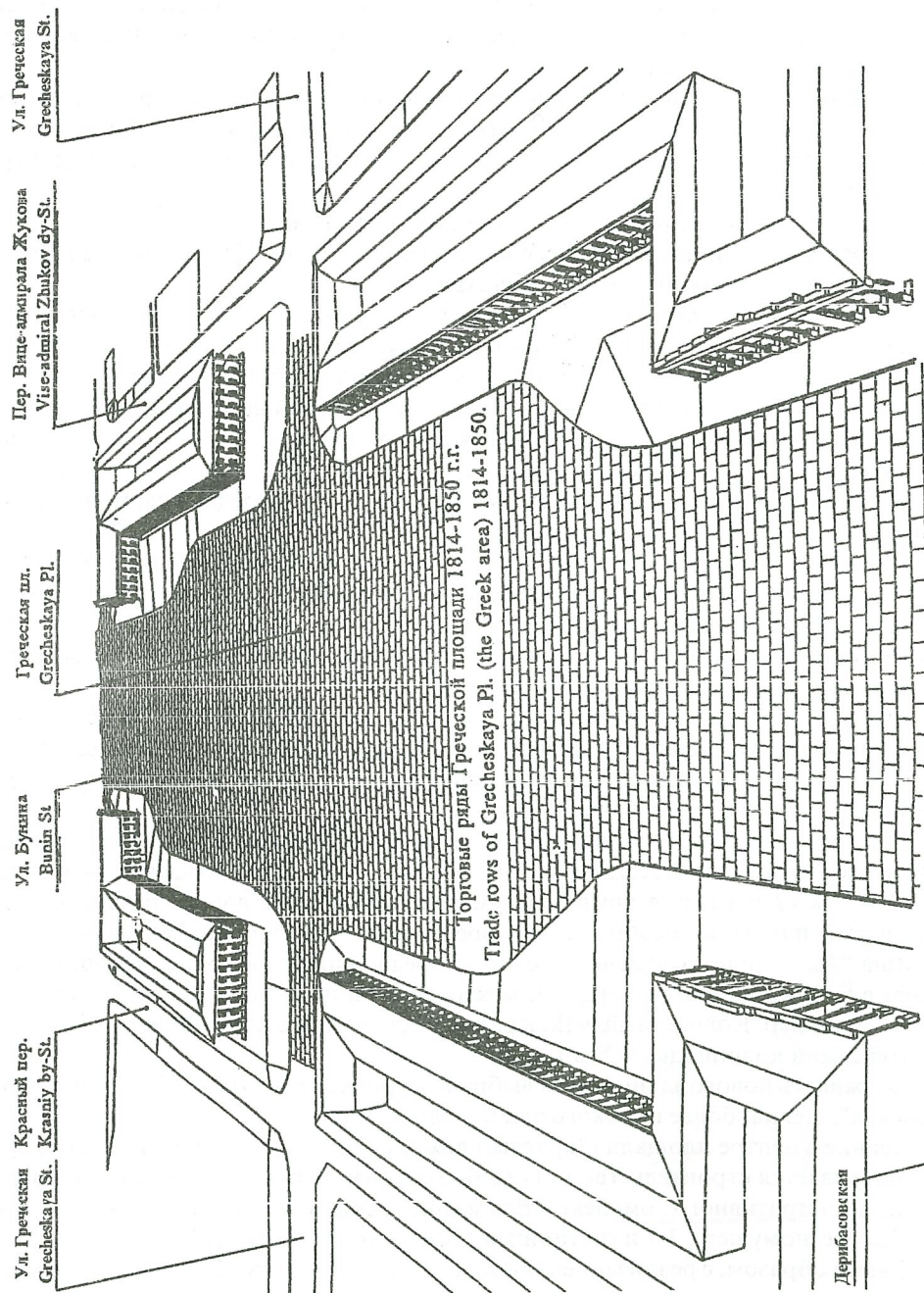

Рис. 2. Застройка Греческой площади в XIX в.

переулке, 3-7, декорации наружных стен снесенного “круглого дома” в новом торгово-административном здании не меняют сути — отражение ностальгии на зеркальных плоскостях не позволяет воспринимать комплекс площади в прежнем масштабе. Утрачен и основной принцип композиции — соподчиненность между главными элементами ансамбля и второстепенными.

Повышение “планки” в этажности Греческой площади как бы дает сигнал соседним застройщикам к увеличению высоты новых объектов — это ощущается уже в проектном предложении строительства многоярусного паркинга все той же “Миханики” в юго-западной части площади.

Тенденция к повышению этажности новых объектов в исторических кварталах города становится все более устойчивой, а оттого все более пугающей: проект 7-этажного жилого дома на Старобазарной площади (проектный институт “Одесгражданпроект”) — ни своими геометрическими параметрами, ни масштабностью архитектурных элементов этот объем не вписывается между 2-3-этажными зданиями-памятниками архитектуры.

В заповедной части города по ул. Маразлиевской угол ул. Базарной предлагается строительство 7-этажного жилого дома (ин-т “Одесгражданпроект”), где самый высокий опорный дом квартала не превышает 3-этажей.

Учитывая складывающуюся ситуацию, необходимо внести законодательно в местные правила застройки положения, регламентирующие этажность зданий, размещаемых в исторической зоне города.

В мировой практике, в рекомендациях исследовательских институтов Украины, России, стран Балтии принято регулировать этажность новых объектов в историческом ядре центра города по т. н. “голубой линии” (или под “карниз”) — т. е. по вертикальной отметке карнизной части наиболее высокого здания в ряду периметральной застройки и определяемого на основе материалов регенерации квартала.

Подобный методический подход неоднократно освещался в литературе и находил реальное подтверждение в проектах, в т. ч. в Одессе: проект офиса туристической фирмы “Альвона” (арх. группа “Мастер-проект”), офис фирмы “Интеркьюд” (арх. группа “ЛИК”) — оба объекта на той же Греческой площади (рис. 3, 4).

В этих проектах учитываются не только вертикальные параметры окружающей традиционной застройки, но и протяженность фасада, соподчиненность элементов архитектуры, а также характер восприятия объектов со стороны прилегающих переулков Красного и Колодезного.

По Указу Президента Украины от 23.10.99 г. разрабатывается комплексная программа сохранения исторической застройки г. Одессы; начата работа по обоснованию границ и организации историко-архитектурного заповедника центра Одессы.

Целесообразно, при дальнейшей разработке правил застройки исторического центра, правил охраны и использования памятников градостроительства, архитектуры и природного ландшафта внести соответствующие пункты и позиции, регламентирующие этажность нового строительства в центральном ядре г. Одессы.

Методология определения высоты новых зданий и сооружений в историческом центре г. Одессы сводится к следующему:

— на основе проекта санации и регенерации исторического квартала необходимо выявить наиболее высокие здания, подлежащие сохранению (опорные здания);

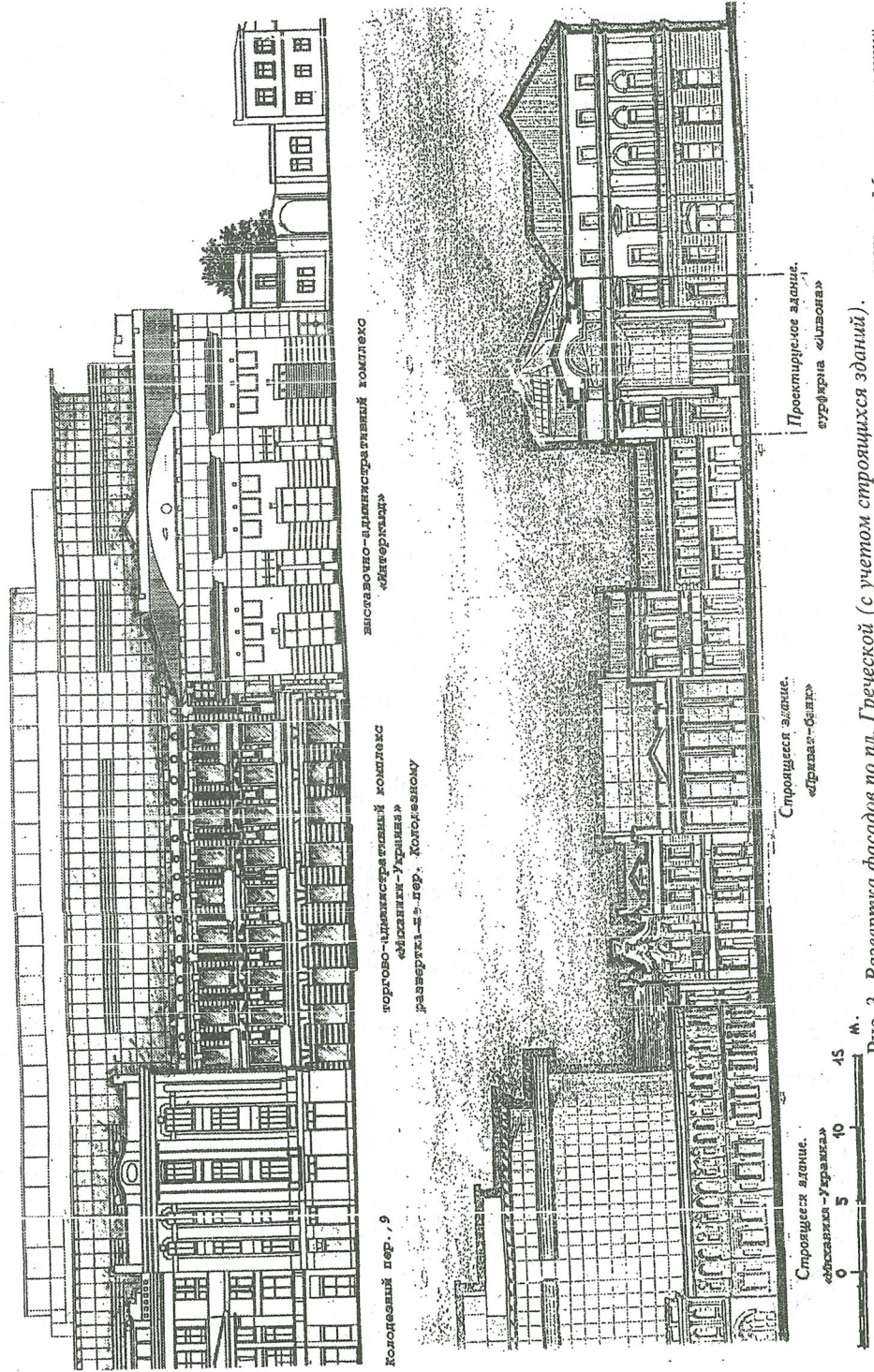

Рис. 3. Развертка фасадов по пл. Греческой (с учетом строящихся зданий).
Графические материалы любезно предоставлены архитектурными мастерскими «Архипроект МДМ», «ЛИК», «Мастер-проект»

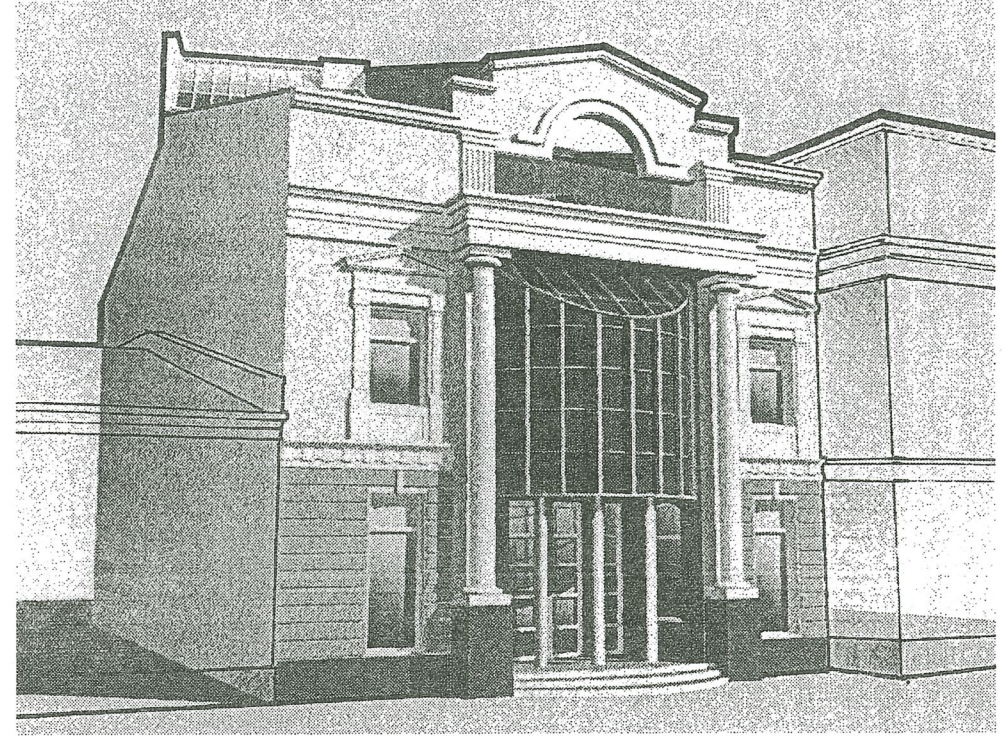

Рис. 4. Турфирма «Алвона». Фасад со стороны Греческой площади (проект)

- определить среднюю величину соотношения между высотой застройки улицы и шириной улицы в красных линиях;
- для расчета соотношения необходимо соизмерять между собой среднюю величину высоты зданий по обе стороны улицы и абсолютную величину ширины улицы;
- выявленные параметры пропорций улицы исторического квартала могут лечь в основу определения этажности проектируемого объекта;
- высота проектируемого здания может превышать усредненную высоту застройки, но не более самого высокого опорного здания в квартале; тем не менее, следует все же придерживаться соотношения высоты застройки к ширине улиц в пределах 1:2 — 1:2,5.

Поддержание режима охраны исторической среды в заповедной части г. Одессы должно быть основано не только на сохранении уникальной первоначальной планировочной структуры сетки улиц, заложенной в конце XVIII — начала XIX вв., но и с учетом вертикальных параметров застройки исторических кварталов.

В. І. Проскураков

АНАТОМІЯ ПРОБЛЕМ ЗАВЕРШЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО АНСАМБЛЮ ПЛ. ТЕАТРАЛЬНОЇ В М. ОДЕСІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Як дослідник театру я побував у містах багатьох країн — Росії, Узбекистані, Білорусі, Литві, Латвії, Польщі, Словаччині, Франції, Угорщині, Канаді, Австрії. Окрім суто архітектурних питань, мене завжди цікавило: чим театральні міста світу відрізняються одне від одного і чим вони схожі. Як театральна архітектура в міському середовищі діє на підсвідомість і коли найбільше хвилює? Чи допомагає ця театральна архітектура підсилувати сприйняття міста? Тому повз мою увагу не могла пройти дискусія, що розгорнулася в 1999 р. довкола конкурсу, організованого головним архітектором Одеси на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одесі”, причин, що викликали ерозію архітектури і конструкцій самого театру, площі і сусідніх з нею кварталів. Питань — якою повинна бути концепція щодо організації площі у функціональному, ідеологічному, архітектурно-просторовому сенсі і яким повинен бути метод її відродження. Після ознайомлення з матеріалами конкурсу — пояснювальними записками, графічною частиною, бесід з організаторами, публікаціями в пресі у мене сформувалися наступні міркування, що спираються також і на попередній власний науково-практичний досвід у галузі театральної архітектури.

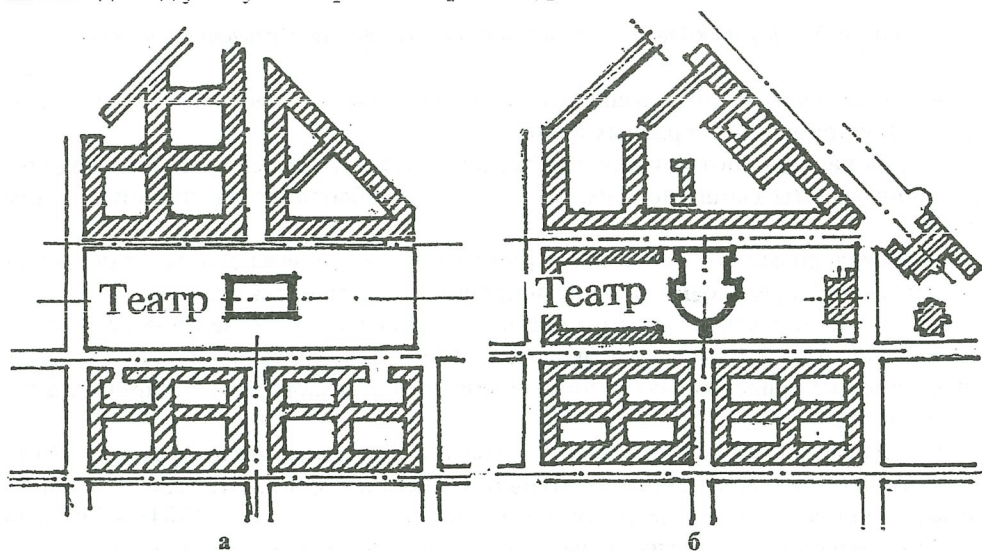

Рис. 1. Зміна концепції розміщення нового театру Опери на перехресті вулиць Ланжеронівської і Ришельєвської за проектом архітекторів віденського бюро Г. Гельмера і Ф. Фельнера: а) містобудівельна ситуація станом на 1810 р.; б) зміна містобудівельної ситуації після побудови споруди нової опери в 1878 р.

Отже Перше. Абсолютно неправим є той, хто хоче, щоб уся відповідальність за більше ніж сторічний досвід накопичення помилок архітектурного, будівельного, технічного, історико-ідеологічного характеру в даному вузлі просторової міської конструкції лягла тепер на діючого головного архітектора. Не він керував архітектурним бюро Г. Гельмера і Ф. Фельнера, які, проектуючи свій театр, розвернули його головним фасадом на вісь сучасної вулиці Ришельєвської (рис. 1). Саме це рішення віденських архітекторів поклато початок майбутнім архітектурно-містобудівельним проблемам у цьому куточку Одеси. Так, це правда, що при побудові нового театру в Одесі у 1887 р. місто збагатилося однією з найбільших споруд, яка і зараз викликає гордість одеситів (театр обійшовся місту в 1.080.000 карбованців за цінами тих років). Але правдою є також і те, що, збудувавши 52 театри в Європі, фірма в деяких випадках робила незрозумілі містобудівельні помилки, і вони не поодинокі. Наприклад, театр ім. О. Кобилянської в Чернівцях, збудований за проектом цієї фірми, настільки програвав простору площі, на якому його збудували, що зразу ж після побудови театру рівень площі змушені були знизити. Але, перетворивши її на яму, ефекту не досягли. Театр цей з головного фасаду не став виглядати монументальною, а залишився невеличкою, навіть дещо випадковою в інтер'єрі площі спорудою (рис. 2).

Далі. Фолькстheater, споруджений цією ж фірмою у Відні на перехресті Бурггасе і Музеумштрассе, також незграбно впроектований у міське середовище і виходить головним фасадом на другорядний фасад Природничо-історичного музею та ще й під кутом до нього. А сходи головного фасаду починаються ледве не від самого перехрестя (рис. 3) [1].

Ще один приклад. Міський театр у Зальцбурзі взагалі дивиться в бік, протилежний від площі, на яку виходить його головний фасад, демонструючи невідгідний ракурс в три чверті від головної осі. Ці проблеми виникали, напевно, ще й тому, що, поряд з унікальними разовими проектними рішеннями, ця фірма любила часом повторно використовувати те чи інше архітектурно-планувальне рішення. Тобто те, що тепер назвали б творчими штампами, повторами. Приклад? Будь ласка! Театр ім. О. Кобилянської для Чернівців — це не що інше, як театр, який був спроектований фірмою для Галицького театру “Руська Бесіда” у Львові, театр, який не був збудований у Львові на початку ХХ століття [2]. Це майже копія, якщо не брати до уваги косметику головного фасаду театру. А рішення для Галицького театру “Руська Бесіда” водночас дуже близьке за архітектурою Фолькстheaterу у Відні [3]. Архітектурне рішення Оперного театру в Одесі само нагадує театри Дрездена і Відня (архітектор Г. Земпер), тільки без бокових парадних сходів і анфілад справа і зліва, і, на мою думку, використане в конкурсному проекті Оперного театру в Кракові з невеликими змінами. На щастя, цей проект після перемоги в конкурсі так і не був збудований, а його місце зайняв проект і будова арх. Я. Завейського [4].

Про що говорить ця інформація? Тільки про те, що повтор хоча і вдалих планувальних рішень театрів не є гарантом і вдалим містобудівельним рішенням — інші національно-ментальні характеристики, кліматичні умови, історико-стильові архітектурні ознаки середовища, планувальна, просторова, функціональна організація міста. А як показує досвід, містобудівельні розділи не були в проектах фірми Г. Гельмер і Ф. Фельнер найкращими.

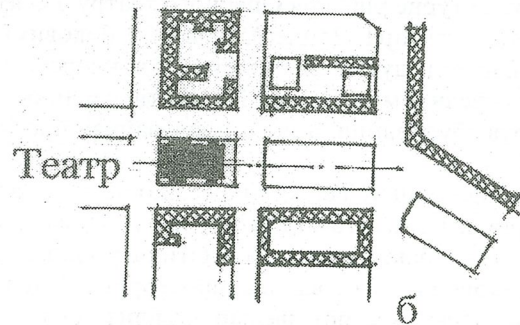
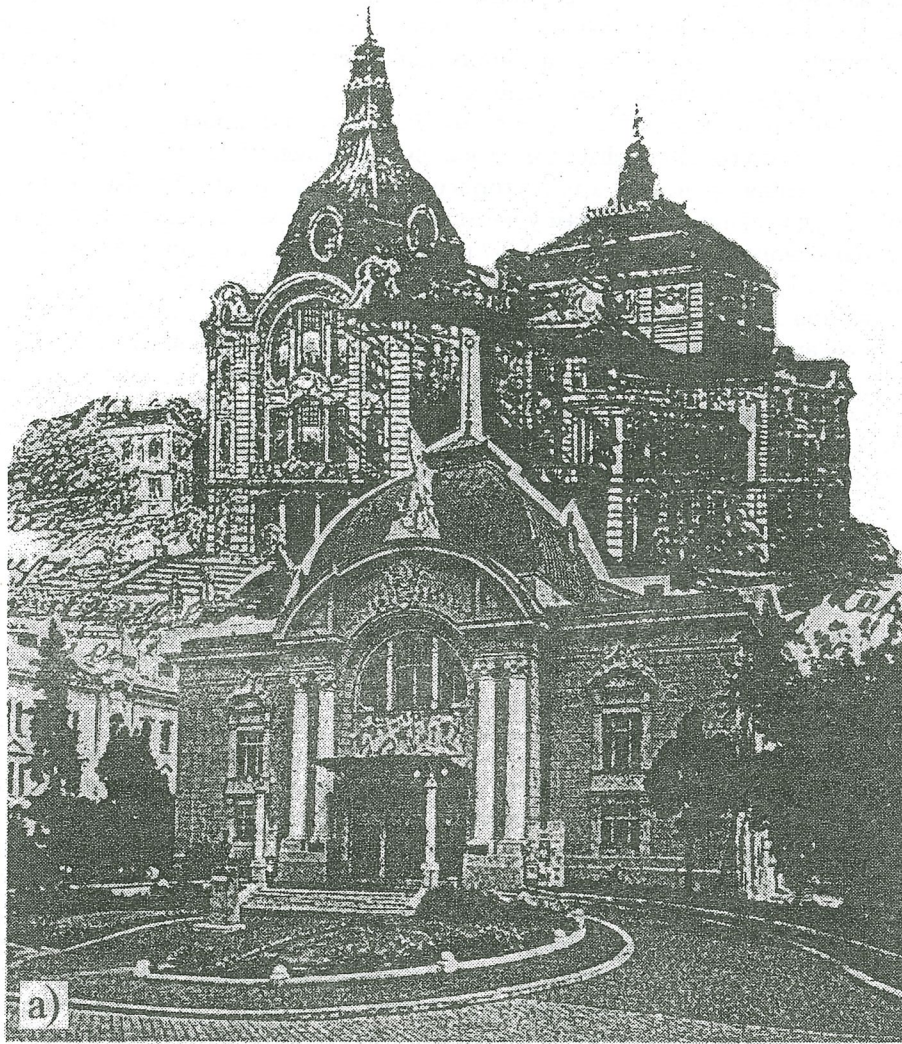

Рис. 2. Театр ім. О. Кобилянської в м. Чернівцях.:
а) загальний вигляд театру; б) схема містобудівельної прив'язки

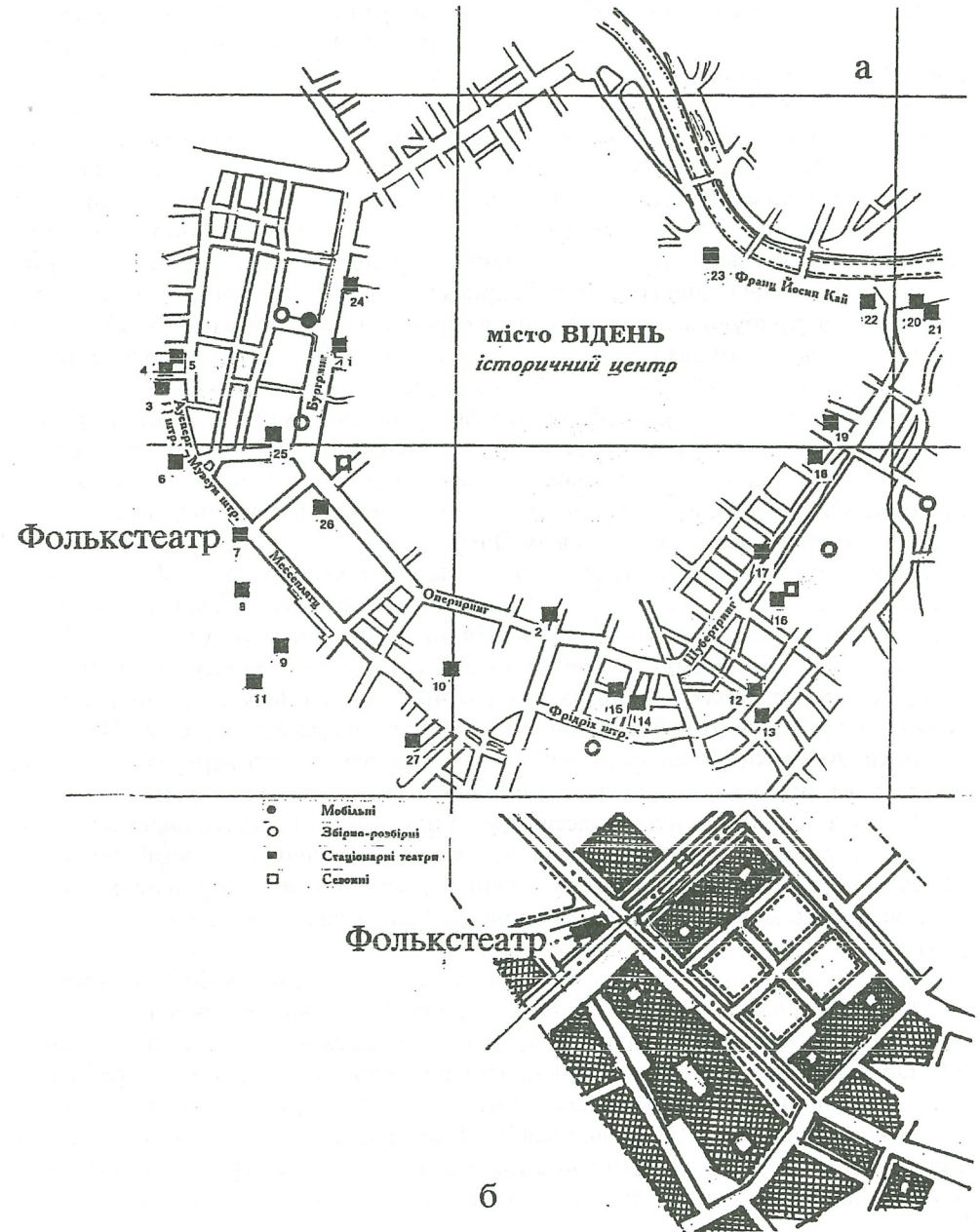

Рис. 3. Фолькстеатр у Відні: а) як елемент театральної мережі в районі «Рингу» — «подвійного театрального пам'яника Відня»; б) на перехресті Бурггасе і Музеумитрассе

Також не з вини когось, а об'єктивно розвинулися руйнівні процеси у фундаментах театру. Це може бути результатом часу, змін геологічних умов ділянки, наслідком руйнувань під час останньої війни. Але також і того, що в 1925 році після пожежі сприймалося благом для театру, — реконструкції механізації сцени у позначках трюму і планшету. Можливо, для нового типу механізації гідравлічної плунжерної системи з підйомними планами слід було б збудувати і спеціальні фундаменти, розраховані на динамічні навантаження від нової механіки, та ще й пов'язати ці нові фундаменти із попередньою конструктивною схемою [5]. Це припущення спирається на аналог із руйнівними процесами, що розпочалися в фундаментах театру фундації графа Ст. Скарбека (тепер театр ім. М. Заньковецької у Львові), коли прибудова кишень до сцени європейського типу в цьому театрі була зроблена з ігноруванням попередньої системи фундаментів. Це призвело до тотальних ерозій не тільки фундаментів, але й усіх інших конструкцій.

Друге. Якщо вже згадувати Віденську фірму, що розробила для Одеси споруду Оперу, яка справедливо викликає гордість одеситів і гостей, — а якже — все на європейському рівні, все як у Європі, — то, безперечно, слід знати, що тепер, наприкінці ХХ століття, діється на площах і просторах поперед і біля, скажімо Бургтеатру у Відні чи навколо Віденської Оперу.

А простори ці, як і всі інші при театрах у Відні, є цілковито багатofункціональними. Тут водночас співіснують кафе, бари, різдвяні, Великодні базари, різноманітні ярмарки, проводяться виставки, молодіжні змагання, концерти, презентації і т.ін. Різні за рейтингом і розмахом, і не тільки при театрах, а й біля Ратуші, Парламенту, при храмах, палацах, меморіалах, пам'ятниках. І це в той час, коли Відень далеко не провінційне місто чи безпардонно-космополітичне, як більшість міст Північної Америки. А кількість кав'ярень довколо театрів неможливо перерахувати — їх тільки перед Віденською Оперою і при Бургтеатрі десятки! (рис. 4) [6].

Пропозиції конкурсантів з Одеси серед інших функцій віддати перевагу стаціонарним і сезонним кафе повністю відповідають рішенням організації діяльності на театральних площах, прийнятих у цілій Європі, але ці пропозиції архітекторів з Одеси виглядають, на відміну від їх колег із Заходу, значно вивіренішими і толерантнішими до оточуючого міського середовища.

Третє. Як би не прагнули противники авторів конкурсних робіт “музеїфікувати”, “цвинтаризувати”, “фетишизувати” площу Театральну, зробити це не можна буде ніколи. Бо ця площа входить до центральної частини міста, яка носить лінійний характер і завжди розвивалась вздовж моря, завжди буде на межі моря і міста, а тому буде постійно, щоденно, щогодини і щохвилини пересікатися як в напрямку моря, так і навпаки. Отже, як і вся інша центральна частина міста, ця площа ніколи не буде поза динамічними процесами, хоче цього хтось чи не хоче. Це доля усіх міст, що виникли на межі степу, гір, моря і річки; лісу і степу, гір і степу і таке інше.

Далі. Деякі опоненти конкурсантів пропонують не розвивати функції площі, а визнати площу таким собі святим місцем тільки тому, що тут в 50—60-х роках були встановлені дошки пошани переможцям соціалістичних змагань, а також меморіальні Дошки з іменами учасників бойових дій, з іменами захисників та визволителів міста.

Та святість місця ніколи не залежала і не залежить від Дошки пошани чи гасла,

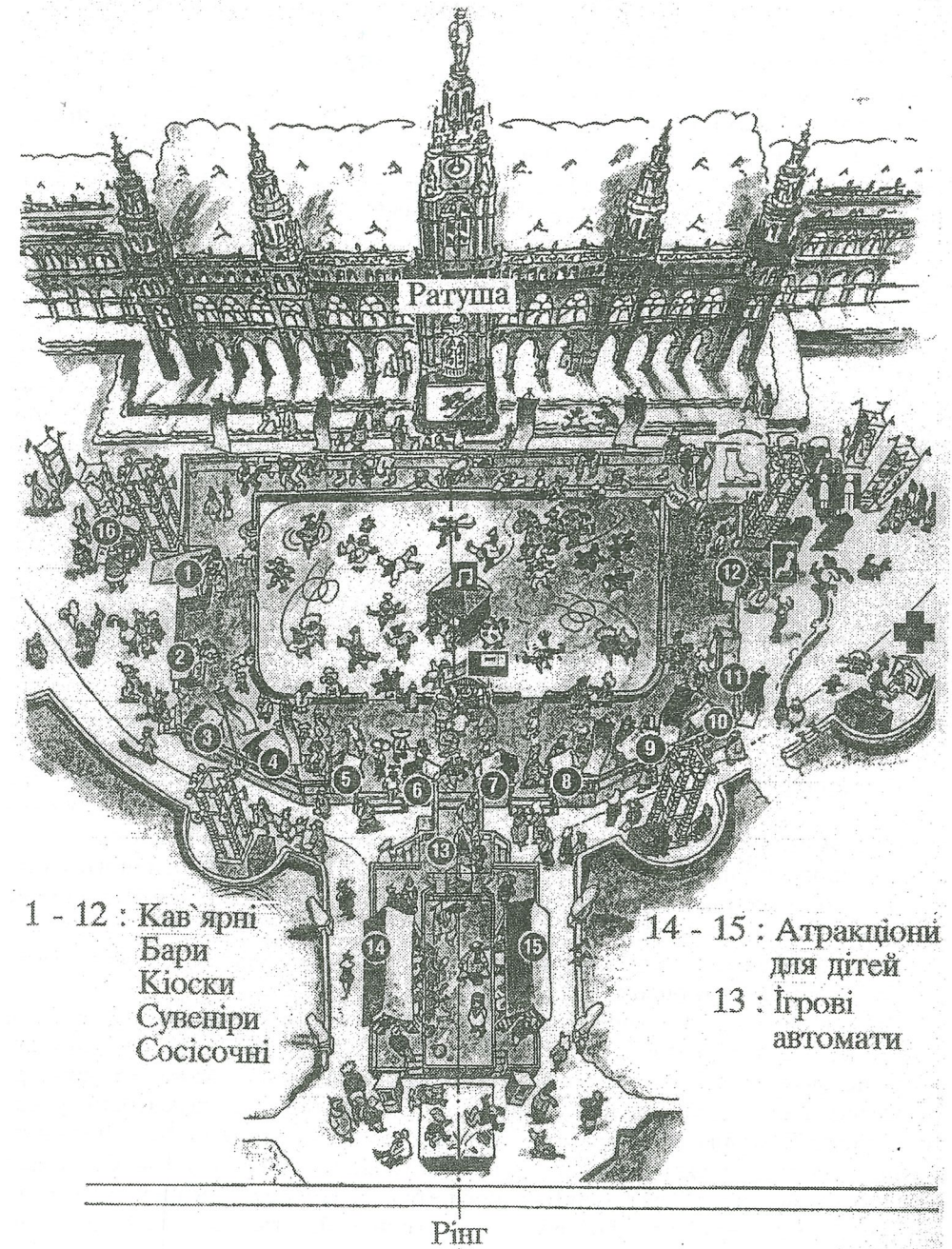

Рис. 4. Простір поміж Ратушею Відня і Бургтеатром як дитяче зимове ковзанярське містечко. Спроектване і збудоване для зимового сезону 1998—1999 р.

прикріпленого там, чи придуманої назви. Постійне нагадування про те, що ми пам'ятаємо своїх героїв, є підозрілим. Таке нагадування — хитра видумка ідеологів минулого. Коли людина-герой, людина-трудівник вшановувалися тільки написами на стінах і транспарантах, а не пристойними пенсіями та іншими пільгами. Маються на увазі герої, що були героями ще перед “брежнівською” добою. Лише одиниці з них отримали пільги. Переважна більшість героїв, що не загинули під час бойових дій, страждали від наслідків війни у повсякденний час. Але найкращою пам'яттю для живих могла б бути турбота і піклування на рівні держави — безкоштовне медичне обслуговування, справедливі пенсії, відпочинок у санаторіях і т. ін. А форми увічнення пам'яті героїв давним-давно відомі: у меморіалах на місці безпосередніх подій (а не абстрактно, де тільки можна), у спеціальних спорудах — Пантеонах героїв. Але імена героїв найчастіше поіменно згадують лише на військових цвинтарях та у храмах — церквах, костелах, кірхах і ін. Тому найлогічнішим, знову ж на мою думку, було б раз і назавжди увічнити імена цих людей — Героїв-Оборонців і Визволителів — в одній з каплиць, або ж створити спеціальний пристіг в храмі, який був і буде головним у м. Одесі і відбудова якого ось-ось повинна розпочатися — в Спасо-Преображенському Соборі або ж на Соборній площі.

Четверте. Після знайомства з публікаціями опонентів фундаторів, організаторів, учасників і журі конкурсу на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одеса” складається враження, що сам конкурс, його ідеї, пропозиції нікого з них не цікавлять. Автори публікацій пропонують свої заходи, які на їх погляд є саме зараз актуальними в справі порятунку архітектурної спадщини міста. Все було б добре, якби це робилося без поспіху, доброзичливо, професійно.

Одні, наприклад, закликають все на площі розчистити від архітектурних нашарувань аж до споруд часів заснування міста. Тобто, іншими словами, повторити хрестоматійну помилку Шлімана щодо розкопок Трої. Коли видатний археолог увійшов в історію не тільки як людина, що віднайшла руїни античного міста, але і як той, хто при цьому знищив 6-7 інших міст-нашарувань, що постали тут зразу ж по Троянській війні.

Інші закликають використати не реалізовані проекти 50-х р. — проекти “оформлення площі Театру опери і балету”.

Ще інші закликають до проектів — “Реконструкції”. Тобто закликають до того, чого навіть немає в назві конкурсу 1999 р. Здається, що термін “реконструкція” використовується противниками конкурсу свідомо-навмисно. Адже тема конкурсу передбачає застосування наступних методів — ревіталізації і регенерації, реновації площі Театральної. Чому все ж таки загострюється увага на слові “реконструкція”, що з латинської означає — знову збудоване. Здається, це зроблено для того, щоби виник конфлікт. Дай Бог, щоб це було помилкою. Але ніщо інше після міркувань щодо термінології на думку не приходить. Дивіться самі: якщо постійно використовувати термін “реконструкція”, то буде здаватися, що все, що б не робилося в конкурсних проектах, робиться немов знову, з нуля. Але той, хто працює в історичних містах, ніколи не вживає щодо своєї архітектурної діяльності термін “реконструкція”. Розглядаючи міську структуру з позиції сучасної топології (тільки на рівні якої об'єднуються в єдину систему функціональні якості про-

сторів і характеристик незалежно від їх архітектурного втілення), можна умовно розділити історичну забудову на елементи, що зводяться до п'яти звичайних понять: “дім”, “двір”, “вулиця”, “квартал”, “площа”, що відповідає елементам простору в топології, — точка, місце, шлях, вузол, зона. Розгляд такого зв'язку має більш глибоке трактування, коли просторові параметри і якісні характеристики забудови нерозривні і дозволяють наблизитися до поняття “середовище”.

Ці топологічні елементи міста або їх модифікації включають у себе всі можливі варіанти функціонально-просторової організації міських комплексів усіх розмірів — від найпростіших до найскладніших мегаструктур. Навіть звичайний історичний будинок являє собою приклад внутрішньої структури, що втілює “мікрокосмос” людського буття. Під одним дахом в компактному об'ємі уживалися всі види діяльності — і проживання, і ремесло, і торгівля, і відпочинок. Діяльність людини з часом змінювалася — дім збільшувався в розмірах, але завжди його структура, його просторово-дійова організація були органічною в міському оточенні.

Безумовно, елементи міської структури характеризуються величиною, але в більшості випадків це відноситься до “величини” якісних показників — кількості функцій, їх рангу, рівня обслуговування. Утворюються так звані “місця дії” — місця, з якими пов'язана значна громадська активність. В історичних містах можна бачити, що довкола центральної площі зібрано практично всі основні види соціальної активності — громадські й релігійні заклади, кращі магазини й ринок, помешкання іменитих міщан і виробництво. Також тут влаштовувалися і приміщення для театральних видовищ. Створений у центрі (а в великих містах і в Одесі також, ще й в інших місцях) природний комплекс тримається на взаємодії його елементів з усією системою міських функцій. І утворюється за рахунок притягання функцій до їх первинної концентрації.

Топологічний аналіз міської структури і дослідження щодо виявлення природньо утворюваних концентрацій міських функцій дозволяють вважати функціонально-просторові елементи міського середовища “історичними прецедентами” сучасних багатфункціональних комплексів — чи то квартал, чи площа. Використання концепції “історичних прецедентів” в проектуванні дає можливість не тільки визначити природні зв'язки елементів і їх кількість, не тільки отримати оптимальні функціональні моделі, але й, що є найважливішим, дозволяє свідомо застосувати просторові рішення щодо об'єднання багатьох функцій і монтажу об'єкта, (об'єктів) в оточення, як природнього органічного елемента міста, що відповідає вимогам конкретного місця, часу [7].

Саме це було взято за основу практично всіма учасниками конкурсу на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одесі” — Ю. Беліковим, М. Касимовим, М. Ревою; М. М., М. Г. і Д. М. Повстанюками разом із О. В. Фединою; С. П. Луполом [8].

І саме це є найбільш поширеним методом регенерації історичного міського середовища, а не пропозиції “функціональних ям” М. Нуньеса-Яновського чи архітекторів із Санкт-Петербурга.

І якщо одесити не бажають створення на перехресті вулиць Ланжеронівської і Ришельєвської такого собі одеського Каркассону, в якому, скажімо, не можна жити, любити, співати, торгувати і в який тільки можна буде час від часу навідуватися

як в музей, то слід тоді організувати площу Театральну так, як це зроблено на площі перед собором св. Стефана у Відні, площі перед центром ім. Ж. Помпіду в Парижі чи, скажімо, так, як організована Трафальгарська площа у Лондоні. А ще раніше — форуми в Римі чи Помпеях або ж агора в Афінах [9].

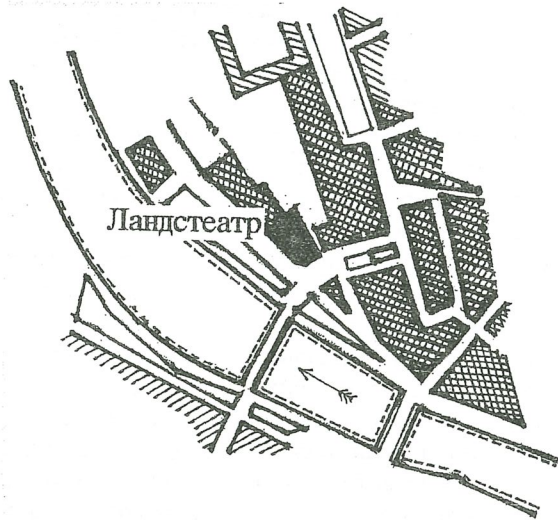

Рис. 5. Схема розміщення Ландстеатру у Зальцбургу

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Architektur in Wien*. 350 Sehenswerte Bauten. — Wien. 1984. — P. 69.
2. **Проскураков В., Ямаш Ю.** Львівські театри. Час і архітектура. — Львів: Центр Європи, 1997. — 132 с.
3. **Проскураков В., Ямаш Ю.** Львівські театри. Час і архітектура. — Львів: Центр Європи, 1997. — С. 62.
4. **Purchla Jacek.** Teatr i jego architekt. — Krakow: Odnowa Zabytkow Krakowa, 1993. — S. 45.
5. **Бархин Г. Б.** Архитектура театра. — М.: Издательство Академии Архитектуры, 1947. — С. 212-213.
6. **Проскураков В.** Театральний Відень. // Кінотеатр. — 1998. — № 1. — С. 27-30.

7. **Методичні** вказівки до курсу Архітектурного проектування багатofункціональних комплексів, які містять заклади культури, в містах з історично сформованим центром / Укл. В. І. Проскураков, А. В. Вальчук, Р. М. Кубай. — Львів: ДУ Львів. Політ., 1998. — С. 4-7.
8. **Конкурсний** проект. Завершение архитектурного ансамбля Театральной площади в г. Одессе. Пояснительная записка. (Арх.: Ю. Беликов, М. Касимов, Ск. М. Рева) — Одесса, 1999. — 4 с.
9. **Зитте К.** Художественные основы градостроительства. Пер. с нем. Я. Крастиньша. — М.: Стройиздат, 1993. — 225 с.

УДК 72(477-21)

І. Дида

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИРОДНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ЕЛЕМЕНТІВ В АРХІТЕКТУРНОМУ ДОВКІЛЛІ УКРАЇНИ

Формування архітектури міст завжди є результатом певного компромісу поміж прагненням (тенденцією до того, щоби) зберегти якоюсь (більшою або меншою) мірою природну ситуацію, яка існувала тут перед тим, і тенденцією до того, щоби надати цій території зовсім нового виразу, який є зовсім інший, ніж на цьому місці була споконвічна природа, але який відповідає бажанню замовника і проектувальника. У розвитку архітектури співвідношення поміж природними й техногенними елементами у формуванні архітектурного середовища відіграє дуже велику роль у отриманні такого або іншого кінцевого ефекту. Нагадаємо, для прикладу, зовсім відмінні один від одного (у цьому аспекті) підходи до формування композиції простору на відгородженій суцільними рядами будинків від навколишнього простору головній площі центральноєвропейського середньовічного міста з одного боку, і розташовані кожний на високому пагорбі, з широким видом, що розкривається на відкритий простір монастирських комплексів в Мельк та Фірціггайлшгенкірхе. Особливо велике значення має ця обставина для досліджень української архітектури, бо тут ми зустрічаємо дуже широкий діапазон розв'язань щодо взаємного стосунку архітектури з природою, починаючи від розташованих у найтіснішому поєднанні з відкритим довкіллям храмів Києво-Печерської лаври, й кінчаючи щільно замкненим на себе самого архітектурним ансамблем проспекту Шевченка у Львові.

Для того, щоби можна було провадити науковий аналіз специфічних рис формування міського середовища в реальних умовах різних міст, необхідно спиратися на опис системи факторів, під впливом яких саме й відбувається становлення такої або іншої урбаністичної ситуації в аспекті відношення до природи. Фактори, які впливають на роль і місце природи в тій чи іншій архітектурній ситуації з'єднуються в наступні три групи.

Перша група факторів — це такі, які безпосередньо впливають з поставленої конкретної задачі в галузі формування середовища, сформульованої з позиції того, в чий безпосередній інтерес виконується саме ця трансформація середовища, і

В период войны и послевоенного строительного бума эти исключения стали правилом в освоении морского берега, что привело к отчуждению значительной части приморских территорий от планировочной структуры приморских городов и, прежде всего, г. Бейрута, а также к разделению местного побережья на отдельные ведомственные “соты”, “клетки” для строительства.

Несмотря на то, что Ливан подписал в 1976 г. в Барселоне протокол о защите берегов Средиземного моря, а в 1984 г. Протокол № 4 о создании охранных приморских зон, государство не смогло остановить бесконтрольное освоение ливанского берега. В середине 80-х годов это привело к постепенному исчезновению характерных природных и экологических особенностей ливанского побережья: каменных выступов мысов на побережье, участков песчаных или галечных пляжей, уникальных зеленых зон, спускающихся прямо к морю. Везде повторялся один и тот же принцип деления приморской зоны на отдельные, не связанные между собой участки (“клетки”) частных клубов [2].

К концу 80-х — началу 90-х годов начался новый этап градостроительного освоения приморских территорий на основе их намыва. Этот метод стал основным в строительстве и реконструкции прибрежных районов Ливана, вызвал целую “бурю” проектов и способствовал формированию новых методов обращения с берегом, новых образов морского фасада государства.

В 1983 г. был разработан проект развития берега “Матна”, путем намыва приморских территорий от Антельянса до Дбае с целью образования нового города вдоль моря. Компания “Линор” осуществляла намыв территории и строительство на северном побережье г. Бейрут [3]. В 1991 г. был объявлен конкурс на проект реконструкции центра Бейрута, где был предусмотрен намыв территории в 60 га, на которой намечено разместить высотные башни нового бизнес-центра столицы. Реализацию проекта осуществила фирма “Солидер” [4]. В 1995 году Совет Министров принял Закон об образовании строительной компании, которая будет осуществлять реконструкцию морского побережья г. Сайда на намывной территории в 180 га, где будет построен туристический комплекс и новый порт. В настоящее время идет реконструкция порта рыбаков на остатках еще финикийского порта и застройка туристического района “Анфе”. Разрабатывается проект строительства нового порта на намывных территориях в г. Джубейль (Библос) по соседству с финикийским портом и туристическим комплексом.

Такая практика застройки приморской зоны отдельными частными компаниями без единого стратегического плана градостроительного освоения ливанского берега приводит к существенным ошибкам. Так, строительство туристического комплекса в Джубейле перед морским замком приведет к уничтожению исторического морского фасада древнего г. Библос. Согласно проекту реконструкции центральной приморской зоны Сайды проектируемая автомагистраль разрезает старый исторический центр, который теряет свою целостность, отсекает его от моря и изолирует морской замок крестоносцев.

Необходимо также отметить, что все эти проекты были приняты без глубокого предпроектного анализа приморских территорий, без экологической экспертизы результатов строительства и его влияния на природную среду ливанского побережья, без широкого обсуждения этих проектов архитектурной общественностью страны. Эти проекты могут фундаментально изменить силуэт берега. Ли-

ванский берег может потерять свою неповторимость и красоту, которую природа шлифовала миллионы лет. Это может привести не к развитию морского берега, а к невосполнимым потерям в разнообразии природы, красоте берега, его биологии, что в свою очередь чревато сокращением инвестиций в туризм страны, который в силу современных требований основывается именно на выявлении природных ценностей.

Таким образом, проекты реконструкции морского побережья 90-х годов, как бы продолжают тенденцию градостроительного освоения приморских территорий в 80-е годы разделением берега на отдельные несвязанные участки (“клетки”) частных клубов, но теперь в большем масштабе.

В связи с этим в 1995 г. под руководством ООН, Евросоюза и Европейского Международного Банка был принят протокол о разработке “Средиземноморской программы технической помощи по экологическим вопросам (МЕТАР)”. Согласно этому протоколу в качестве первоочередной задачи была выдвинута разработка “Global Master Plan” — единого комплексного плана планировочной организации и защиты Ливанского берега. В протоколе также указывалось, что соблюдение градостроительных требований является основным определяющим фактором реализации этого плана.

Главными структурно-территориальными элементами этого плана являются сложившиеся приморские агломерации Ливана: Бейрутская и Трипольская. По данным Министерства гражданского строительства Ливана на 01.01.95 г. численность населения Ливана составляла 4,0 млн. чел., в том числе Бейрутская агломерация — 0,9 млн. чел. При этом в 1932 г. в Бейруте проживало 285 тыс. чел., в 1963 г. — 673 тыс. чел., в 1985 г. — более 1 млн. чел., г. Триполи вырос с 200 тыс. чел. в 1943 г. до 390 тыс. чел. в 1995 г. Таким образом, численность населения Бейрутской и Трипольской агломерации за последние 50 лет увеличилась практически в 4 раза и составляет более 75% от всего населения страны. Для структуры сети городов приморской зоны Ливана характерен дисбаланс, когда практически основная масса населения страны сконцентрирована в двух городах — Бейруте и Триполи. В группу крупнейших городов входит Бейрут; в группу крупных — Триполи, который после 2000-2001 гг. перейдет в группу крупнейших и будет иметь численность населения более 1 млн. чел. В группе средних городов от 100-250 тыс. чел. быстро развивается г. Сайда, а в группе 50-100 тыс. чел. — г. Джунья. Группа малых городов с численностью населения 20-50 тыс. чел. представлена гг. Тир, Джубейль, Батрун и др. (рис. 1). Согласно прогнозам Института урбанистики Ливана, население страны составит в 2000-2005 гг. от 4,2 до 4,5 млн. чел.

Также разработаны три варианта перспективной численности населения Большого Бейрута (в границах Бейрутской агломерации), которая колеблется от 2,4-2,8 млн. чел. до 3,1 млн. чел., что соответственно по-прежнему будет составлять от 55 до 70% населения страны.

Вариант перспективной численности населения Бейрутской агломерации 3,1 млн. чел. основан на экстраполяции существующих тенденций преимущественного развития Бейрута и его агломерации как столичного региона и активного полюса роста в приморской зоне. Варианты Бейрутской агломерации от 2,4 до 2,8 млн. чел. возможны при реализации целенаправленной и жесткой политики государства, направленной на децентрализованное развитие приморских терри-

В период войны и послевоенного строительного бума эти исключения стали правилом в освоении морского берега, что привело к отчуждению значительной части приморских территорий от планировочной структуры приморских городов и, прежде всего, г. Бейрута, а также к разделению местного побережья на отдельные ведомственные “соты”, “клетки” для строительства.

Несмотря на то, что Ливан подписал в 1976 г. в Барселоне протокол о защите берегов Средиземного моря, а в 1984 г. Протокол № 4 о создании охранных приморских зон, государство не смогло остановить бесконтрольное освоение ливанского берега. В середине 80-х годов это привело к постепенному исчезновению характерных природных и экологических особенностей ливанского побережья: каменных выступов мысов на побережье, участков песчаных или галечных пляжей, уникальных зеленых зон, спускающихся прямо к морю. Везде повторялся один и тот же принцип деления приморской зоны на отдельные, не связанные между собой участки (“клетки”) частных клубов [2].

К концу 80-х — началу 90-х годов начался новый этап градостроительного освоения приморских территорий на основе их намыва. Этот метод стал основным в строительстве и реконструкции прибрежных районов Ливана, вызвал целую “бурю” проектов и способствовал формированию новых методов обращения с берегом, новых образов морского фасада государства.

В 1983 г. был разработан проект развития берега “Матна”, путем намыва приморских территорий от Антельяса до Дбае с целью образования нового города вдоль моря. Компания “Линор” осуществляла намыв территории и строительство на северном побережье г. Бейрут [3]. В 1991 г. был объявлен конкурс на проект реконструкции центра Бейрута, где был предусмотрен намыв территории в 60 га, на которой намечено разместить высотные башни нового бизнес-центра столицы. Реализацию проекта осуществила фирма “Солидер” [4]. В 1995 году Совет Министров принял Закон об образовании строительной компании, которая будет осуществлять реконструкцию морского побережья г. Сайда на намывной территории в 180 га, где будет построен туристический комплекс и новый порт. В настоящее время идет реконструкция порта рыбаков на остатках еще финикийского порта и застройка туристического района “Анфе”. Разрабатывается проект строительства нового порта на намывных территориях в г. Джубейль (Библос) по соседству с финикийским портом и туристическим комплексом.

Такая практика застройки приморской зоны отдельными частными компаниями без единого стратегического плана градостроительного освоения ливанского берега приводит к существенным ошибкам. Так, строительство туристического комплекса в Джубейле перед морским замком приведет к уничтожению исторического морского фасада древнего г. Библос. Согласно проекту реконструкции центральной приморской зоны Сайды проектируемая автомагистраль разрезает старый исторический центр, который теряет свою целостность, отсекает его от моря и изолирует морской замок крестоносцев.

Необходимо также отметить, что все эти проекты были приняты без глубокого предпроектного анализа приморских территорий, без экологической экспертизы результатов строительства и его влияния на природную среду ливанского побережья, без широкого обсуждения этих проектов архитектурной общественностью страны. Эти проекты могут фундаментально изменить силуэт берега. Ли-

ванский берег может потерять свою неповторимость и красоту, которую природа шлифовала миллионы лет. Это может привести не к развитию морского берега, а к невосполнимым потерям в разнообразии природы, красоте берега, его биологии, что в свою очередь чревато сокращением инвестиций в туризм страны, который в силу современных требований основывается именно на выявлении природных ценностей.

Таким образом, проекты реконструкции морского побережья 90-х годов как бы продолжают тенденцию градостроительного освоения приморских территорий в 80-е годы разделением берега на отдельные несвязанные участки (“клетки”) частных клубов, но теперь в большем масштабе.

В связи с этим в 1995 г. под руководством ООН, Евросоюза и Европейского Международного Банка был принят протокол о разработке “Средиземноморской программы технической помощи по экологическим вопросам (МЕТАР)”. Согласно этому протоколу в качестве первоочередной задачи была выдвинута разработка “Global Master Plan” — единого комплексного плана планировочной организации и защиты Ливанского берега. В протоколе также указывалось, что соблюдение градостроительных требований является основным определяющим фактором реализации этого плана.

Главными структурно-территориальными элементами этого плана являются сложившиеся приморские агломерации Ливана: Бейрутская и Трипольская. По данным Министерства гражданского строительства Ливана на 01.01.95 г. численность населения Ливана составляла 4,0 млн. чел., в том числе Бейрутская агломерация — 0,9 млн. чел. При этом в 1932 г. в Бейруте проживало 285 тыс. чел., в 1963 г. — 673 тыс. чел., в 1985 г. — более 1 млн. чел., г. Триполи вырос с 200 тыс. чел. в 1943 г. до 390 тыс. чел. в 1995 г. Таким образом, численность населения Бейрутской и Трипольской агломерации за последние 50 лет увеличилась практически в 4 раза и составляет более 75% от всего населения страны. Для структуры сети городов приморской зоны Ливана характерен дисбаланс, когда практически основная масса населения страны сконцентрирована в двух городах — Бейруте и Триполи. В группу крупнейших городов входит Бейрут; в группу крупных — Триполи, который после 2000-2001 гг. перейдет в группу крупнейших и будет иметь численность населения более 1 млн. чел. В группе средних городов от 100-250 тыс. чел. быстро развивается г. Сайда, а в группе 50-100 тыс. чел. — г. Джуния. Группа малых городов с численностью населения 20-50 тыс. чел. представлена гг. Тир, Джубейль, Батрун и др. (рис. 1). Согласно прогнозам Института урбанистики Ливана, население страны составит в 2000-2005 гг. от 4,2 до 4,5 млн. чел.

Также разработаны три варианта перспективной численности населения Большого Бейрута (в границах Бейрутской агломерации), которая колеблется от 2,4-2,8 млн. чел. до 3,1 млн. чел., что соответственно по-прежнему будет составлять от 55 до 70% населения страны.

Вариант перспективной численности населения Бейрутской агломерации 3,1 млн. чел. основан на экстраполяции существующих тенденций преимущественного развития Бейрута и его агломерации как столичного региона и активного полюса роста в приморской зоне. Варианты Бейрутской агломерации от 2,4 до 2,8 млн. чел. возможны при реализации целенаправленной и жесткой политики государства, направленной на децентрализованное развитие приморских терри-

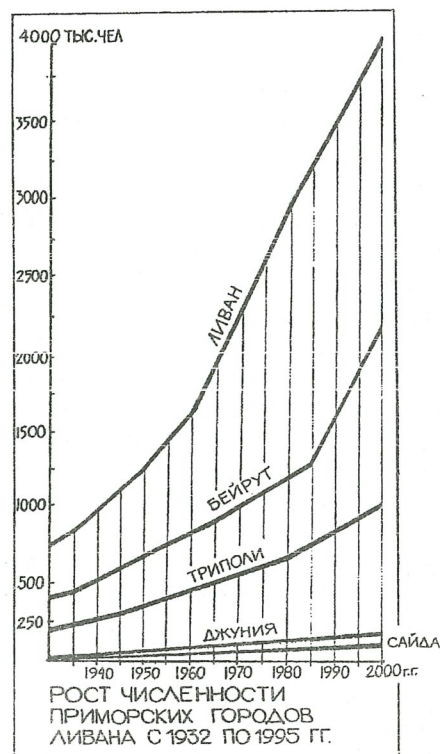

Рис. 1. Характеристика населения приморских городов

торий, что связано прежде всего с разработкой жилищной программы ливанского берега, инженерным оборудованием, благоустройством городских территорий, с политикой децентрализации в области промышленности, культуры, административно-территориальных преобразований и разворота работ по "Global Master Plan" приморских территорий Ливана.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Материалы съезда «Национальная встреча для защиты берега» — г. Бейрут, Генеральная дирекция института урбанизма. — 1966.
2. Норпер Калдираро. Закон и берег в Европе. Комиссия Министров ЕС, «ОСДЕР».
3. А. Хадад «Линор» — строительная компания берега «Матна». — Бейрут: Линор.
4. Халед Абу Таам. Опыт проектирования приморских территорий Ливана — В сб. науч. труд. «Региональные проблемы архитектуры и градостроительства» — Одесса: Город мастеров, — 1999. — Вып. 1.
5. Халед Абу Таам. Выделение зон общественных центров Бейрутской агломерации. — Киев: Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — 2000. — Вип. 7. — С. 62-66.

В. М. Вадимов

РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ УЧЕТА ЭКОЛОГО-ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ СПЕЦИФИКИ ПРИРЕЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Территории являются предметом изучения различных научных дисциплин, в том числе и градостроительства. На макротерриториальном уровне градостроительство оперирует объективными характеристиками и понятиями, относящимися к региональному районированию. Выделение территориальных объектов регионального уровня в градостроительстве сопряжено с проведением значительных научно-аналитических исследований, которые составляют содержательную часть предпроектных исследований. Такой работе предшествует разработка гипотезы, которая представляется в системно ориентированных объектных взаимосвязях. Это позволяет выявить градостроительную специфику объекта, что в дальнейшем обеспечивает более точное формулирование проблем и выбор адекватного методологического и проектного аппарата для их решения.

Обращаясь к терминологическим определениям территории, необходимо подчеркнуть, что территория и пространство как синоним понятия территории, обладают одновременно качеством прерывности и непрерывности. Каждый территориальный объект, как любое материальное образование, обладает собственным физическим пространством. Несмотря на кажущуюся близость понятий территории и пространства, между ними есть существенные различия. Само по себе пространство не создает единства, так как оно — результат взаимодействия конкретных объектов (материальных и не только материальных). В отличие от пространства территория является одной из основных предпосылок единства расположенных на ней объектов.

Насыщение отдельных территорий определенными объектами делает их отличительными от других территорий. Если эта совокупность объектов к тому же обладает и определенным единством (взаимосвязанностью), возникает новое качество территории, придающее ей целостность. Возникает возможность районирования территории.

Район — это территория (по совокупности насыщающих ее элементов), отличающаяся от других территорий и обладающая единством, взаимосвязанностью составляющих элементов, целостностью, причем эта целостность — объективное условие и закономерный результат развития данной территории [1]. Близко к понятию район — понятие регион, выступающее зачастую как синоним термина район, обозначающий территории в определенной иерархической (таксономической) системе высшего порядка.

Районирование территории присуще ее различным иерархическим уровням. Районирование изменяемо во времени в связи с изменением качественных и количественных характеристик элементов ее насыщающих.

При рассмотрении функционально-планировочных особенностей приречных территорий, для которых, как равно и для всех остальных территорий, справед-

ливы отмеченные положения и определения. Это рассмотрение необходимо на разных территориальных уровнях (макро, мезо, микро).

На макротерриториальном уровне имеются различные подходы по региональному районированию. Эколого-градостроительная особенность районирования приречных территорий заключается в том, что на территории с ярко выраженной природно-климатической спецификой “наложены” социально-экономические системы, где проявление рассогласований в объемах и масштабах такого “наложения” привело к возникновению проблемных ситуаций.

Природно-климатические условия и на их основе выделяемое районирование (климатическое, геоморфологическое, гидрологическое и др.) имеет определяющее влияние на формирование стока речных систем Украины, определяют специфику приречных территорий. Такая специфика на региональном уровне проявлена в интегрированном виде сложившихся речных бассейнов. Водотоки, составляющие основу речных бассейнов в условиях урбанизированных территорий, существенно дополнены техническими объектами (гидротехническими сооружениями). Насыщение территорий речных бассейнов техническими объектами, в равной мере участвующих в определении природных характеристик и социально-экономических, объективно обосновует рассмотрение их в рамках единых природно-технических систем.

Кроме природно-климатического районирования выделяют региональное районирование на основе экономического, административно-хозяйственного, географического, этнокультурного и других признаков. Это позволяет наиболее полно представить объектно-системные характеристики градостроительных объектов.

На примере административно-территориального районирования можно установить, как менялись подходы и критерии с течением времени на основе экономических, социальных, политических и других установок. Сложившееся административно-территориальное устройство Украины претерпело изменения несколько раз. В 1921 г. территория республики была разделена на 9 губерний, позже, в 1923 г., были выделены еще 3 губернии, а в период с 1925 по 1928 годы территория была разделена на 42 округа. В основе таких преобразований лежала необходимость проведения коллективизации в аграрном секторе, обеспечения этого процесса на местах представительством власти. В начале 30-х г. округа были упразднены и закреплено административное деление, которое предусматривает три уровня — областной, районный, городской (поселковый). В довоенный период количество областей составляло — 8 (1939), в этот период приоритет был за социально-экономическими критериями, при этом учитывались природно-ресурсные условия территорий. В послевоенный период произошло резкое увеличение числа областей — 24 (1954 г.), которое было продиктовано политическими соображениями партийного порядка, так как числу областей соответствовало число обкомов партий.

Однако в последующем времени уже в середине 50-х г. анализ функционирования народнохозяйственного комплекса республики показал, что раздробленность отраслевых интересов привела к негативным процессам в сфере управления экономики, нерационального использования различных ресурсов, в том числе и природных. Именно в этот период были осуществлены крупнейшие проекты по сооружению гидротехнических объектов на Днестре, которые дали основания для

проведения межобластных комплексных проектов (выполнение проектов районной планировки схем влияния гидроузлов и др.) которые убедительно продемонстрировали необходимость укрупнения сложившегося административно-территориального районирования. Было создано семь совнархозов, которые должны были преодолеть отраслевую и территориальную разобщенность на основе формирования крупных территориальных народнохозяйственных комплексов (с учетом имеющихся реальных ресурсов регионов: природных, минерально-сырьевых, трудовых и т. д.) с последующим укрупнением областей. Это решение входило в противоречие с партийными доктринами социалистического строительства управляемой структуры партийного территориального устройства. Поэтому в течение нескольких лет последовательное разукрупнение совнархозов до областного уровня привело в дальнейшем к их ликвидации.

Процесс укрупнения должен адекватно отражать общественные интересы на конкретных территориях, так как административно-территориальное устройство есть интегрированное выражение самых разносторонних интересов общества. В результате это должно способствовать повышению эффективности использования территориальных потенциалов отдельных регионов и в целом всего государства. Поэтому необходим учет: экономических отношений, внешнеэкономической и политической деятельности государства, градостроительных процессов, природно-ландшафтных и экологических условий, этнографических и демографических характеристик, социокультурных особенностей, конфессиональной структуры, социально-политической структуры. Рассматривая опыт реформирования территориальной структуры на базе совнаркомов, приведшей к организации 7 укрупненных территориально-хозяйственных образований можно констатировать об определенном соответствии общественно-экономических интересов общества и административно-территориального устройства.

Эффективность территориальной организации общества и административно-территориального устройства значительно повышается в рациональном районировании, где максимально достигается пространственная совмещенность (конгруэнтность) состава и границ административных единиц с производственным территориальными целостностями. Поэтому совершенствование административно-территориального районирования должно основываться на следующих принципах: адекватность границ градостроительных объектов как социальных систем административным системам; адекватность градостроительных объектов как территориально-производственных комплексов административным границам; адекватность градостроительных объектов как экологических систем административным границам; устойчивость планировочной структуры градостроительных систем, имеющих значение административных единиц [2].

На рис. 1 представлены примеры районирования территории Украины на основе различных признаков.

Одним из таких признаков есть урбанизация. Урбанизация территории выражает в виде универсального признака уровень производства, его экономическую эффективность, качественный состав населения и определяющий преимущественные виды его жизнедеятельности, экологическое состояние окружающей среды. На территории Украины сформировались обширные урбанизированные зоны, как, например, Восточно-центральная зона, крупнейшие города, выделяемые как

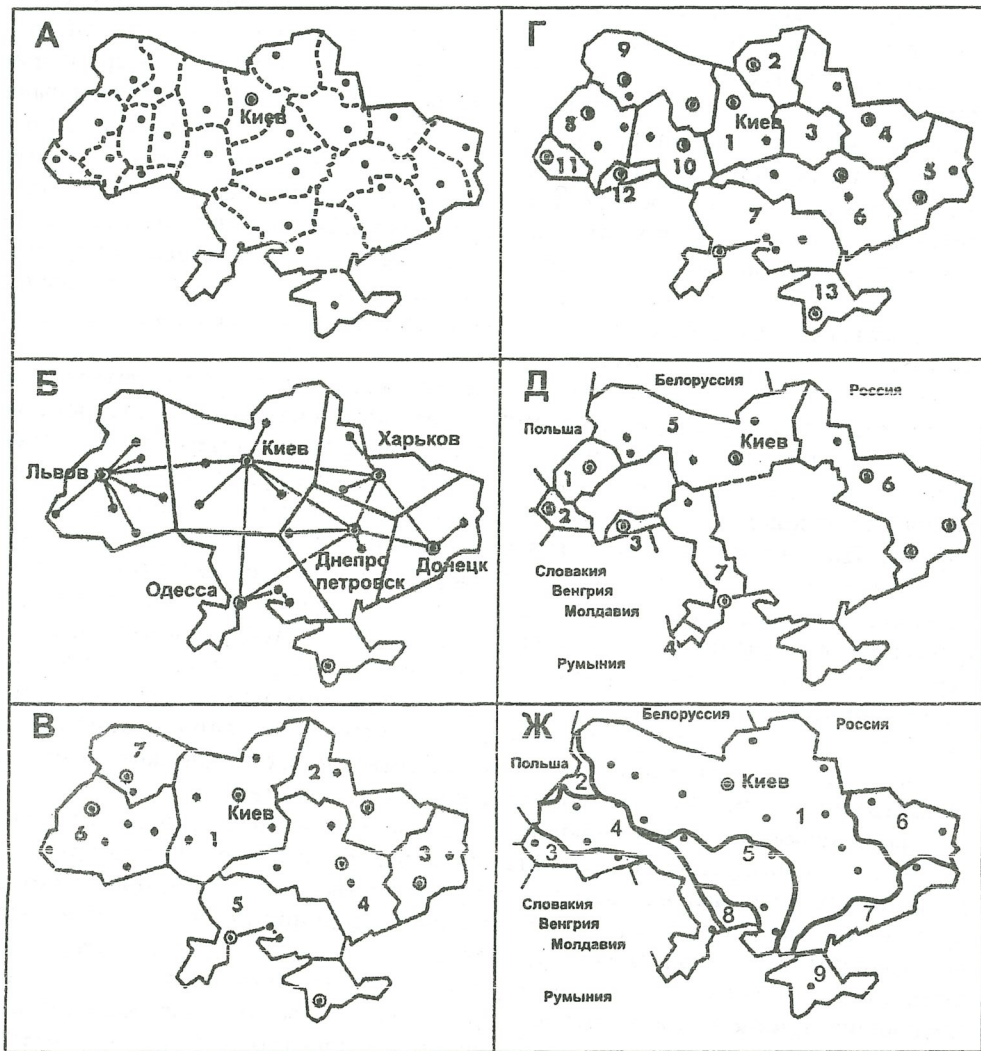

Рис. 1. Примеры районирования территории Украины на основе различных признаков

А — административно-территориальное устройство (современное положение); Б — зоны влияния крупнейших городов региональных центров; В — географическое районирование (1 — центральный, 2 — северо-восточный, 3 — донецкий, 4 — приднепровский, 5 — южный, 6 — юго-западный, 7 — северо-западный); Г — этнографическое районирование (1 — Киевщина, 2 — Черниговщина, 3 — Полтавщина, 4 — Слобожанщина, 5 — Донбасс, 6 — Запорожье, 7 — Причерноморье, 8 — Галичина, 9 — Полесье, 10 — Подолье, 11 — Закарпатье, 12 — Буковина, 13 — Крым); Д — выделение приграничных регионов (1 — Львовский, 2 — Ужгородский, 3 — Черновицкий, 4 — Измаильский, 5 — Киевско-Луцкий, 6 — Харьковско-Донецкий, 7 — Одесский); Ж — районирование на основе речных бассейнов (1 — Днепр, 2 — Висла, 3 — Дунай, 4 — Днестр, 5 — Южный Буг, 6 — Северский Донец, 7 — реки Приазовья, 8 — реки Причерноморья, 9 — реки Крыма)

региональные центры с населением более 500 тыс. и выше, где в концентрированном виде заключены территориальные особенности. На основе учета влияния крупнейших городов как региональных центров выделяют 7 региональных территориальных систем.

Интегрирующий учет географических факторов позволяет установить географические регионы, а сложившиеся в результате исторического развития этноландшафтные тенденции освоения конкретных территорий дают возможность выделения этнокультурных регионов. Проведение такого районирования дополняет общую картину проблем административно-территориального районирования государства, так как эти особенности являются проявлением территориальной специфики.

Международные социально-экономические контакты Украины как суверенного государства имеют отношение ко всей её территории, но вместе с тем в наибольшей степени локализуются на приграничных территориях [3].

Это поставило задачи планировочной организации трансграничных регионов как специфических градостроительных объектов. В их выделении и планировочной организации на территории Украины значительную роль играет территориальная политика соседних государств (России, Белоруссии, Польши, Словакии, Венгрии, Молдавии, Румынии).

Межгосударственное значение имеют и проблемы экологии, восстановления и улучшения состояния окружающей среды. Авария на Чернобыльской АЭС сделала общими проблемы России, Белоруссии и Украины на территории Днепроовского речного бассейна, где объем стока с территории водосборного бассейна распределяется по странам следующим образом: Белоруссия — 49%; Украина — 31%; Россия — 20%. В конце 90-х годов участились проблемы загрязнений в речных бассейнах Дуная, Днестра, Тисы и др., делая актуальным рассмотрение этих проблем на межгосударственном уровне. Примером такого межгосударственного разрешения проблемных вопросов в рамках речного бассейна демонстрируется рекой Рейн.

Практически повсеместно возникающие экологические проблемы имеют взаимообусловленность с уровнем развития территориально-производственных комплексов, с состоянием градостроительных объектов на различных территориальных уровнях и др. Движение веществ, энергии и информации реализуется в экосистемах, какими являются речные бассейны, с помощью экологических связей. При этом время, на протяжении которого происходит реализация этих связей, насчитывает миллионы лет, что несравненно больше, чем существование любых других связей в границах речных бассейнов.

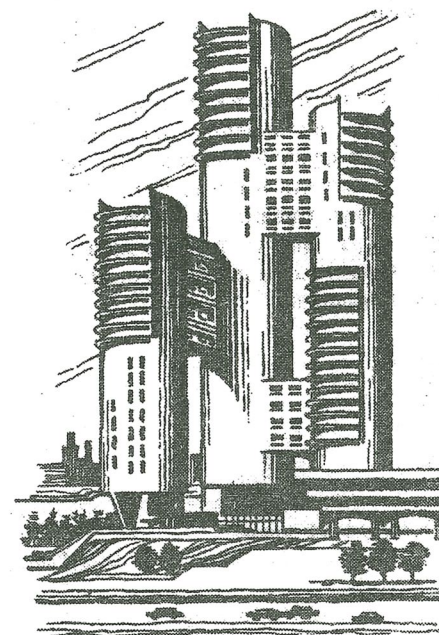
Созданные на основе гидросооружений природно-технические системы и их эксплуатация, зоны сплошной урбанизации в речных бассейнах, препятствующие и загрязняющие естественный водоток, нарушили эволюционное развитие речных геосистем. Сам по себе факт существования речных систем уже позволяет представить направления по совершенствованию природопользования только в границах речных бассейнов. Понятие приречных территорий в связи с происшедшими реализациями масштабных проектов создания природно-технических систем должно быть адекватно границам речных бассейнов, так как использование ресурсов и степень влияния их охватывает всю территорию бассейна.

На территории Украины представляется возможным выделить 9 регионов макротерриториального уровня по бассейновому признаку. Это основные реки, которые протекают как по территории Украины, так и по территории сопредельных государств. Среди них выделяется регион части речного бассейна р. Днепр, который охватывает значительную территорию всего государства.

Рассмотренные примеры районирования Украины могут взаимно дополнять друг друга при рассмотрении проблем и задач комплексного использования и управления территориями на макротерриториальном уровне. В таком подходе региональное районирование будет выступать в качестве действенного инструмента, определяющего эколого-градостроительную специфику территориальных объектов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. — М.: Мысль, 1983. — 350 с.
2. НИР «Разработать градостроительные основы совершенствования административно-территориального устройства Украины», науч. рук. Г. И. Фильваров, (гос. рег. № 0193И026377) Институт урбанистики в г. Киеве. — К., 1994. — 24 с.
3. Транскордонні території України (Проблеми розвитку). / Ред.-упорядники Ю. Білосконь, О. Фомін. — К.: Укрархбудінформ, 1999. — 265 с.

Л. Н. Ковальский

НОВЫЙ ЭТАП В ФОРМИРОВАНИИ СЕТИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ЗДАНИЙ В УКРАИНЕ

Одним из главных факторов социально-экономического прогресса государств является высокий образовательный уровень населения. Характерно, что одним из первых законодательных актов Украины в условиях независимости стало радикальное реформирование системы образования. Принятые государственные программные документы определили стратегию и тактику построения новой национальной школы.

В основу перестройки образования были заложены принципы демократизации учебного процесса, непрерывности обучения, многовариантности моделей учебных заведений, возрождения национальных традиций и интеграции в мировую образовательную культуру. Проблема реформирования образования увязана с задачами совершенствования материальной среды, строительства новых учебных зданий и модернизации существующих школ, училищ, вузов. Вопросы оптимизации сети учебных заведений особенно злободневны в системе общего среднего образования, так как значительная часть школьников обучается во вторую смену. Многие существующие учебные здания физически и морально устарели, не обеспечивают внедрение новых форм и методов обучения.

Изменившиеся педагогические подходы к обучению и воспитанию подрастающего поколения потребовали пересмотра действующей нормативной базы по проектированию и строительству объектов образования.

В соответствии с реформой школы и новой градостроительной политикой государства в КиевЗНИИЭП разработан ДБН В.2.2.3-97 "Здания и сооружения учебных заведений", который существенно отличается от традиционных СНиПов, используемых в бывшем СССР. Новые нормы дают возможность расширить рабочие площади учебных зданий, создать более комфортные санитарно-гигиенические условия для обучения, повысить эстетический уровень учебной среды, более гибко формировать сеть объектов образования, учитывать при их строительстве местные социально-экономические и градостроительные условия.

Исходя из педагогических положений о непрерывности и взаимосвязи различных уровней обучения, преемственности в воспитании подрастающего поколения было признано целесообразным в общем нормативном документе объединить и унифицировать требования к проектированию всех видов учебных заведений: общеобразовательных школ, профтехучилищ, техникумов, вузов, учебных заведений последиplomного обучения, учебно-курсовой сети предприятий и других объектов образования. Это сделало новый нормативный документ более цельным и универсальным. Отдельно нормируются лишь детские дошкольные учреждения (ДБН В.2.2.4-97), учитывая специфику их объемно-планировочных решений.

В нормы включены лишь основные требования к проектированию зданий. Материалы рекомендательного характера выносятся в пособия, которые допол-

няют, разъясняют и конкретизируют отдельные нормативные положения. Планируется выпуск нескольких пособий по проектированию различных типов учебных заведений. В КиевЗНИИЭП заканчивается разработка пособия по формированию наиболее массовых школьных зданий. Разработаны также научно-методические рекомендации по проектированию детских дошкольных учреждений, учебно-воспитательных заведений для больных детей и инвалидов.

Изменена не только структура новых нормативных документов, а и принципы нормирования зданий. В ДБН жестко не зафиксированы составы и площади помещений, а приведены лишь наиболее общие требования, обеспечивающие безопасность и гигиенический комфорт учебной среды. Большинство показателей нормативной площади помещений приведены на расчетную единицу и не увязываются жестко с конкретной вместимостью и функциональной структурой здания (что было характерно для предыдущих этапов нормирования). Это позволяет гибко использовать нормативный документ для различных учебных заведений и не ограничивает проектно-творческие возможности. Все показатели по площадям и объемам здания отражают оптимальный уровень комфортности, который при реальном проектировании может быть улучшен в соответствии с местными экономическими возможностями, но не ухудшен. Так площадь учебных классов и кабинетов общеобразовательных школ установлена из расчета не менее 2 м² на одно место, лабораторий 2,8 м², кабинетов информатики и вычислительной техники — 6 м².

Новые нормативы значительно улучшают и расширяют состав учебно-спортивных и клубно-зрелищных помещений, столовых, помещений медицинского обслуживания и вспомогательного назначения. Общая площадь учебных зданий в зависимости от вида учебных заведений в соответствии с новым нормативным документом должна составлять, из расчета на одного учащегося, не менее в м²:

- начальных школ (1-4 кл.) — 9;
- основных школ (1-9 кл.) — 10;
- средних школ (10-12 кл.) — 11;
- специализированных школ (лицеев, гимназий) — 13-15;
- профтехучилищ — 13-15 и (без учета учебных мастерских);
- вузов — 14-34 (в зависимости от профиля).

Таким образом, в Украине создана необходимая законодательная и нормативная основа для перестройки системы образования, возведения новых учебных зданий, модернизации действующей учебно-материальной базы. Частично новые требования к проектированию учебных заведений внедрены в строительную практику. Во многих городах и селах Украины созданы принципиально новые типы лицеев, гимназий и других специализированных школ с нетрадиционной учебной технологией. Реформирована система высшего образования. В структуру вузов включена широкая сеть средних специальных учебных заведений (техникумы, училища), которые стали первым уровнем высшего образования. Большинство ведущих институтов страны преобразованы в академии и университеты. Формируются новые типы учебно-научных комплексов на основе интеграции отраслевых научных баз и вузовских исследовательских подразделений.

На рубеже XXI в. в Украине разработана программа дальнейшего совершенствования системы образования. Особое внимание на ближайшую перспективу

уделяется развитию наиболее массового, базового звена всей системы образования — общеобразовательной школе. В комплексном плане мероприятий по развитию общего среднего образования в 1999-2012 г., утвержденном Кабинетом Министров Украины, предусмотрено ряд принципиально новых положений, которые существенно отразятся на формировании сети и типологии школьных зданий.

Учитывая психологическую и антропометрическую специфику детей дошкольного и младшего школьного возрастов, близкие формы и методы их обучения и воспитания признано целесообразным в зависимости от местных условий создавать специальные учебно-воспитательные объединения “детский садик — начальная школа”.

Предполагается реорганизовать сеть специальных учебных заведений для детей с недостатками в физическом и умственном развитии.

Обращено внимание на необходимость расширения сети учебных заведений для обучения национальных меньшинств.

Значительная роль в новой программе совершенствования учебного процесса отводится компьютеризации школьных зданий, особенно в сельской местности, что потребует пересмотра общей структуры учебных зданий.

На формирование учебно-материальной базы существенно повлияет также планируемое увеличение продолжительности школьного обучения до 12 лет. Это повлечет за собой расширение сети общеобразовательных школ, обусловит изменение состава и площади учебных помещений, увеличение удельного веса специализированных учебных кабинетов и лабораторий, расширение площади учебно-вспомогательных помещений. Расчеты показывают, что внедрение новых учебных технологий, а также совершенствование архитектурно-планировочных решений школ в соответствии с новыми строительными нормами уже сейчас требует почти в 1,5-2 раза увеличить учебные площади по сравнению с типовыми проектами, по которым построено большинство школьных зданий в 70-80-е годы. Соответственно школы, возведенные в те годы, нуждаются в существенном расширении. В будущем рабочие площади школьных зданий еще больше возрастут.

К сожалению, сложное экономическое положение в стране не позволяет быстро реализовать новые педагогические положения, построить новые учебные здания, поэтому одна из главных задач оптимизации учебно-материальной среды на современном этапе, реорганизация школьной сети и модернизация существующих зданий.

Полная реконструкция и расширение всех существующих школ, исходя из новых нормативных положений, на наш взгляд, нерациональна, да и невозможна в современных условиях. Более эффективно пересмотреть сложившуюся сеть учебно-воспитательных зданий, исходя из внедряемой многоуровневой структуры общего образования. Если в советский период общеобразовательные школы объединяли все звенья общеобразовательной подготовки от первого до одиннадцатого класса, то по современным педагогическим требованиям желательно начальную школу выделять в самостоятельное звено. Отделяются от традиционных школ и профильные классы, формируя соответствующие лицеи, гимназии и другие специализированные учебные заведения. Учитывая определенную недогрузку сети детских дошкольных учреждений, целесообразно часть освобождающихся детс-

ких садов перепрофилировать для обучения 1-4-х классов и формировать, таким образом, рекомендуемые педагогами учебно-воспитательные объединения: детский сад — начальная школа. Существующие школы по состоянию материальной базы наиболее рационально могут быть использованы для обучения учеников 5-9-х классов. Для старшеклассников следует постепенно вводить новую сеть специализированных школьных зданий. Часть лицеев и гимназий может функционировать на базе профессионально-технических учебных заведений. Специализированные профильные школы в отдельных случаях целесообразно создавать в структуре вузов. Таким образом, вместо единообразных типовых школьных зданий сегодня в соответствии с новыми педагогическими положениями дифференцированного обучения предстоит формировать многоуровневую сеть взаимосвязанных учебно-воспитательных заведений.

Высказанные предложения не освещают все аспекты реформирования сети объектов образования, они носят концептуальный характер и нуждаются в дальнейшем более глубоком научно-проектном обосновании. Думается, что особенно тщательно необходимо изучить вопросы создания комфортных условий для обучения и воспитания младших школьников. К сожалению, большинство существующих типовых, утрюемых школьных зданий и не создают необходимого уюта, психофизиологического и эстетического комфорта для воспитания подрастающего поколения.

Нужны специальные исследования и по перестройке сети учебно-воспитательных заведений, с учетом специфических местных условий. Большинство разработанных научно-методических рекомендаций в области школьного строительства пока носят общегосударственный характер, не всегда учитывают региональную специфику и многонациональный характер украинского населения.

Во многих городах сформирована широкая сеть детских внешкольных учреждений: дворцов молодежи, станций юных техников, музыкальных, художественных школ, межшкольных учебно-производственных комбинатов, которые также нуждаются в реорганизации в соответствии с новыми социально-экономическими условиями. Назрела необходимость в теоретическом обосновании проблемы взаимодействия учебной сети с другими учреждениями социальной сферы, особенно культурно-досугового, физкультурно-спортивного назначения.

История свидетельствует, что первая школа на территории Украины еще во времена Киевской Руси была создана в Десятинной Церкви (988 г.). На последующих этапах становления государства учебные заведения имели различные формы взаимосвязи с культовыми сооружениями. В настоящее время образование и религия играют важную роль в воспитании и духовном становлении подрастающего поколения. Думается, что проблема взаимодействия и комплексного формирования сети учебных и культовых сооружений также представляет существенный интерес для исследователей.

Для перестройки сети объектов образования, внедрения новых типов учебных зданий нужна совместная работа архитекторов, педагогов и специалистов других смежных профессий.

В. И. Вершинин, Т. Б. Половец

ТЕХНОПОЛИС КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ КОМПЛЕКСОВ МАЛЫХ НАУЧНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Одной из эффективных форм размещения малых предприятий, являющихся важнейшим элементом экономики ведущих развитых и развивающихся стран, является их объединение в технополисы — крупные градостроительные образования, в которых размещаются мелкие фирмы, специализирующиеся на разработке и освоении производства новых видов товаров с использованием новейших достижений науки и техники, особенно в наукоемких направлениях. Инновационные центры или технополисы в мировой практике представляют собой высокоэффективные комплексы территориально объединенных малых научно-производственных предприятий, обеспечивающие ускоренный процесс передачи результатов теоретических и прикладных научных исследований, новых технологий в промышленное производство. Эффективность деятельности таких инновационных центров в условиях рыночных взаимоотношений достигается благодаря организационной, финансовой и маркетинговой поддержке сконцентрированного в них научно-технического потенциала заинтересованными предпринимательскими и коммерческими структурами. Создаются такие комплексы в настоящее время, как правило, по определенной программе, обычно утверждаемой правительством, финансирующим определенную часть затрат, и являются важным элементом стимулирования экономики страны.

Проведенное исследование вопроса в ОГАСА позволило сделать вывод о наличии социально-экономических и градостроительных условий для создания инновационного центра в городе Одессе. К основным из них можно отнести наличие источников высококвалифицированных кадров — университета, вузов, развитого научно-исследовательского потенциала в регионе, наличие достаточного количества промышленных предприятий с высокоразвитой технологией и высококвалифицированными кадрами, функционирующих в существующих условиях недостаточно эффективно, недостаточный уровень социального, информационного, культурного обслуживания, возможность общения и контактов сотрудников, развитость инженерно-транспортной инфраструктуры, включая аэропорт и крупный морской порт, наличие источников энергии и строительной базы, развитость финансовой структуры. Организация такого комплекса помимо решения экономических задач будет способствовать решению социальной задачи обеспечения и повышения занятости сложившегося контингента квалифицированных научных и производственных кадров. Благоприятные природно-климатические условия и исторически сложившаяся богатая культурная среда города Одессы делают её привлекательной для работы отечественных и зарубежных специалистов высокой квалификации. Кроме того приморское расположение города с развитой припортовой инфраструктурой создают предпосылки для организации на базе такого инновационного комплекса или его части свободной экономической зоны научно-производственной направленности. На основании анализа предпосылок в рамках дипломного проектирования было выполнено проектное предложение технополиса в Одессе.

Требования сегодняшнего времени по дальнейшему развитию выставочной базы, стремление к европейскому стандарту как к норме, диктует проведение модернизации существующих выставочных площадей, создание новых, хорошо подготовленных к исполнению своей миссии, какой является облегчение реализации маркетинговых стратегий участников выставок путем предоставления им доступа к сконцентрированной экономической информации в одном месте и в одно время.

На наших глазах происходит рождение архитектуры зданий нового типа, основанного на базе социальных, политических и культурных предпосылок.

Тема приобретает особую актуальность при существующем размахе выставочного дела в крупных городах. Но, к сожалению, большинство массовых выставок проводится в нашей стране в случайных помещениях: фойе кинотеатров, клубов, административных зданий, во дворцах спорта. Примеры специальных выставочных зданий, появившихся в последнее время единичны. В Одессе – это Выставочный терминал на Морвокзале, где во многих случаях вступают в противоречие друг с другом экспозиции выставок и выставочное помещение, и Выставочно-ярмарочный комплекс на Среднефонтанской, где по внутренней организации выставки напоминают торговые ряды, сходство с которыми подкрепляется возможностью приобрести выставленные образцы.

Появилось большое количество выставок-салонов, галлерей, где репрезентативный характер зданий мало соответствует утилитарным требованиям проведения выставок.

Создается парадокс: выставок много, интерес к ним огромен, а выставки остаются без специальных помещений.

В настоящее время отсутствие обоснованных рекомендаций по размещению и размерам территории, по разработке генерального плана, по определению состава и размеров помещений, принципов организации экспозиций заставляют проектировщиков интуитивно отыскивать решения. Все это, как правило, ведет к просчетам и ошибкам. Новизна и сложность задач требуют дополнительных исследований.

В 1960 г. В. М. Уродский в книге “Оформление выставок” пишет: “Наряду с современной индустрией выставкам нужна и своя современная наука. Вопрос создания этой науки становится вопросом выставочного дела”. Вопрос создания этой науки на Украине сегодня, в 2001 г., остается открытым. Общие перспективы развития выставочного дела в нашей стране требуют теоретических исследований в области выставочной архитектуры, которые позволят дать научно обоснованные ответы на многочисленные проблемы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мезепин Н. А. — Парад всемирных выставок. — М.: Знание, 1991.
2. Рязанцев И. — Искусство советского выставочного ансамбля. — М.: Советский художник, 1976.
3. Кликс Р. Р. Художественное проектирование экспозиций. — М.: Высшая школа, 1978.
4. Лемок И. — Batimat — 99 // Ватерпас. — Харьков, 2000.
5. Ревякин В. И. Выставки (арх. и экспозиция). — М.: Стройиздат, 1975.

УДК 711.423(569.5)

Муафак Аль-Хаддад

ДАВНІ ТИПИ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ ЙОРДАНІЇ

Йорданія — невелика країна у Західній Азії, яка сусидить на півночі з Сирією, на сході і північному сході з Іраком, на півдні і південному сході з Саудівською Аравією, а на заході і на північному заході з Палестиною та Ізраїлем. Ця територія належить до найдавніших вогнищ людської цивілізації і, як показують розкопки, була заселена ще у часи пізнього палеоліту¹. Цінним джерелом інформації про народи, які заселяли ці землі, про міста, які вони споруджували, є Біблія, адже територія Зайорданія (тобто східних берегів ріки Йордан і Мертвого моря) безпосередньо сусидить з біблійною Палестиною і чимало подій відбувалися саме на цих землях.

У найдавніші відомі часи (2-ге тисячоліття до н.е.) землі сучасної Йорданії були заселені кочовими і осілими племенами, які сформували кілька держав (рис. 1). Південна частина — від узбережжя Червоного моря до річки Зеред — була заселена племенами едомітян, які об'єдналися наприкінці 2-го тисячоліття до н.е. у державу Едом (по-грецькому — Ідумея), столицею Едому стало у 1-му тисячолітті до н.е. м. Села (згодом Петра)². Північніше, між ріками Зеред і Арнон, які впадали у Мертве море, знаходилася ранньорабовласницька держава семітських племен моавів, головними містами якої були Кір-Харешет (Кераш) і Дібон (Дібан). Найбільшою серед старовинних зайорданських держав була ранньорабовласницька держава племен аммонітів. Племена аммонітів прийшли з Аравії у середині 2-го тисячоліття до н.е. і витіснили із Зайорданія колишніх мешканців — замзуміів або рефаїмів³. Столицею аммонітської держави було місто Раббат-Аммон. У X ст. до н.е. держава були завойовані ізраїльським царем Давидом і знаходилися у політичній залежності від Ізраїльсько-іудейського царства.

Як свідчить Біблія, у ті далекі часи племена вели в основному кочовий спосіб життя (саме там єгиптяни вперше побачили палатки)⁴. Овечі отари були найбільшим багатством кочових народів: моавський цар Меса мав великі стада і платив, як данину ізраїльському царю 100 000 ягнят і вовну зі 100 000 баранів⁵. Також на території Зайорданія було багато міст, хоча сітка міст була не така густа, як у Палестині (смуга між Середземним морем і західним берегом ріки Йордан), через

¹ До епохи пізнього палеоліту належать примітивні наскельні зображення (гірські кози, бики, верблюди) біля Кільви, а до часів енеоліту — мегалітичні споруди Зайорданія. Див.: Искусство стран и народов мира. Архитектура, живопись, графика, декоративное искусство. Т. 2. — М.: Советская энциклопедия, 1965. — С.82.

² Советская историческая энциклопедия. Т. 16. — М.: Советская энциклопедия, 1976. — С. 407-408. Искусство стран и народов мира. Архитектура, живопись, скульптура, графика, декоративное искусство. Т. 2. — М.: Советская энциклопедия, 1965. — С. 87.

³ Советская историческая энциклопедия. Т. 1. — М.: Советская энциклопедия, 1961. — С. 1023.

⁴ Єгиптяни, які подорожували у Сирію через землі Палестини і Зайорданія, змальовують побут кочових племен, як примітивний і відсталий. Можливо, що і слово, яке служило у єгиптян для позначення палатки кочівника було запозичене саме у кочових племен Передньої Азії. Див.: Авдиев И. В. История Древнего Востока. — М.: Высшая школа, 1970. — С. 326.

⁵ II Книга Царів, 2: 1.

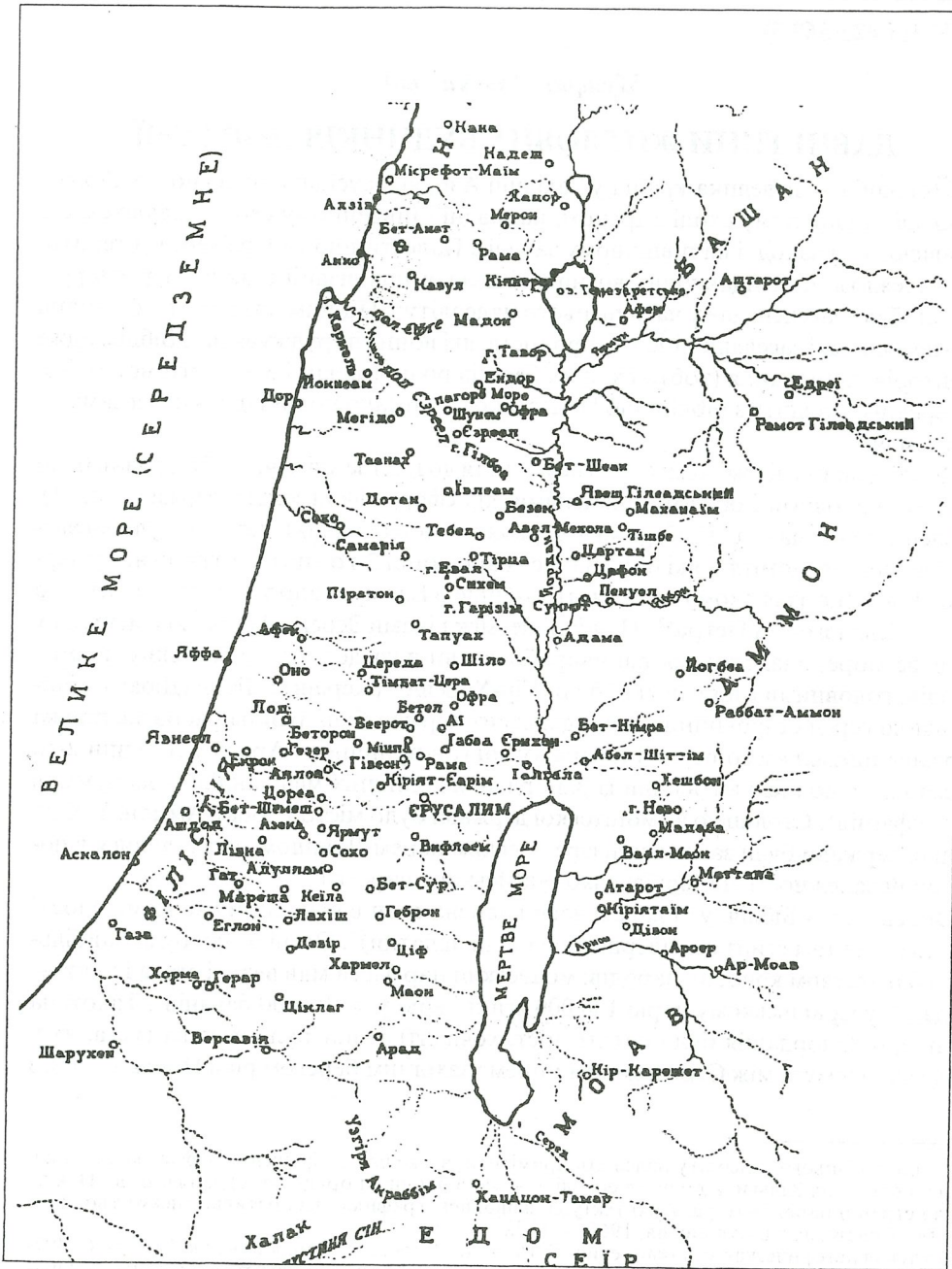

Рис. 1. Карта земель стародавньої Палестини (Палестина часів Старого Завіту)

яку проходили важливі торговельні шляхи з Єгипту у Фінікію і де жили осілі землеробські племена ханаанян. Особливо багато міст розташувалося на території аммонітської держави, де було багато річок, придатні для землеробства землі. У Біблії є чисельні згадки про стародавні аммонітські (або аморійські) і моавські міста, хоча і немає точних відомостей про характер їх укріплень і планування. Але, враховуючи територіальну близькість, а отже і неминучі культурні взаємозв'язки і взаємовпливи Зайорданії з сусідніми державами⁶, можна припустити про спільні містобудівельні традиції народів-сусідів, наприклад, з кочовими племенами країни Башан, що була на півночі від аммонітів. Міста країни Башан згадуються як такі, що були "... укріплені високими мурами, брамами і засувами, крім того ще [було] багато інших неукріплених..."⁷ Відомо, що у другій половині II тисячоліття вводиться новий характер укріплень: всі стіни міст попередніх періодів були перетворені у вали і обмазані товстим шаром глини. Вал, який мав висоту майже 20 м, вінчався стіною. Така система оборони була зумовлена розвитком нової системи наступу — використанням бойових колісниць, лука і тарана, який складно було витягнути по крутому і слизькому схилу до міської стіни. Ця система оборонних споруд була широко розповсюджена і використовувалася у дельті Нілу, у Мегіддо (Палестина або Ханаан) і Катні (Сирія)⁸. Такі укріплення мав Єрихон⁹, який знаходився на східному боці ріки Йордан. За розкопками була частково відновлена його планувальна структура: дві вулиці, шириною близько 2 м, підіймалися на пагорб у вигляді широких, вимощених галькою, сходів. Під вулицями проходили стічні канали. Будинки були споруджені тісно, один біля одного. Нижні поверхи, як правило, були зайняті під крамниці та майстерні і не пов'язувалися з рештою приміщень житлового будинку¹⁰. Округлі форми укріплення цитаделі виявлені у місті Раббат-Аммон (сучасний Амман — столиця Йорданії).

Поселення Телейлат-Гассул (4-те тисячоліття до н. е.) в долині ріки Йордан було тісно забудоване невеликими будинками неправильної у плані форми. Цегляні стіни мали основу з каменю. Очевидно будинки мали округлий або двосхилий пологий дах¹¹. Інший тип житлових споруд складали пересувні палатки кочівників. З якого матеріалу були виконані, можна отримати уяву знову таки з Біблії, де подається детальний опис будівництва невеликого наметового храму, який спорудив Мойсей у похідних умовах¹² (як відомо, найдавніші храмові споруди будували за аналогією з житловими). Конструкційною основою такої палатки був каркас з дерева акації, стойки якого спиралися на металеві підніжки. Палатки перекривалися тканими килимами з козячої вовни, баранячими шкірками. Метал ви-

⁶ Частково землі Зайорданія у нижній течії Йордану входили до складу Ізраїльського царства, т. зв. Галаад. Див.: Советская историческая энциклопедия. Т. 4. — М.: Советская энциклопедия, 1963. — С. 1071.

⁷ Второзаконня, 3: 5.

⁸ Всеобщая история архитектуры: В 12 т. — М.: Из-во литературы по строительству, 1970. — Т. 1. — С. 232-233.

⁹ Єрихон — найдавніше відоме з 9 тис. до н. е. місто світу. Див.: Всеобщая история архитектуры: В 12 т. — М.: Из-во литературы по строительству, 1970. — Т. 1. — С. 231.

¹⁰ Всеобщая история архитектуры. В 12 т. — М.: Изд-во литературы по строительству, 1970. — Т. 1. — С.233.

¹¹ Там само. — С. 236.

¹² Вихід, 35: 1-35; 36: 1-38; 37: 1-29; 38: 1-31.

користували лише для підніжок, заціпок для скріплення килимів. Практично у незміненому вигляді такий тип тимчасового пересувного житла зберігається у

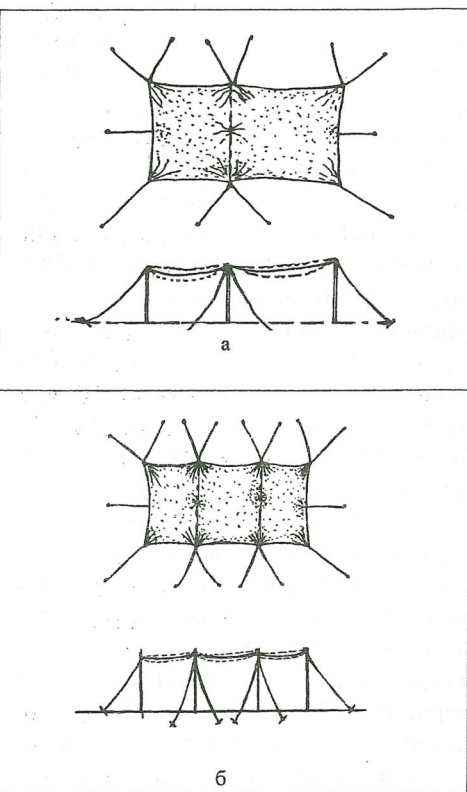

Рис. 2. Намети сучасних арабів-кочівників:
а). тип "аль-катаба";
б). тип "аль-мдобал" (підвійний)

підкорене Римом і знаходилося під римським протекторатом. Столицею Набатейського царства стало місто Петра — вузловий пункт на торговельному шляху в Аравії до Середземного моря. Вміла система іригації, яка ґрунтувалася на системі водозабірних гребель, дозволила створити у державі розвинуте землеробство, використовуючи терасні поля на схилах гір. Набатеї сформували свою, яскраво індивідуальну архітектуру. Основним будівельним матеріалом був камінь. Проте ресурси будівельного каменю були неоднакові на півдні і півночі країни. На півдні

пустельних районах Йорданії до сьогодні: у наметах (аль-катаба) мешкають бедуїни східних і південних територій держави¹³ (рис. 2).

Отже, вже наприкінці 2-го тисячоліття до н. е. на землях сучасної Йорданії були сформовані постійні і тимчасові типи поселень. Для перших були характерні укріплення міської території фортифікаційними спорудами, капітальне житлове будівництво з каменю, використання дерева для конструкцій перекриття. У тимчасових поселеннях кочівників основним житловим типом споруди став намет.

У VIII-VII ст. до н. е. землі всіх трьох держав знаходилися під владою Ассирії, а у VI ст. до н. е. — під владою Ново-Вавілонського царства. У VI ст. до н. е. на територію Едома стали проникати арабські племена набатеїв, яким вдалося доволі швидко створити нову державу — Набатейське царство, яка перебувала під протекторатом птолемейського Єгипту¹⁴. Експансія набатеїв інтенсивно продовжувалася і IV ст. до н. е. під їх владою опинився Моав. Найвищим періодом розвитку Набатейського царства були кінець II — I ст. до н. е.¹⁵ У 63 р. до н. е. Набатейське царство було

¹³ Хасан Джума Аль-Мусса. Житлове будівництво у північній частині пустелі Бадія. Рукопис магістерського дослідження. — Амман, 1996. — С. 177.

¹⁴ Українська радянська енциклопедія, Т. 9. — К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1966. — С. 998.

¹⁵ Советская историческая энциклопедия. Т. 16. — М.: Советская энциклопедия, 1976. — С. 497-408.

гірські кам'яні породи були м'які: це вапняк і пісковик. Тому там нескладно було створювати систему приміщень всередині скель. Принаймні у VI ст. до н. е. набатеїці вже жили у скельних будинках і у Біблії вони згадуються як народ, що "... живе у щілинах скелястих, у твоїм високім житлі"¹⁶. Петра була містом, повністю висіченим у скелях червоного пісковика зі штучними терасами, спорудженими у різних рівнях. Єдиний доступ у місто відкривався через вузьку ущелину між скелями, яка називалася Сім. Місто традиційно було додатково укріплене стіною з баштами. Житла були витесані у схилах гір в трьох чи чотирьох рівнях і поєднувалися вздовж урвища вулицями-терасами. Будинки склалися з приміщень, які були розташовані у два-три яруси та пов'язані сходами і переходами. Розташування кімнат у плані було обумовлено специфікою будівництва — приміщення були витягнуті вздовж фасаду гори ланцюжком і доволі глибоко врізалися у гірський масив (до 20 м), площа головних приміщень сягала іноді 70 м² (рис. 3). Висічені у скелі приміщення деколи доповнювалися виконаними у кам'яній кладці будівлями і фасадами. На фасад виходили вікна і двері (вони закривалися кам'яними або стукотними ґратками). Кожний будинок мав цистерну для збору дощової води. До будинків примикали вівтарі і святилища. Фасади будинків, а також інтер'єри житла були прикрашені імітованим ордером у вигляді приставних пілястр і антаблементів. У межах міста знаходився комплекс скельних гробниць з висіченими у камені поховальними камерами і фасадами. У оздобленні фасадів широко використовувалися форми римської архітектури.

У північній стороні Набатейського царства переважали тверді базальтові кам'яні породи, що зумовило інакшу будівельну техніку: стіни, побудовані з грубо витесаних кам'яних блоків з покриттям типу несправжнього склепіння або ж плоскими перекриттями по випуску консолей чи системі арок. Перекриття виконувалося також з каменю, значно рідше конструкції були дерев'яні (в основному на другому поверсі). Будинки були двоповерхові, на кімнати другого поверху вели дві пари сходів: зовнішні і внутрішні. Ці будинки були розраховані на спекотний клімат. Кімнати були ледве освітлені вузькими віконними прорізами. Споруди всередині і ззовні покривалися тиньком з наступним моделюванням, пофарбуванням і розписом¹⁷ (рис. 4). Житлові споруди були відгороджені від вулиці глухими стінами, подвір'я деколи по периметру забудовували допоміжними спорудами.

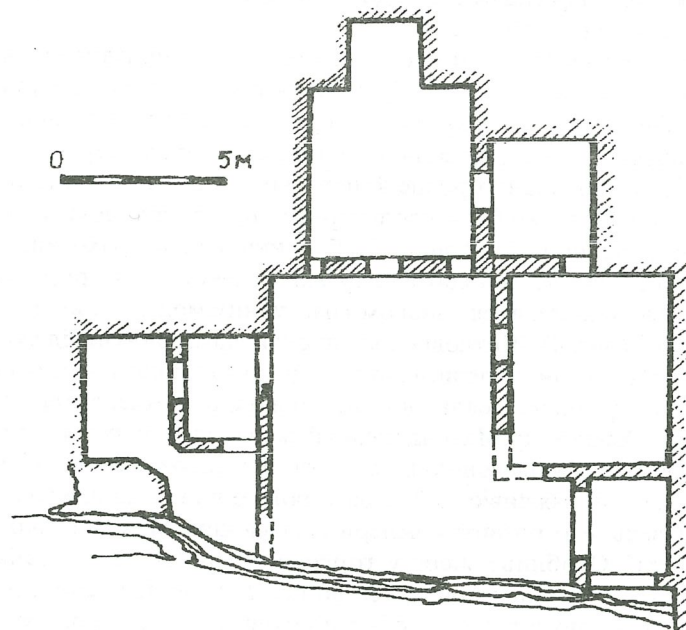
У 332 р. до н. е. розпочалося завоювання країн Сходу Александром Македонським. Як відомо, Александр Македонський експансію нових земель супроводжував бурхливою містобудівельною діяльністю. Розвиток міст у елліністичний період був зумовлений важливістю їх стратегічного положення, а також їх значенням для торговельного розвитку імперії Александра Македонського, а згодом Римської імперії. Особливе місце у торгівлі античного Риму займала Сирія і провінції, які безпосередньо прилягали до неї: Декаполіс (Десятимістя) і Перейя. Провінція Декаполіс представляла собою добровільну конфедерацію греко-римських міст під протекторатом Риму. У її склад входили Гераса, Гадара, Філадельфія.

¹⁶ Пророк Авдій, 1: 3.

¹⁷ Всеобщая история архитектуры: В 12 т. — М.: Из-во литературы по строительству, 1970. — Т. 1. — С. 227; О. Шуазі. История архитектуры. — М.: Издательство Всесоюзной Академии Архитектуры, 1935. — С. 496-497.

а

б

Рис. 3. Скельні житлові будинки у Петрі:
а) загальний вигляд; б) план

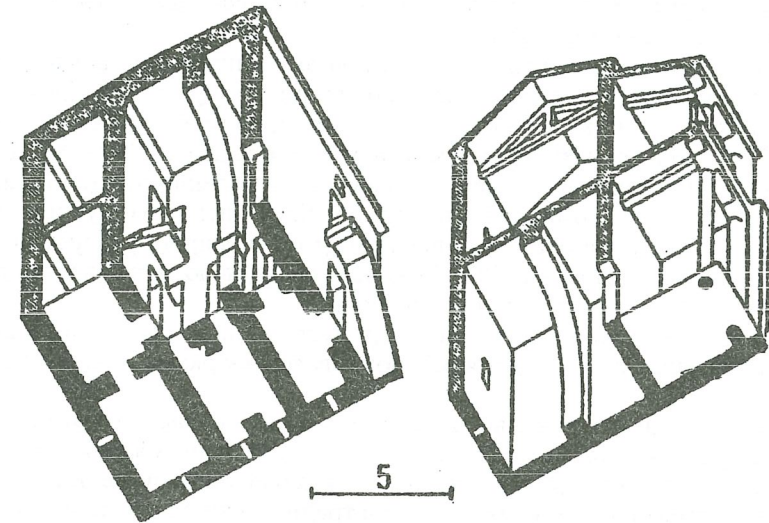

Рис. 4. Кам'яні житлові будинки північної частини Набатейського царства

У римський період було значно перебудоване місто Гераса (теперішній Джераш) — важливий торговельний центр, перевалочний пункт у Аравійській провінції, куди сходилися важливі караванні шляхи з Єгипту до Дамаску і Пальміри. Розквіт Гераси припадає на II ст. н. е. Планування міста, незважаючи на складний рельєф, було строго регулярним. Місто перетинали прямокутні вулиці. Головна вулиця була прикрашена колонадою. Перехрестя були відмічені тетрапілами. Південна частина міста призначалася для іноземних купців. Тут знаходилася, оточена колонадою Овальна площа і розташовувалися найважливіші споруди римського міста: храми, театр, іподром. Кругла площа Південного тетрапіла була оточена торговельними приміщеннями, в центрі її знаходилися чотири розкріпованих стовпи, які фіксували центр міста. Центром планувальної структури міста став храм Деметри. Храм був оточений муром з колонадою, які формували внутрішній двір розмірами 90х120 м. На північній стороні міста знаходилися терми і ще один театр. Місто було оточене муром¹⁸.

Важливим аванпостом імперії Александра Македонського стало місто Гадара (теперішній Умм-Квайс). Місто розташовувалося на вершині пагорба і розвивалося навколо укріпленого акрополя (за грецькими взірцями класичного періоду).

У 284–246 рр. до н. е. за часів Птолемея Філадельфійського був перебудований Раббат-Аммон і переіменований у Філадельфію. У римський час навколо стародавньої цитаделі було запроєктоване нове місто за римським взірцем і споруджені театри та храм Геркулеса.

¹⁸ Саваренская Т. Ф. История градостроительного искусства. — М.: Стройиздат, 1984. — С. 126-129.

Житлова архітектура того часу у елліністичних містах розвивалася за зразками метрополій. У міській забудові переважали будинки і вілли атріумно-перестильного типу.

Отже, на території Йорданії за час до IV ст. н. е. було сформовано кілька традиційних типів житлових будівель:

— капітальні житлові будинки (в основному у північній частині). Характерною була суха кладка з тесаного каменю, покриття внутрішньої (деколи зовнішньої) поверхні стін тиньком, обмежене використання дерева (в основному для конструкцій перекриття). Перекриття могли бути плоскими (по балках), або склепінчастими (з кам'яних блоків типу несправжнього склепіння). Для планувальних структур характерна компактність, ізолюваність житлового будинку від вулиці глухою стіною, деколи периметральна забудова подвір'я і утворення таким чином внутрішнього дворику. Обов'язковою складовою житлової споруди була цистерна для зберігання і накопичення води;

— палатки (або намети) кочівників (у пустельних західних і південних районах). Каркас палатки був дерев'яний, покривався шкірками, прорізи завішувалися килимами;

— скельні будинки (локально поширені у південній частині), витесані у скелях з м'яких порід каменю. Для планування характерне "ланцюжкове" розташування приміщень вздовж фасаду. Обов'язковою була наявність цистерни для води.

Окремим типом житлової будівлі став традиційний для елліністичної архітектури атріумно-перестильний будинок.

УДК 712.253(520)

Т. В. Губарь

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЯПОНСЬКОГО МАЛОГО САДУ

Незважаючи на свою специфічність, японський малий сад значно вплинув на розвиток малого саду багатьох країн, у тому числі й України, оскільки японці відточили до філігранної майстерності мистецтво створення мініатюрних ландшафтів.

Ранні сади Японії (до XVI ст.) являли собою мініатюрні зображення ідеальних ландшафтів та розраховувалися на тривале нерухоме розглядання і сприйняття. Пізніше з'явилися більш крупні сади, які поєднували у своїх межах кілька маленьких ізолюваних садів, що як і раніше зображували пейзажі в мініатюрі. Вони сприймалися послідовно, під час прогулянки, однак кожний був завершеним, самостійним твором (рис. 1).

Протягом п'яти головних епох історії японського саду простежується фігуративний симбіоз прямого кута і природної форми; суміщення раціонального і випадкового спостерігається на усіх рівнях японського проектування. Без контрасту, який забезпечується прямокутним візуальним обрамленням або лінійним фоном, неможливо розпізнати сад у жменьці ретельно відібраного каміння, тому японський сад не можна роздивлятися окремо від архітектури. Отже, кожна епоха народжує свій власний унікальний садовий прототип. Це пов'язано зі зміною ставлень до природи, соціально-політичних умов та релігійно-філософських напрямків, коротко кажучи, зі зміною інтелектуального клімату в цілому (табл. 1).

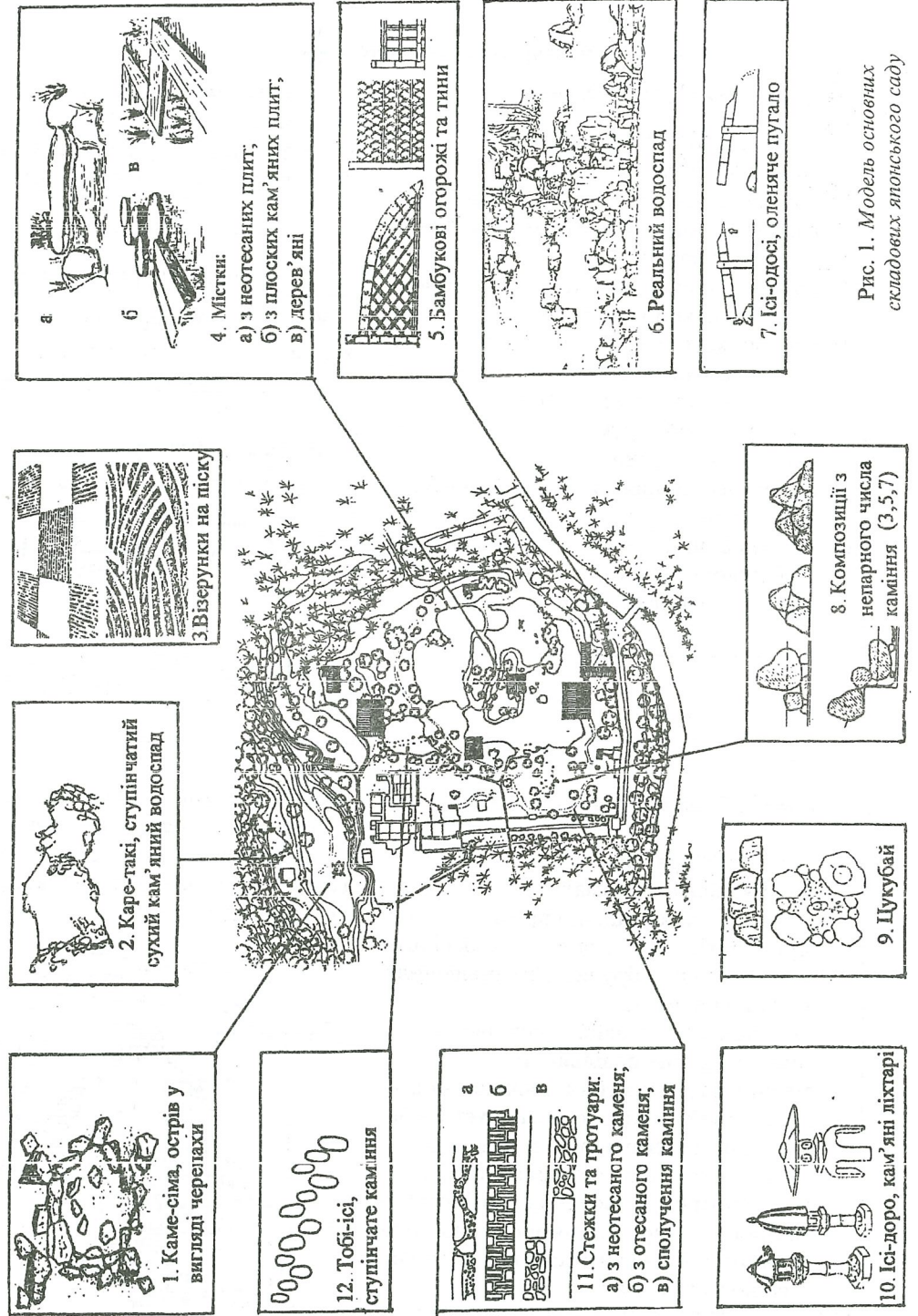

Рис. 1. Модель основних складових японського саду

Таблиця 1

Основні етапи формування японського малого саду

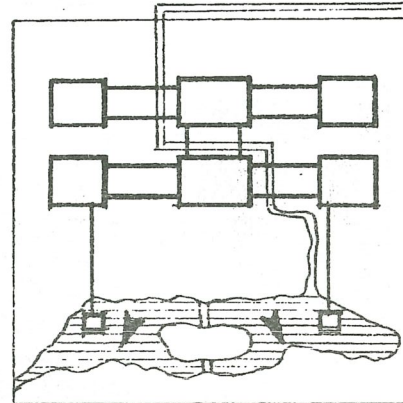
1. Епоха Хейан (794-1185 рр.)

- 1) архітектурний стиль: синден або "палацовий стиль";
- 2) розташування садів: у внутрішніх дворах резиденцій імператора і аристократії та будійських храмів;
- 3) функція: прогулянковий сад, що служить фоном для вишуканих свят;
- 4) головні композиційні елементи: водойма з островом(ами), символічні уявлення океанського ландшафту, штучні гори, звивистий струмок з кам'яними берегами, водоспади;
- 5) принцип сприйняття: з водойми при катанні на човні;
- 6) тематика: зміна сезонів та природні види;
- 7) особливості проектування: імітація зовнішніх форм природи.

Сан-суй або сад з водоймою
Сади палаців Тосандзо-ден, Ходзудзі-ден, Дайкаку-дзі, Сага-ін, Кандзу-дзі, Бьодо-ін, Моцу-дзі.

Композиційна схема:

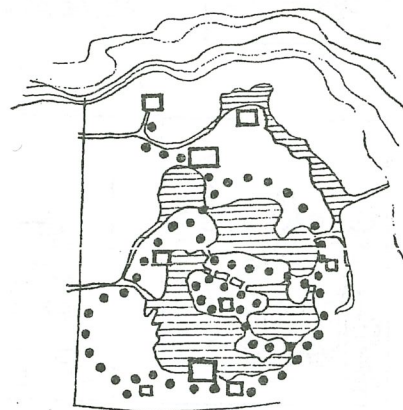
- — архітектурні об'єкти;
- ▼ — точки сприйняття;
- — сценарний маршрут.

2. Епоха Камакура (1185-1336 рр.)

- 1) сьоін або "храмовий стиль";
- 2) при будійських храмах;
- 3) прогулянковий сад, що призначений для пішохідного дослідження, оскільки зменшення розміру водойм виключило катання на човні;
- 5) з підвищених видових точок дво- або триповерхових павільйонів;
- 7) ділення на дві частини (нижню — прогулянковий сад, що концентрується біля водойми, і верхню — сухий ландшафтний сад, що розташовується на схилі пагорба); утворення ілюзії глибини простору; зростання абстракції природного пейзажу; імітація внутрішньої суттєвості природи.

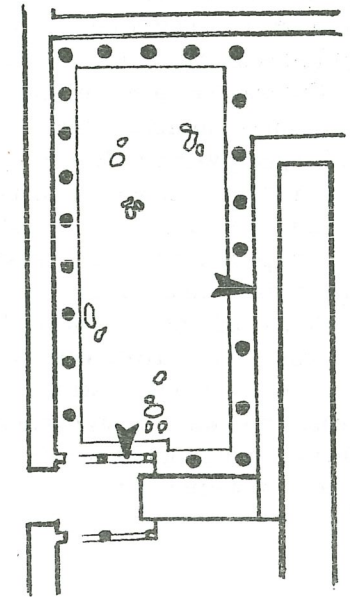
Перехід від саду з водоймою до сухого ландшафтного саду
Сади храмів в Кіото: Сайхо-дзі, Тенрю-дзі, Кінкаку-дзі, Гінкаку-дзі, Дзосей-дзі.

3. Епоха Муромачі (1336-1576 рр.)

- 1) сьоін або "храмовий стиль";
- 2) перед верадою резиденцій священників у межах дзенських храмів або біля будинку настоятеля храму;
- 3) картинний сад, що призначений стимулювати медитацію та допомагати у практиці розглядання;
- 4) поверхні піску, гальки, мху, кам'яні композиції;
- 5) з фіксованих видових точок усередині веранди;
- 6) внутрішні таємниці природи та людського існування;
- 7) сад будується як тримірна ландшафтна картина, розглядається з відстані, пропонує монохромне уявлення природи; зростання символізму; строгість і абстракція пейзажу; пустота поверхні; імітація внутрішньої суттєвості природи.

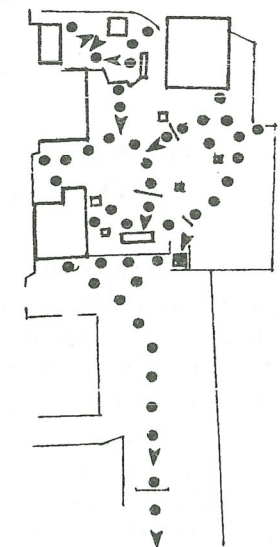
Каре-сансуй або сухий ландшафтний сад
Сади храму Дайтоку-дзі в Кіото: Рьоан-дзі, Дайсен-ін, Шіндзу-ан.

4. Епоха Момояма (1576-1615 рр.)

- 1) сукія;
- 2) позаду дзенських храмів (пізніше — біля резиденцій дворян);
- 3) "прохід", що формує складне оточення для чайної церемонії та допомагає її учасникам правильно настроїтися на майбутню подію;
- 4) дерев'яні ворота, кабінки очікування, ступінчасте каміння (тобі-ісі), кам'яні басейни для очищення (цукубай), кам'яні ліхтарі (ісі-доро), сміттєві ями, чайна альтанка (со-ан);
- 5) з фіксованих видових точок в процесі просування по вузькому "шляху", "проходу" до місця чайної церемонії — со-ан;
- 6) удосконалення думки та тіла, самозаглиблення;
- 7) ділення саду огороженнями на секції; утворення ілюзії більшого місця; прагнення до простого і скромного.

Родзі або чайний сад
Сади чайної альтанки Фусін-ан у чайній школі Омоте Сенке та імперської віли Какура в Кіото.

Великий прогулянковий сад, що виникає протягом епохи Едо (1615–1688) вважається четвертим японським садовим прототипом. Він унікальний не тільки своїм розміром, але й синтезом елементів кожного з трьох попередніх прототипів за допомогою нового принципу просторової організації: садова стежка веде відвідувача вздовж послідовності ландшафтів та відтворених у меншому масштабі знаменитих природних видів.

Сучасний японський садовий прототип, що виникає після другої світової війни, застосовує камінь як головний композиційний елемент та геометрію як просторову інфраструктуру. Його архітектурними оточеннями стають внутрішні двори та вхідні області урядових закладів, готелів, музеїв, культурних центрів та громадські площі. Ці сади абстрактні, близькі за характером до живих скульптур і називаються “розумовими пейзажами”, оскільки їх композиції не знайдені у природі, а є продуктами уявлення.

Японські сади — дійсно простір для стихій і уявлення, своєрідні вікна в іншу реальність. В той самий час вони лишуються садами, в яких людина може милуватися нескінченною красою Природи. В багатьох міських рекреаційних об'єктах та в садах при житловому будинку до теперішнього часу збереглися традиції тисячорічної японської садової культури і навіть європейські впливи не змогли змінити своєрідний стиль цих садів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gunter Nitschke. Japanese Gardens. — Benedikt Tashen, 1993; Залеская Л. С., Микулина Е. М. Ландшафтная архитектура. — М.: Стройиздат, 1979.

УДК 727

В. В. Куцевич

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Опыт проектирования, строительства и эксплуатации учреждений культуры и культовых зданий выявил необходимость рассмотрения основных факторов, влияющих на их формирование в связи с происходящими в Украине переменами в государственном управлении, а также в социально-экономических отношениях. К ним можно отнести следующие факторы: социально-экономические, градостроительные, природно-климатические, этнографические, культурологические и религиозные, функционально-типологические и технические.

Социально-экономические факторы характеризуются изменениями жизнедеятельности общества, приводящие к определенным сдвигам в структуре социаль-

ного потребления, основными из которых являются: новая социально-экономическая ситуация в Украине, рост национального самосознания и повышение духовных потребностей населения, расширение сферы культуры и религиозных отношений, повышение показателей “завершенности” и комплексности обслуживания населения. Ограничения бюджетного финансирования, которое до последнего времени было единственным средством экономического обеспечения потребностей в сфере культуры, существенно тормозят ее развитие. Для решения данной проблемы необходимо организовать работу трех секторов экономики (государственного, коммерческого и общественного).

Так, в государственном секторе, должны концентрироваться крупные досуговые центры, находящиеся в ведении Минкультуры и местных органов власти, с соответствующим финансированием, которые могут вести и коммерческую деятельность. Учреждения коммерческого сектора (центры культуры и досуга, клубы, дискотеки, парки культуры и отдыха, туристические фирмы и т. п.) должны действовать на принципах полного самофинансирования основной деятельности с установлением налоговых льгот. В общественном секторе должны создаваться учреждения культуры по инициативе общественных и религиозных организаций, отдельных граждан, которые не занимаются коммерческой деятельностью. Их финансирование должно осуществляться на основании отчислений средств объединений и общественных организаций, частных лиц, спонсоров и меценатов.

Развитие социокультурной сферы, которой в период застоя не уделялось должного внимания, предопределило необходимость совершенствования сложившихся и возникновения новых типов зданий: центры культуры и досуга, объекты кино и видео-обслуживания, физкультурно-оздоровительные центры, аквапарки [1]. Процесс возрождения религиозных общин различных конфессий в Украине носит восстановительный характер и характеризуется воссозданием и реставрацией исторических культовых зданий и сооружений, а также строительством современных храмов и их комплексов [2].

Сложившиеся типы зданий претерпевают значительные изменения, в связи с качественным преобразованием структуры обслуживания. На изменение типологической структуры клубных зданий влияет развитие досуговой деятельности. Инструментом решения этой проблемы должно стать перераспределение вместимостей зрелищной и клубно-досуговой частей, посредством расширения последней, как регулирующей и регламентирующей процесс создания рациональной объемно-планировочной структуры клубов.

Предприятия торгового-бытового обслуживания “насыщаются” досуговыми функциями, что способствует расширению диапазона и повышения качества услуг. Обычное кафе становится ночным клубом с казино и дискотеккой; предприятие бытового обслуживания может включать и помещения досуга и т. д.

В тесном взаимодействии с социально-экономическими факторами находятся градостроительные факторы, к которым относятся: развитие групповой системы расселения и межселенных связей; изменение систем обслуживания населения; рост городов и увеличение численности населения; развитие городской и региональной системы транспорта; повышение плотности застройки и рост дефицита городских территорий.

На основании анализа социально-пространственной концентрации городской

новинок: экологичность, легкость, функциональность, утилизация и др. Спрос покупателей — самая верная оценка коммерческой выставки. Согласно обследованию — 79% посетителей — дилеры; 12% — производители; 8% — сфера услуг. 98% всех респондентов связывают посещение выставки с работой в своей компании. Получение информации о новых продуктах производства — 77%; продуктах в международной области — 65%; 59% респондентов также поддерживают существующий бизнес, 52% рассчитывают на подписание новых контрактов, наиболее важной причиной посещения выставки. Кроме того, следует заметить, что 48% планируют покупку после выставки, 34% рассчитывают продать товар во время экспозиции.

Берлин и Мюнхен является центром проведения выставок, в которых отражается тема энергосберегающих технологий в строительстве; вторичной обработки воды и удаления отходов; алюминия и алюминиевых конструкций, кирпича, камня, бетона, дерева, кафеля, керамики, стекла. Подобные выставки проводятся ежегодно в этих городах ежегодно. Мюнхен проводит строительную выставку гостиничного хозяйства, которая также стала периодической.

Великобритания в сентябре является местом проведения выставки «Glee», где встречаются серьезные покупатели всего мира. Рынок товаров для сада и досуга развился весьма успешно за последние годы, генерируя новые идеи в соответствии с текущими направлениями и улучшая рыночные показатели. Многие участники использовали британскую выставку «Glee» для представления новых товаров, чтобы расширить круг деловых перспектив, — они получили все, что запланировали. И посетители, и участники утверждают, что «эта выставка существует не для того, чтобы смотреть, а для того, чтобы делать серьезный бизнес».

Общее число зарегистрированных посетителей составило 17 547 человек, в числе которых 15 798 представителей Великобритании и 1749 из других стран. Основные показы были организованы с целью привлечения покупателей из Европы, Австралии, Новой Зеландии и Дальнего Востока для контакта с участниками. 72% опрошенных собираются посетить выставку в следующем году. Более 43% зарубежных покупателей, появившихся на выставке впервые, чтобы установить связи, по окончании выставки в 84% принимаются решения о подписании контрактов. Маркетинговые исследования — часть программы регулярных исследований, действующих приросту и разработке программ выставок в будущем.

Франция является центром проведения самой крупной в мире выставки строительной индустрии. Она проходит ежегодно в Париже, в октябре. В январе проводится более узкая строительная выставка: тепловодоснабжение, строительство и реконструкция гражданских сооружений и гостиничного хозяйства.

Менее крупные по своему масштабу строительные выставки проходят в Гренобле и Лионе в январе. Они затрагивают вопросы строительства и реконструкции гражданских сооружений, гостиничного хозяйства.

Австралия является одним из художественных центров проведения выставок изобразительного искусства и архитектуры. Они проводятся ежегодно в г. Грац. Швейцария г. Базель в феврале становится центром проведения выставки по проектированию, финансированию, реконструкции жилых и гражданских сооружений; систем отопления, освещения, вентиляции. Эти специальные строительные вопросы получили отражение в тематике базельской выставки, которая является престижной, демонстрирует самые последние достижения в этих областях.

США также имеет приоритеты проведения строительных выставок. Лас-Вегас ежегодно в марте проводит выставку строительной и дорожной техники, передовых инновационных строительных технологий. А Нью-Йорк является центром проведения самой крупной в Америке строительной выставки.

Нидерланды в августе становятся центром притяжения фирм — участников выставки ландшафтного дизайна. 15 500 посетителей, 250 компаний и организаций приняли участие в выставке в этом году. Турецкий город Анталья ежегодно в октябре становится местом проведения конгресса — выставки экологически чистых материалов — одной из самых актуальных вопросов производства современного общества. Данная тематика выставок получает очень широкое освещение и в других странах.

Япония в проведении своих международных выставок особое внимание уделяет водообеспечению, водоподготовке и водоотведению. Осака в сентябре проводит выставку, посвященную данным вопросам.

Россия имеет опыт в проведении международных строительных выставок. Они проводятся в Москве и Санкт-Петербурге как специализированные строительные выставки. В этом году в марте Москва проводила первый международный фестиваль архитектуры и дизайна интерьерера.

Екатеринбург в мае проводил симпозиум и выставку, посвященную водообеспечению промышленных центров; стандартов качества и сертификации воды, новые технологии водоподготовки.

На основе анализа тематики наиболее крупных международных выставок, прошедших за последние годы, можно сделать вывод о том, что специализация выставок имеет тенденцию к более узкой направленности. Даже всемирные выставки в настоящее время объединяются общими направлениями. В 1998 году, например, выставка Экспо была посвящена теме освоения мирового океана и связанным с ним вопросам.

Современный мир интересуется вопросы экологии материалов, производства, утилизации, а также вопрос водообеспечения — вторичного использования воды, очистки, новых технологий ее производства. Коммунальное хозяйство городов — одна из самых последних тем в проводимых выставках.

УДК 728

О. І. Колодрубська

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У СТВОРЕННІ ЯКІСНОГО ЖИТЛОВОГО ПРОСТОРУ

Гармонійне співіснування з природою є найбільшим і найважливішим гаслом 90-х р. ХХ ст. Заходи зі збереження і відновлення навколишнього природного середовища передбачають не тільки вдосконалення його якості, але й продовження існування людства. Для збереження і повноцінного його розвитку необхідно створювати гармонійне, комфортне для людини і оптимальне для роботи екологічно чисте середовище.

Складним людським середовищем, що забезпечує відповідний рівень життя, трактується житло, яке є найбільшим показовим зосередженням життєвих інтересів і спроможне оперативно реагувати на новачі в архітектурі та будівництві.

На початку 90-х рр. у високорозвинених країнах світу поширився рух за нову архітектуру — “Архітектуру Здорового Глузду”, ідеї якої вперше отримали міжнародне визнання і прихильність у 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (“Програма 21”). Ці ідеї підтримуються міжнародним Архітектурним фондом Філіпа Ротье, міжнародним рухом Арк Піс та іншими організаціями [1].

“Архітектура Здорового Глузду” базується на таких головних принципах, які дають змогу називати її саме так, тобто забезпечують високі якісні стандарти по всіх параметрах життєдіяльності людини; сприяють тому, щоб нападки успадкували архітектурне середовище без тяжких біологічних, економічних, соціальних і екологічних наслідків; створюють середовище проживання людини за активної і постійної участі користувачів на всіх етапах (дослідження, проектування, будівництво, експлуатація, ремонт, утилізація).

У багатьох країнах виникли чи посилюються тенденції, спрямовані на освоєння нових підходів до побудови середовища, що уособлюють ідею екологічної та відповідальної архітектури.

Активізувався процес пошуку створення екологічного житла і формування прилеглої території з новим, більш високим стандартом проживання. Екожитло проектується відповідно до принципів нової естетики, але на основі національних традицій, місцевих звичаїв, регіональних особливостей. Особлива увага приділяється пропаганді серед населення ідеї відновлення та впровадження здорового способу життя.

Експериментальне будівництво екологічно чистих, ресурсощадливих і повноцінних житлових будинків та інфраструктури цілеспрямовано ведеться в так званих екоселах, що стають передвісниками покращання соціальних якостей середовища.

В екоселах, побудованих на основі принципів архітектури відповідальної за теперішнє і майбутнє, особливо враховують природний кругообіг води, нову обробку стічних вод та роздільну обробку сміття. Застосування нових методів проектування, що дозволяють здійснювати дощовій воді пряму інфільтрацію в максимальних масштабах, без сумніву покращує роботу системи біологічних ланцюгів і одночасно знімає частину навантаження з каналізаційної мережі і очистних споруд. Використання сантехнічних виробів нового покоління і роздільних приймачів для фекалій і господарсько-побутових стоків з їх окремим відводом від кожного житла, складає суть нової технології обробки стічних вод. Системою територіальних станцій по переробці вторинної сировини переробляється понад сім сортів сміття та два сорти рослинного і тваринного походження компостуються.

Досвід будівництва житла, де пріоритетними є енергоощадність, екологія, гнучкість і функціональність, ресурсозбереження і здоровий спосіб життя зустрічаємо у багатьох високорозвинених країнах.

Так, у Швеції, починаючи з 1992 р., усі спілки жителів мають свої “програми 21” стійкого і нешкідливого розвитку, розраховані на сто років. Головними інструментами “програми 21” виступають: забудова міста чи села, моніторинг середо-

вища й інспекція силами державних і громадських закладів. У процесі розробки містобудівельних проектів передбачається створення обширних зелених зон, використання ландшафтних особливостей місцевості. У проектах будинків і споруд закладаються тільки безпечні будівельні матеріали і ресурсощадливі технології та ефективні очисні споруди для максимальної очистки всіх стоків. Особливу увагу приділяється вдосконаленню інфраструктури і змінам побутових повсякденних звичок людей. “Програма 21” передбачає зниження продажу і використання любих засобів і матеріалів, які загрожують безпеці і здоров’ю людей, а також природному середовищу. Громадські місця засаджуються плодово-ягідними деревами і кущами, замість газонів — різнобарвними овочевими грядками, тим самим серед населення екосіл заохочується торгівля продуктами місцевого виробництва. Екологічні і ресурсозберігаючі житлові будинки побудовані в екоселах: Тіггеліт (1984), Сольбін (1987), Мірстакен, Бйоркхаген та ін. [2].

У Голландії, згідно з Національним Планом Навколишнього Середовища, у 1986–1992 р.р. було побудоване екосело “Еколонія”. Цей проект, відображає сучасні знання та досвід у царинах енергоощадливості й екології і створює взаємозв’язки між мешканцями та їх природним оточенням. В “Еколонії” багато уваги приділено відкритому простору, використано повністю ландшафт місцевості. Мешканцям надана можливість розвивати власну ініціативу по створенню справжнього городу на відкритих громадських територіях. “Еколонія” — це унікальне практичне застосування філософії — власного місця людини у природі, адаптоване до умов Голландії, але в принципі сприятливе будь-де [3].

З метою покращання житлових будинків за рахунок використання найкращих і ефективних існуючих місцевих матеріалів, технологій та будівельного досвіду в Канаді була започаткована ще у 1980 р. програма “R-2000”. За наявності унікальної суміші технології і майстерності будинки програми “R-2000” пропонують значну економію енергії, комфорт, здорову атмосферу й екологічність. Особливостями будинків нових стандартів є: постійнодіюча вентиляційна система по всьому будинку, екологічно відповідні матеріали і обладнання, ведучі системи нагрівання і охолодження, прилади, що ефективно використовують енергію, енергостійкі вікна і двері, щільна конструкція для уникнення протягу і втрати тепла, високий рівень ізоляції, прогресивна і краща конструкція. І хоча вартість будинків, побудованих за програмою “R-2000” на 2–6% більша ніж традиційних, додаткові кошти відшкодовуються за декілька років завдяки збереженню енергії.

В рамках програми “R-2000” був створений проект “Здорове будування”, який розглядає взаємозв’язок між здоров’ям людини, природою та економікою і користується великою популярністю серед населення. Використовуючи цей проект, консорціум 30-х фірм Канади розробив і втілює варіант Експортного вигідного будинку для всіх видів клімату за розумні ціни для регіонів з температурою повітря від -45° до $+41^{\circ}$ C [4].

За принципами програми “R-2000” канадські спеціалісти розробили показовий будинок для України, який поєднує в собі використання канадських матеріалів та будівельних технологій з ефективним використанням енергії, проте відображає потреби і стиль життя українців. Варіант планування і дизайну будинку демонструвався на конференції “Канадське Будівництво і дизайну будинку 97”, що проходила в червні 1997 р. у Вінніпезі і яка є частиною Канадсько-Української

Ділової Ініціативи. Конференція проводилась з метою ознайомлення і вивчення технології та будівництва для умов холодного клімату, а також технології ефективного використання енергії та для створення мережі бізнесових контактів між Україною та Канадою.

У світовій практиці індивідуальний житловий будинок займає провідне місце, як найбільш масова форма архітектурно-будівельної діяльності. Завдяки невеликим параметрам, відносно чіткому функціональному зонуванню з розрахунком на конкретний склад сім'ї, індивідуальне житло являє собою відкриту систему, яка піддається відносно легкій трансформації, доповненням і вдосконаленню. Індивідуальний житловий будинок перетворюється в об'єкт постійних експериментів, де житлу надаються більш високий рівень комфорту, нові якості, що відображають ріст матеріальних і духовних потреб людини.

Узагальнення зарубіжного досвіду в проектуванні і будівництві індивідуального житла показує швидку зміну стандартів якості житла. І замовники, і покупці прагнуть отримати по можливості максимальний комфорт, зручності, архітектуру і дизайн, властиві їхньому способу життя і смаку. Проектні і будівельні фірми достатньо швидко реагують на соціальні і економічні зміни, стараються якнайкраще задовольняти потреби населення.

У багатьох країнах, будівельні фірми, перш ніж приступити до проектування і забудови, проводять організаційно-підготовчі заходи, які включають анкетне опитування потенційних споживачів, демонстрацію варіантів забудови в спеціальних виставочних павільйонах, і як кінцевий результат, заходів — надання індивідуальності будинкам за рахунок вимог конкретних користувачів.

У розвинених країнах відмічається тенденція враховування споживачами "життєвого циклу" будинку, тобто зважається і співставляється не тільки вартість споруди, але й майбутні експлуатаційні витрати протягом всього "життєвого циклу". При виборі проектного варіанту співставляється довговічність матеріалів і конструкцій, оздоблення і обладнання, зручність в експлуатації, ремонтоздатність та інші параметри будинку.

Новації високих технологій, будівельних матеріалів та інженерних систем в ряді випадків перевершують вимоги і можливості сьогодення. Випереджаючи час авангардні експериментальні житлові будинки трактуються як прогнози того, як людина могла б чи буде жити в найближчому майбутньому. Ці прогнози включають в себе комплекс питань, серед яких пошук нового образу житла, нових концепцій простору і насичення житлового середовища всім тим, що робить будинок по-сучасному впорядкованим, комфортним, безпечним і максимально пристосованим для виконання різних операцій — починаючи від керування системами життєзабезпечення житла і кінчаючи вирішенням задач, які виходять далеко за його межі.

За останнє десятиліття архітектурна практика збагатилася рядом об'єктів (США, Канада, Японія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Чехія), де житлу надаються "розумні" якості — Будинків Майбутнього.

Так, у 1989 р. за участю спеціалістів 160 фірм і двох університетів збудовано Будинок Майбутнього в експериментальному містечку Розмален у Голландії (автори К. Тітуляер та С. Дам) [3].

У 1996 р. у містечку Вільворде біля Брюсселю споруджено бельгійський варі-

ант Житла Майбутнього (автор арх. Ф. Бельєн). В основу ідеї будинку покладене переконання, що напередодні ХХІ ст. людство повинно бути — краще інформованим, краще розвиватися, краще почувати себе. Це змусить надати кожному індивідууму шанс для оптимального розвитку, щоб його входження в нові технології відбувалося з врахуванням особистої чутливості. Житло Майбутнього повинно бути відкритим для послідовних інновацій, які в наш час буквально іскряться, киплять, щоб започаткувати зміни в творчому мисленні [4].

Концептуальна основа будинків майбутнього — органічне поєднання технічних та технологічних новацій в будівництві з досягненнями в електроніці, робототехніці та автоматичності. Все це забезпечує домотика (дім + автоматика), без якої створення сучасного комфорту проживання стало неможливим. Мікропроцесори домотичних систем автоматично регулюють системи опалення, сприяють раціональному використанню світла газу, води, здійснюють в автоматичному режимі поливання зелених насаджень, слідкують за протипожежною безпекою та відіграють охоронні функції [5].

В центрі уваги житла майбутнього — кухня. Тут комп'ютер контролює наявність продуктів, полегшує їх вибір та замовлення в маркеті, надає рецепти та технологію виготовлення блюд, визначає меню з врахуванням калорійності їжі та дієтичну відповідність. Значна увага надається утилізації харчових відходів та сміття. Традиційній планувальній схемі протиставлені перетікання, плавність просторів, наскрізні перспективи. Відповідно з новими традиціями передбачені умови для використання низки службових та професійних робіт в домашніх умовах. В цьому загальна, світова тенденція.

Будинки майбутнього — витвори ініціативних, сміливих архітекторів при допомозі сотень фірм, промислових підприємств, науково-дослідних установ та університетів.

Знаходження рівноваги в засобах сучасної архітектури та будівництва, нових технологіях та матеріалах, використання інженерних систем від будівельних до електронних, врахування енергоощадливості, ресурсозбереження, екології, нового способу життя та сучасної реструктуризації сімейного складу, вміле та вчасне їх застосування — головними умовами розвитку архітектури житла ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидорин А. М. Архитектура Здравого Смысла // Архитектура и строительство России. — 1997. — № 7. — С. 5-11.
2. Эко-деревни: здоровый образ жизни // Архитектура и строительство России. — 1997. — № 7. — С. 23-24.
3. Ecolonia. // Netherlands Company for Energy and the Environment. — 1992. — 22 с.
4. Canadian wood-frame house construction. Canada Mortgage and Housing Corporation First Combined Imperial // Metric Edition. — 1997. — 303 с.
5. Середюк И., Стоцко Р., Колодрубская А. Индивидуальный дом будущего // Особняк. — 1996. — № 2. — С. 24-29.
6. Livin Tomorrow. Vilvoorde. "Architectuur et Design. NEUF. № 170 Bis, 1995".
7. Середюк И., Колодрубська О. Концептуальний пошук житла майбутнього // Архитектурний вісник. — 1998. — № 1. — С. 20-21.

Ділової Ініціативи. Конференція проводилась з метою ознайомлення і вивчення технології та будівництва для умов холодного клімату, а також технології ефективного використання енергії та для створення мережі бізнесових контактів між Україною та Канадою.

У світовій практиці індивідуальний житловий будинок займає провідне місце, як найбільш масова форма архітектурно-будівельної діяльності. Завдяки невеликим параметрам, відносно чіткому функціональному зонуванню з розрахунком на конкретний склад сім'ї, індивідуальне житло являє собою відкриту систему, яка піддається відносно легкій трансформації, доповненням і вдосконаленню. Індивідуальний житловий будинок перетворюється в об'єкт постійних експериментів, де житлу надаються більш високий рівень комфорту, нові якості, що відображають ріст матеріальних і духовних потреб людини.

Узагальнення зарубіжного досвіду в проектуванні і будівництві індивідуального житла показує швидко зміну стандартів якості житла. І замовники, і покупці прагнуть отримати по можливості максимальний комфорт, зручності, архітектуру і дизайн, властиві їхньому способу життя і смаку. Проектні і будівельні фірми достатньо швидко реагують на соціальні і економічні зміни, стараються якнайкраще задовольняти потреби населення.

У багатьох країнах, будівельні фірми, перш ніж приступити до проектування і забудови, проводять організаційно-підготовчі заходи, які включають анкетне опитування потенційних споживачів, демонстрацію варіантів забудови в спеціальних виставочних павільйонах, і як кінцевий результат, заходів — надання індивідуальності будинкам за рахунок вимог конкретних користувачів.

У розвинених країнах відмічається тенденція враховування споживачами "життєвого циклу" будинку, тобто зважається і співставляється не тільки вартість споруди, але й майбутні експлуатаційні витрати протягом всього "життєвого циклу". При виборі проектного варіанту співставляється довговічність матеріалів і конструкцій, оздоблення і обладнання, зручність в експлуатації, ремонтоздатність та інші параметри будинку.

Новації високих технологій, будівельних матеріалів та інженерних систем в ряді випадків перевершують вимоги і можливості сьогодення. Випереджаючи час авангардні експериментальні житлові будинки трактуються як прогнози того, як людина могла б чи буде жити в найближчому майбутньому. Ці прогнози включають в себе комплекс питань, серед яких пошук нового образу житла, нових концепцій простору і насичення житлового середовища всім тим, що робить будинок по-сучасному впорядкованим, комфортним, безпечним і максимально пристосованим для виконання різних операцій — починаючи від керування системами життєзабезпечення житла і кінчаючи вирішенням задач, які виходять далеко за його межі.

За останнє десятиліття архітектурна практика збагатилася рядом об'єктів (США, Канада, Японія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Чехія), де житлу надаються "розумні" якості — Будинків Майбутнього.

Так, у 1989 р. за участю спеціалістів 160 фірм і двох університетів збудовано Будинок Майбутнього в експериментальному містечку Розмален у Голландії (автори К. Тітуляер та С. Дам) [3].

У 1996 р. у містечку Вільворде біля Брюсселю споруджено бельгійський варі-

ант Житла Майбутнього (автор арх. Ф. Бельєн). В основу ідеї будинку покладене переконання, що напередодні ХХІ ст. людство повинно бути — краще інформованим, краще розвиватися, краще почувати себе. Це змусить надати кожному індивідууму шанс для оптимального розвитку, щоб його входження в нові технології відбувалося з врахуванням особистої чутливості. Житло Майбутнього повинно бути відкритим для послідовних інновацій, які в наш час буквально іскрять, киплять, щоб започаткувати зміни в творчому мисленні [4].

Концептуальна основа будинків майбутнього — органічне поєднання технічних та технологічних новацій в будівництві з досягненнями в електроніці, робототехніці та автоматичності. Все це забезпечує домотика (дім + автоматика), без якої створення сучасного комфорту проживання стало неможливим. Мікропроцесори домотичних систем автоматично регулюють системи опалення, сприяють раціональному використанню світла газу, води, здійснюють в автоматичному режимі поливання зелених насаджень, слідкують за протипожежною безпекою та відіграють охоронні функції [5].

В центрі уваги житла майбутнього — кухня. Тут комп'ютер контролює наявність продуктів, полегшує їх вибір та замовлення в маркеті, надає рецепти та технологію виготовлення блюд, визначає меню з врахуванням калорійності їжі та дієтичну відповідність. Значна увага надається утилізації харчових відходів та сміття. Традиційній планувальній схемі протиставлені перетікання, плавність просторів, наскрізні перспективи. Відповідно з новими традиціями передбачені умови для використання низки службових та професійних робіт в домашніх умовах. В цьому загальна, світова тенденція.

Будинки майбутнього — витвори ініціативних, сміливих архітекторів при допомозі сотень фірм, промислових підприємств, науково-дослідних установ та університетів.

Знаходження рівноваги в засобах сучасної архітектури та будівництва, нових технологіях та матеріалах, використання інженерних систем від будівельних до електронних, врахування енергоощадливості, ресурсозбереження, екології, нового способу життя та сучасної реструктуризації сімейного складу, вміле та вчасне їх застосування — головними умовами розвитку архітектури житла ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидорин А. М. Архитектура Здравого Смысла // Архитектура и строительство России. — 1997. — № 7. — С. 5-11.
2. Эко-деревни: здоровый образ жизни // Архитектура и строительство России. — 1997. — № 7. — С. 23-24.
3. Ecolonia. // Netherlands Company for Energy and the Environment. — 1992. — 22 с.
4. Canadian wood-frame house construction. Canada Mortgage and Housing Corporation First Combined Imperial // Metric Edition. — 1997. — 303 с.
5. Середюк И., Стоцко Р., Колодрубская А. Индивидуальный дом будущего // Особняк. — 1996. — № 2. — С. 24-29.
6. Livin Tomorrow. Vilvoorde. "Architectuur et Design. NEUF. № 170 Bis, 1995".
7. Середюк И., Колодрубська О. Концептуальний пошук житла майбутнього // Архітектурний вісник. — 1998. — № 1. — С. 20-21.

УДК 727

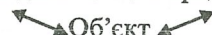
О. Б. Платонова

МОДЕЛЬ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ДИТЯЧОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Під екологічним дитячим архітектурним середовищем (ЕДАС) розуміється таке середовище, яке своєю дією не робить шкоди психічному та фізичному стану дитини, а також справляє благотворний вплив на її розвиток.

Теоретична модель розробляється для формування сучасної архітектури дошкільних закладів.

Дитяче архітектурне середовище є складовою часткою штучного середовища, яке, у свою чергу, є часткою природного. Вони існують за єдиними законами, тобто становлять собою складну динамічну систему. Відповідно аналіз факторів та розробка вимог до ЕДАС проводиться у системі: Людина ↔ Середовище.

А саме:

ЛЮДИНА	СЕРЕДОВИЩЕ	ОБ'ЄКТ
фактор - соціально-педагогічний	фактор - екологічний	фактор - функціонально-планувальний
вимоги - наявність функціональних одиниць, які відповідають педагогічним потребам	вимоги - гармонійний вхід будівлі у навколишнє середовище - використання енергозберігаючих та безвідходних технологій	вимоги - гнучкості
фактор - психологічний	фактор - економічний	фактор - об'ємно-планувальний
вимоги - урахування вікового сприйняття простору - достатня інформативність архітектурного рішення - відповідність семантики архітектурного рішення сучасній філософії освіти та виховання	вимоги - раціональне використання ділянки забудови та будівельних ресурсів	вимоги відповідність антропометричним характеристикам - трансформативність простору
фактор - еніологічний	фактор - еніологічний	фактор - архітектурно-конструктивний
вимоги - урахування енергоінформаційних закономірностей	вимоги - об'єкт не повинен створювати патогенного	вимоги - багатоваріантність і

людини та навколишнього впливу на навколишнє середовища середовище
- наявність в архітектурному рішенні інформації необхідної якості
- урахування патогенних зон при виборі місця будівництва

різноманітність конструктивно-технологічних рішень
- екологічно чисті будівельні матеріали

фактор
- екологічний
вимоги
- захист від впливу антропогенного навколишнього середовища

фактор
- архітектурно-естетичний
вимоги
- відповідність формотворення простору та пластики поверхонь потрібній інформаційній якості

Відповідно до вищевикладеного на думку автора модель ЕДАС може бути подана у трьох основних аспектах: функціональному, архітектурно-конструктивному та архітектурно-естетичному. Саме взаємодія цих аспектів справляє вплив на психо-фізіологічний стан дитини.

Таким чином, ЕДАС необхідно розглядати як систему, яка складається з трьох підсистем: функціональної, інформаційної та конструктивної (рис. 1).

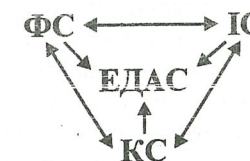

Рис. 1. Системна модель екологічного дитячого архітектурного середовища (ЕДАС)

У свою чергу підсистеми системи ЕДАС складаються з елементів нижчих ієрархічних рівнів (рис. 2).

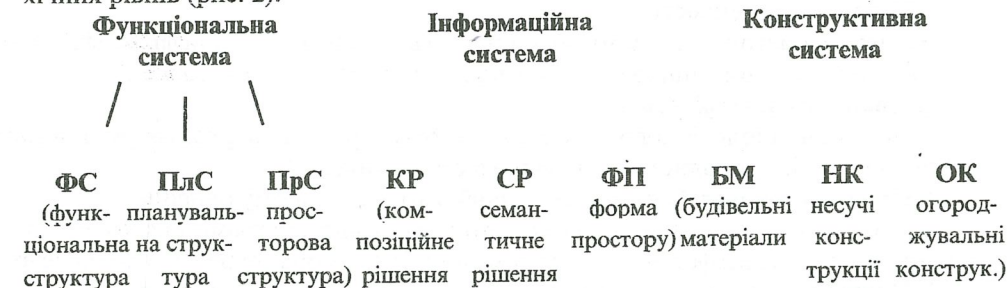

Рис. 2. Моделі підсистем системи ЕДАС: функціональної, інформаційної, конструктивної

Розглянемо докладніше елементи, які складають ці підсистеми.

Функціональна підсистема

Представляє основні функціональні характеристики:

- функціональну структуру (функціональні одиниці та їх взаємозв'язок);
- планувальну структуру (загальна планувальна структура без уточнення остаточної форми);
- просторову структуру (тримірні розміри простору).

Блок “функціональна структура” описує: функціональну чарунку, функціональну групу та функціональну зону. Блок “планувальна структура” розглядає: планувальну чарунку, планувальну групу та планувальну зону. Блок “просторова структура” включає: просторову чарунку, просторову групу та просторову зону. Функціональна система реалізується в інформаційній системі.

Інформаційна підсистема

Складається з:

- композиційного рішення об'єкта (композиційна структура — виразний план архітектурної мови);
- семантичного рішення (змістовний план архітектурної мови — метафора);
- форми простору (на основі рішень функціональної системи та композиційно-семантичних характеристик розробляється форма та пластика функціонально-планувальних чарунок, груп; об'ємно-просторових чарунок, груп; об'єкта в цілому).

Інформаційна система реалізується в конструктивній підсистемі.

Конструктивна підсистема

Відображає відповідність конструктивного рішення функціонально-естетичним характеристикам — у виборі несучих, огорожувальних конструкцій та будівельного матеріалу. Вона складається з таких елементів:

- несучі конструкції (каркасні, просторові ,площинні);
- огорожувальні конструкції (навісні, самонесучі, несучі);
- будівельні матеріали (за походженням — природні, штучні та за характером структури дрібночарункові, однорідні).

Проведений автором аналіз факторів та вимог, які впливають на формування ЕДАС, дозволили сформулювати наступні принципи організації цієї системи:

1. Принцип системності.

Не тільки у методологічному розумінні, а і відповідно сучасній філософії виховання та екологічного підходу у створенні архітектурного середовища.

2. Принцип багаторівневості.

Включення еніологічного аспекту — закономірності енергоінформаційного обміна людини, природного та штучного середовища.

3. Принцип наявності якісної інформації в архітектурному рішенні.

Відповідність функціональної, психолого-педагогічної програми та композиційно-семантичного рішення формі простору та пластичності поверхонь архітектурного рішення.

4. Принцип стимулюючої дії архітектурного середовища на дитину.

Архітектурне рішення дитячого середовища, яке сформовано з урахуванням сучасних вимог, своїм впливом допомагає виховному процесу.

Якщо навпаки — має негативну дію на психофізіологічний розвиток дитини.

УДК 725.91

Г. І. Шемседінов

МОБІЛЬНІ ВИСТАВКОВІ ПАВІЛЬЙОНИ

В наш час радикальних економічних реформ, становлення ринкових відносин великого значення набуває репрезентація виробничої діяльності різноманітних компаній, фірм, підприємств. Найкращою рекламою є наочне представлення продукції шляхом виставлення її на публічний огляд. Ми часто є свідками того, як влаштовуються масові святкові заходи або ярмарки по продажу сільськогосподарської і промислової продукції, товарів широкого вжитку. Подібні заходи відбуваються з залученням великої кількості відвідувачів, покупців, але носять епізодичний характер. Така особливість вимагає специфічних будівель та споруд універсального призначення з приміщеннями — залами, які вміщують багато людей та обладнання.

Будівлі виставкових та ярмаркових павільйонів повинні бути мобільними, зводитися та демонтуватися в стислі строки з мінімальними трудовитратами. Важливе значення має зручне транспортування різними видами транспорту з одного до іншого місця дислокації. Конструкції повинні відрізнятися надійністю та витривалістю бо передбачається значна кількість циклів монтажу-демонтажу та перевезень. Зважаючи на це, вибираються матеріали для виготовлення.

В нашій країні є все потрібне для налагодження масового випуску конструкцій для збірно-розбірних павільйонів. Цікаво те, що вироби для збирання будівель та споруд павільйонного типу можна виготовляти на підприємствах різного профілю. Є багато підприємств будіндустрії, особливо тих, що спеціалізуються на метало-конструкціях. Існують незавантажени заводи машинобудівної промисловості, військові підприємства, які підлягають конверсії. Високі технології та перспективні розробки вітчизняних вчених та інженерів можуть і повинні користуватися бути використані у мобільному домобудуванні. Фірма, яка візьметься за виробництво павільйонів, зважаючи на велику потребу і попит, що прогнозується, може мати великий комерційний зиск. Такий проект приречений на успіх. Зараз на ринку є пропозиції від зарубіжних виробників, але не всі з них відповідають потрібним параметрам. В разі освоєння виробництва конкурентоздатних будівель, є можливість вийти на світовий рівень з технічної та архітектурно-естетичної точки зору і реалізації.

Як вже вказувалося, збірно-розбірні павільйони, про які йде мова, повинні мати високий ступінь мобільності і використовуватися універсально. Функція виставкова не виключає можливості застосування будівель як сезонних підприємств торгівлі та громадського харчування. Особливо це стосується курортних регіонів, де аналогічні споруди можуть розгортатися влітку для обслуговування відпочиваючих. Будівлі цього типу можуть стати звичним явищем міського дизайну, а також служити справі епізодичного розширення стаціонарних виставкових комплексів.

З наукової точки зору необхідно визначити, з яких конструкцій та матеріалів доцільно виготовляти будівельні вироби для збирання павільйонів. Аналіз засвідчив, що для павільйонів площею більше 50 м², мобільні будівлі пересувного типу

Укрупнение зданий с концентрацией в них различных типов предприятий питания на основе их функциональной и технологической близости позволяет обеспечить наибольший выбор видов и форм обслуживания всем группам населения, а также повысить качественный уровень производства и потребления продукции на основе максимальной механизации трудоемких производственных процессов и индустриализации производства блюд высокой степени готовности. Развитие этих тенденций в проектировании и строительстве предприятий общественного питания вызвало появление новых типов предприятий, которые получили название комплексных. Построенные по типовым и индивидуальным проектам, разработанным ЦНИИЭП торгово-бытовых зданий и туристских комплексов и Гипроторгом, наряду с традиционными типами, комплексные предприятия общественного питания, в том числе с национальной кухней, дали в свое время положительный результат в удовлетворении растущих запросов населения с соответствующими требованиями качественно нового этапа обслуживания населения.

УДК 727(55)

Парсипур Насер

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АРХИТЕКТУРЫ УЧЕБНЫХ ЗДАНИЙ В ИРАНЕ

Иран — одна из среднеазиатских стран с глубокой историей, самобытной культурой и своеобразной архитектурой.

Около 5000 лет назад эти земли заселили племена, называвшие себя ариями, пришедшие из Центральной Азии и Кавказа. Важное географическое местоположение Ирана между Востоком и Западом на Шелковом историческом пути обусловило развитие экономики и строительной деятельности. В 521–485 гг. до н. э. во времена Дария территория Иранской империи (империя Ахменидов) достигла наибольших размеров и могущества. На востоке она граничила с Индией и Памиром, на севере распространялась до Кавказских гор, на западе доходила до Средиземного моря и на юге омывалась Персидским заливом и Оманским морем. В этот период сложилось высокое строительное искусство, которое повлияло и на дальнейшее развитие зодчества всего Среднего и Ближнего востока.

Важным этапом в многовековом развитии архитектуры Ирана стало создание в VII в. обширного арабского халифата на основе объединения разрозненных племен Аравийского полуострова. Кроме Ирана в состав нового крупнейшего государственного образования вошли Сирия, Пакистан, Ирак и др.

Главной идеологической базой новой империи, источником становления своеобразной мусульманской культуры был ислам. Считается, что наибольшего расцвета культура, в т. ч. строительное искусство, в этом регионе получили в VIII–XI вв. Особого размаха достигло строительство мечетей, которые имели своеобразное архитектурное решение, богато декорировались и возводились на наиболее ответственных участках.

Подъем культуры, торговли и различных форм хозяйственной деятельности

обусловил также строительство светских зданий: дворцовых комплексов, торговых сооружений, бань и др. В этот период зародились и прообразы современных учебных заведений мусульманского мира — медресе.

Медресе — это специальные духовные семинарии, которые выполняли в тот период не только духовно-просветительские, но и широкие общественно-политические функции. Здесь проходили богослужения, собрания, философские диспуты. Выпускники медресе становились известными духовными наставниками, государственными служащими, дипломатами. Медресе существовали за счет отчислений специально предназначенных доходных учреждений: бань, караван-сарая, рынков и других торговых заведений.

Вся жизнь учащихся проходила в среде медресе. Здесь они жили, учились, совершали культовые обряды. Разнообразное функциональное назначение обусловило и сложную архитектурно-планировочную и объемно-пространственную структуру этих типов зданий. Сооружения медресе, как правило, формировались на основе большого двора, окруженного аудиториями и кельями студентов (худжрами). Обязательным элементом всех медресе была мечеть.

Первые из медресе, по мнению историков, были возведены на севере Ирана в Хорасане и других поселениях.

Остатки разрушенных медресе в Хиргарде и Рее (XI в.) свидетельствуют, что эти сооружения были четырехайванными в плане. Один из айванов служил входом, в другом, напротив входа, устраивалась мечеть, в остальных — аудитории и кельи.

На рубеже XII в. медресе распространились во всем мусульманском мире. Сохраняя основные функциональные элементы, эти первые объекты просвещения усложнялись, совершенствовалось и их архитектурное решение. Более просторным становился внутренний двор, окруженный системой галерей и аркад. Внешние стены обычно возводились глухими, но пластически отработанными и активно декорированными. Особый колорит постройкам придавало использование в виде орнамента различных надписей, преимущественно цитат из корана. Широко применялись также традиционные орнаменты растительного и геометрического характера. В оформлении внутреннего пространства, отделке куполов, ниш, аркад своеобразно использовались архитектурные детали в форме сталактитов, выполненные в кирпиче, камне, керамике и других материалах.

В XIII–XIV вв. в период монгольского владычества междуусобные войны несколько затормозили развитие Ирана. Однако в конце XIV в. при руководстве страной Сербедарского султана уровень общей культуры снова возрос. Продолжают строиться медресе, библиотеки и другие культурно-просветительные здания. В Мараге и Тебризе были возведены обсерватории. При дворе правителя Газан-хана открылась Тебризская школа миниатюристов, оставившая заметный след в развитии культуры всего средневосточного региона.

История сохранила и имя одного из наиболее известных зодчих того времени — Кавам ад-Дин Ширази, вершиной творчества которого многие специалисты считают медресе в Хиргарде (1444 г.). Сохраняя главные черты традиционных построек подобного типа (внутренний двор, окруженный галереями) это сооружение приобретает характерную структуру будущих учебных заведений, в которых сочетаются мелкоструктурные элементы с большими зальными пространствами.

ми. Помимо вестибюля, аудитории и мечети в комплексе предусмотрено еще четыре купольных зала для различных учебно-просветительских занятий.

Мечети и главная аудитория расположены симметрично по обе стороны вестибюля вдоль главного фасада здания. Вход акцентирован мощным порталом, а мечети и аудитория выделены силуэтными купольными покрытиями. Углы здания подчеркнуты круглыми башнями. Подобное решение часто использовалось в дальнейшем при строительстве медресе. Иногда угол будет фиксировать высотный минарет.

Значительное развитие архитектура медресе получила в XVI–XVII вв., когда Иран находился в составе государства Сефидов, особенно при правлении Аббаса I. Наиболее активно в этот период застраивался г. Исфахан, куда в конце XVI в. была перенесена столица Ирана. В центральной части города сформировалась представительная общественная зона, где в комплексе с мечетью, другими сооружениями было возведено величественное и помпезное здание медресе. Для этого периода в целом были характерны грандиозные масштабы строений, эффектные архитектурные детали и красочный декор.

Медресе отличалось от других подобных зданий тем, что в этом городе оно было сблокировано с караван-сараями и таким образом сформирован крупный общественный комплекс. Большой традиционный для медресе внутренний двор разделен в данном случае на 4 зоны и обстроен двухэтажными кельями. Во дворе устроен большой водоем. В главном вестибюле размещены бассейн для омовений. Внешний фасад расчленен двумя ярусами глубоких арочных ниш, что придало зданию особую пластику и выразительность.

В XVIII в. после афганского нашествия Иран был значительно разорен. Архитектурно-строительные работы велись лишь фрагментарно.

По-видимому, строились и отдельные объекты просвещения, но заметного следа в развитии архитектуры Ирана они не оставили.

Таким образом, еще в XI в. на территории Ирана зародился особый тип духовного учебного заведения — медресе. Выражая специфические особенности мусульманского зодчества того периода архитектура медресе повлияла на всю градостроительную деятельность и в какой-то степени отразилась на строительстве и современных учебных заведений в странах Средиземноморья.

УДК 727.8(477)

О. Руденко

ИСТОКИ РАЗВИТИЯ И СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ АРХИТЕКТУРЫ БИБЛИОТЕК В УКРАИНЕ

Ранний период истории Киевской Руси характеризуется довольно оживленными культурными и торговыми связями с Болгарией, Средней Азией, Ираном и другими странами. К середине X века политические и экономические интересы древней Украины окончательно обращаются на Юг и Запад.

Международные связи Киевской Руси второй половины XI ст. довольно

широки и были усложнены соперничеством сыновей Ярослава за киевский престол. В зависимости от того, кто из Ярославичей сидел в Киеве, изменялась и внешняя политика. Изяслав поддерживал тесные контакты с Польшей, Святослав ориентировался больше на Германскую империю, Всеволод — на Византию. В зависимости от внешних интересов усиливалось или ослаблялось и внешнее влияние культуры разных народов на архитектуру и, в том числе, на организацию библиотек.

Первый храм Софии был построен в Константинополе в VII веке и имел свою обширную библиотеку. По примеру Константина Великого и Юстиана князь Ярослав решил построенный им в Киеве собор тоже назвать Софией. Так было положено основание одной из главных библиотек древней Украины и первого украинского книгохранилища (рис. 1.). Для строительства были выписаны мастера из Греции. Как в Константинопольской, так и в Киевской Софии не жалели средств для украшения храма. Поскольку содержание библиотеки было привилегией в основном княжеской семьи и знати, то помещения, отводившиеся под нее, имели довольно роскошный и праздничный вид. Золотой фон стен с разноцветными мозаичными изображениями дополнялся красивыми фресковыми росписями на религиозные и светские темы. Щедро использовались барельефы, шиферные плиты, инкрустированные мозаичными наборами смальты, мраморные колонны и капители. Не последнюю роль в этом декоративном богатстве интерьера библиотечного помещения играли и покрытые мозаикой полы, напоминающие пышный ковер, расстилавшийся перед входившим в храм. Полы помещения, где хранились книги, состояли из разноцветной смальты (зеленая, желтая и красная стеклянная масса).

Помещения для книжных собраний Десятинной церкви были оформлены также наподобие константинопольских и венецианских храмов. Структурой и искусством они им не уступали. Красочный и роскошный интерьер библиотеки подчеркивал и усиливал величественные архитектурные формы. Для постройки Десятинной церкви были в свое время призваны мастера из Греции. Оттуда же привозили в 1007 г. специально заказанные иконы и книги.

Многие церкви, в которых находились книжные собрания, своим возникновением и возобновлением обязаны киевскому князю Ярославу. По свидетельству летописцев того времени, он стремился уподобить Киев Византии. Адам Бременский, писатель XI в., говорит, что Киев мог уже поспорить с Константинопольской державой. Князь пригласил из Византии особых учителей. Возможно у них он узнавал об устройстве и методе работы монастырских библиотек их страны и что-то внедрял в Киевской Руси. Склонность к словесному орнаменту, к узорности стиля литературных произведений не случайно совпадает по времени со стремлением к украшательству в архитектуре сооружений, при которых находились библиотеки. Родина подобного славянского стиля в литературе — Болгария — породила в архитектуре библиотек стремление к многоцветности и богатству декора. Вся площадь стен представляет собой многокрасочную композицию. Этот стиль соединяется с нарастанием динамичности и устремленности ввысь всех масс и объемов здания. Зодчество и историческая мысль, зодчество и летописание были тесно соединены между собой.

Сведения о княжеских и боярских библиотеках на Украине довольно отрывочны.

ния, равного двукратной величине изображения, и старается отойти на такое же расстояние от вертикального края полусферы.

Результаты исследования опубликованы в специальной литературе. Рассмотрено преобразование проекций, включающих сферическую поверхность [1], предложен способ построения СП архитектурных объектов [2], разработана конструкция прибора для вычерчивания окружностей на наружной поверхности сферы (3), а также “Прибор для построения центральных сферических проекций” [4]. Предложено решение метрических задач на угловые и лонгальные характеристики [5] и решен вопрос отображения проективного пространства в бисферических проекциях [6].

Составлен примерный план и определено содержание учебного пособия по СП для студентов архитектурной специальности, а также для архитекторов [7].

Некоторые результаты работы внедряются в учебный процесс специальности «Архитектура». Студенты выполняют СП интерьера общественного здания по его чертежам на уменьшенном макете прибора для построения СП.

Универсальность сферических перспектив позволяет применять их в градостроительстве, при разработке типовых и индивидуальных проектов общественных, жилых и промзданий, при конструировании кабин водителей для определения видимости из них, в световой архитектуре, в зеленом строительстве и дизайне.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Батырь В. Я. Схемы преобразования проекций, включающие сферическую поверхность: Научная конференция ОИСИ. — Одесса, 1965.
2. Батырь В. Я. Новый способ построения сферических перспектив архитектурных объектов // Известия ВУЗов. Строительство и архитектура. — № 9. — Новосибирск, 1969.
3. Батырь В. Я. Авторское свидетельство на изобретение “Циркуль”. Бюллетень № 11, 1970.
4. Батырь В. Я. Авторское свидетельство на изобретение “Прибор для построения центральных сферических проекций”. Бюллетень № 6, 1971.
5. Батырь В. Я. О решении метрических задач в центральных сферических проекциях: Межведомственный республиканский научный сборник. Прикладная геометрия и инженерная графика. — Вып. X. — К.: Будівельник, 1970.
6. Батырь В. Я. Отображение проективного пространства в бисферических проекциях: Республиканский межведомственный научно-технический сборник. Прикладная геометрия и инженерная графика. — Вып. № 17. — К.: Будівельник, 1973.
7. Батырь В. Я. Сферическая перспектива для архитекторов. Матеріали IV міжнародної науково-методичної конференції удосконалення підготовки спеціалістів. Одеса, 1999.

УДК 72.01.000.141

А. А. Пучков

О ПОЭТИКЕ, ЛОГИКЕ И ДИАЛЕКТИКЕ АРХИТЕКТУРОВЕДЕНИЯ

Эта статья имеет биографическую подоплеку. Однажды в коридоре НИИ теории и истории архитектуры и градостроительства меня встретил коллега и сказал, что, почитав мои книжки, должен заметить, что они страдают кардинальным недостатком: в них нет логики, есть только личный взгляд, а потому мои выводы нельзя проверить и, стало быть, убедиться в научной достоверности. Другой бы обиделся, мол “сам дурак”, но меня этот упрек приободрил, и не только с точки зрения, что именно я подвергся осуждению (дело житейское), а потому что он в значительной степени может быть адресован самой традиции архитектуроведения. На мой вопрос, что же следует понимать под логикой, собеседник жестикულიровал и прибежал к междометиям — ну, нечто стройное, астеническое, структурное. Более точной констатации добиться не удалось, но разобраться важно: что же на самом деле есть архитектуроведение как область научной работы, а отсюда — как должны выглядеть ее перспективы, какими средствами располагает исследователь, чтобы сделать предмет и объект интереса “научно достоверным” и каким должно быть его личное место в этом специфическом роде деятельности?

Насколько удалось убедиться, устоявшегося определения архитектуроведения нет. Г. Н. Логвин [1] предлагает понимать под этим систему знаний об архитектуре как особой форме творческой деятельности, ее происхождении, сущности, специфике, общественных функциях. Архитектуроведение, по Г. Н. Логвину, охватывает историю архитектуры, исследующую процессы развития мировой архитектуры, эволюцию и смену стилей, особенности школ, творчество мастеров и критику, которая поясняет и оценивает произведения архитектуры, анализирует проблемы формы и содержания в архитектуре, взаимодействие и связь архитектуры с другими сферами культуры и общества, мировоззрением, эстетическим идеалом и пр.

Что ни подставь в это определение, все сгодится. На наш взгляд, в нем сделан акцент на архитектуроведении только как на явлении человеческой деятельности, которым подменен феномен этой деятельности и не отражена природа архитектуроведческого исследования. Не беря смелость полемизировать с почтенным автором, тем более, что его определение вполне жизнеспособно в режиме других устоявшихся “-ведений”, следует обратить внимание на другую, внутрицевовую сторону архитектуроведения — не внешнего содержания и наполнения, но внутренней природы. И здесь без указания на общую методику и принципы исследования обойтись трудно. А последнее вырастает из природы самой архитектуры, с определением которой дело тоже не просто.

На наш взгляд, архитектуроведческими следует считать такие воззрения, которые не только непосредственно не относятся к анализу или оценке архитектурной формы, но как бы подменяют наличный пространственно-пластический архитектурный материал “литературой” о нем. Ведь когда мы, например, утешаем себя, что “архитектура — это застывшая музыка”, мы имеем в виду не архитектуру и не

музыку, а чей-то прижившийся афоризм [2], выраженный в слове. То есть слово подменяет дело, метафора заменила форму и музыки [3], и архитектуры, перенесла смысловой слой наличного предмета в узус интеллектуальных коннотаций, сделав литературным высказыванием, которое посредством языка вносится в мир общения. Так вот, жанры такой литературы различны: от сухих наукообразных сочинений до фривольно-живописных и поэтических очерков вроде Поля Валери или Бориса Бродского. Это место, где архитектуроведение рискует слиться с искусствоведением и, как правило, сливается. Практика исследовательских работ начиная с И.И. Винкельмана и венско-мюнхенской школы искусствоведения второй половины XIX в. (К. Бёттихер, А. Ригль, А. Шмарзов, А. фон Гильдебрандт, К. Фидлер, Г. фон Геймюллер) предлагает не архитектуроведческое исследование, а искусствоведческое, построенное на описательно-аналитическом методе, который сродни времяпрепровождению караванных погонщиков в пустыне: “что вижу, о том пою”.

Конечно, и искусствоведение, и архитектуроведение сродни литературоведению, где методика исследования связана стремлением формализовать материал литературы для достижения точности и тем самым подменить литературное произведение. Если — подобно литературоведению [4] — весь куст архитектуроведческих дисциплин представить в виде цветка, где в центре будут расположены дисциплины, занимающиеся общими вопросами интерпретации архитектурной формы (теория, эстетика и история архитектуры), окажется: чем дальше от центра к лепесткам, тем дисциплины точнее. Если пренебречь центральными элементами, периферические утратят смысл как существующие сами по себе. Если же, напротив, элиминировать периферические (статика и динамика сооружений, строительные конструкции, методы расчета, материалы и т. д.), то центральное, общетеоретическое и эстетическое изучение архитектуры потеряет точность, рискуя эпикурейски забыться в произволе необязательных рассуждений, ловких догадок и остроумной критической оценки. Собственно, это до последнего времени и является общим недомоганием текста, претендующего на архитектуроведческий.

Кажется вполне очевидным, что архитектуроведение имеет к архитектуре и архитекторам такое же отношение, как литературоведение к литературе, писателю и читателю: вы можете с упоением читать Достоевского и совершенно не интересоваться тем, что о нем думают другие — те, кто занимается Достоевским помимо наслаждения, по долгу научной службы. Так и архитектуроведение. Архитектору невдомек, зачем, собственно, люди занимаются этими текстовыми упражнениями, если можно проектировать и строить, и тем самым заниматься делом куда более полезным и творческим, нежели об этом деле сочинять сочинения. Вспомним Дж. Виньолю, написавшего трактат об ордерах, но который по своим же собственным канонам ничего не выстроил; или — римского вояку Витрувия, сочинившего целых десять глав (книг) ради того, чтобы получить иждивенческую пенсию (сначала от Гая Юлия Цезаря, а после его смерти — от Гая Октавиана Августа [5]), или — Палладио, оставившего мемуар о своей творческой деятельности и работах современников. Можно упомянуть трактаты Л. Бруни, Л. Б. Альберти, С. Серлио, Г. Блюма и пр., пытавшихся создать нечто вроде инструкции, по которой стоит работать зодчим барокко и классицизма, но их авторы так увлеклись предметом, что превратили свои сочинения скорее в трактаты “о Божьем величии”, нежели о конкретно-прагматических вопросах строительства. Антонио Авер-

лино Филарете вообще написал настоящий архитектурный роман о городе Сфорцинда. Нельзя упускать из виду момент случайности появления этих произведений: самое ценное, скажем, в трактате Витрувия (по Г. З. Каганову) — его любительство: “пожилой артиллерийский ... офицер не просто проталкивал свою околоархитектурную компиляцию, но и хотел получить за нее триумф. Ни один профессиональный архитектор так далеко не заходил. Это и делает его трактат бесценным: говорит не компилятор, а сама профессия его случайными устами” [6].

Потому, на наш взгляд, подлинный архитектуроведческий текст должен, во-первых, быть самостоятельным литературным произведением [7], во-вторых, так “подменять” объект — архитектуру, — чтобы был очевиден акт подмены, в-третьих, констатировать выход во внеархитектурное пространство, то есть в пространство культуры, которое порождает ту или иную архитектурную форму, а не просто фиксировать внутренние свойства этой формы, в-четвертых, показывать взаимодействие между этой формой и породившим ее общественным явлением не только посредством каузальных связей, но и творчески, “инсайтно”. Известно же, что “церемониальность литературного слова — форма его социальности” [8].

Предложенная лестница коннотаций свидетельствует, что за каждым архитектуроведческим (как и за каждым литературоведческим) текстом обязательно должен различаться автор, имеющий стойкую систему воззрений и тем отличающийся от других авторов. Здесь дело может быть решено не столько отбором материала, сколько четкостью подхода.

Правда, меня могут упрекнуть, что я уравниваю в правах совершенно разные сферы деятельности: литературу и архитектуру, из которых каждая имеет свою цель, метод, принцип реализации в материале и т. п., а потому и анализироваться должны по-разному. Должен сознаться, что по большому счету, и у литературоведа, и у архитектуроведа одна и та же цель: текстовым образом вскрыть явление, природа которого, имея онтологический статус, все равно ориентирована на удовлетворение какой-то человеческой потребности — в пище духовной или крове над головой. А поскольку, по определению А. П. Мардера, архитектура есть форма общественного бытия [9] (в отличие от искусства или литературы как формы общественного, отчужденного сознания), а не просто искусство строить и созидать среду, то ее, разумеется, следует рассматривать не так, как литературу. Архитектура сопровождает человеческое (и не только человеческое) существо от колыбели до могилы, и никуда человек от нее не спрячется, а без произведений искусства и литературы человек может обойтись, и многие, к сожалению, без ущерба для себя вполне обходятся.

Что же касается посылки, с которой я начал статью, то поскольку — мы выяснили — архитектуроведение имеет специфический предмет рассмотрения, оно является и особой текстовой формой активизации и исследовательского, и читательского внимания на транссубъективном объекте, который каждый раз входит в корреспонденцию с самим существом человека, а не только с его интеллектуальными настроениями или физическими параметрами. Потому, говоря о формальной логике как методе всякого исследования, где одно вытекает из другого, а другое предполагает третье, а все вместе образуют некую систему, я вынужден без сожаления констатировать, что, стоя на такой точке зрения, текст как литературное произведение рискует потерять автора, а о понятиях же, как известно, можно договориться. Если бы я стал утверждать, что методы архитектуроведческого ис-

следования существуют самые разные, и для одного объекта годен один, а для другого — другой, я ничего этим не сказал бы, это тавтология. На наш взгляд, архитектуроведение тем выгодно отличается от литературоведения или музыковедения, что имеет столь широкий спектр объектов, среди которых может встретиться и музыка, и поэзия, и даже проза. Ведь архитектура, это форма общественного бытия, проявления которого, вероятно, даже не поддаются исчислению; ведь это такое развернутое сознание состоянием форм инобытия, в котором все отдельные точки содержат в себе свое целое, а это и есть организм. И потому здесь предметом оказывается не только объективность научного познания, но и сфера чистой субъективности, конституирующей многомерность мира культуры. В 20-е гг. неокантианец Э. Кассирер [10] предложил разуместь, например, символ как предельно широкое понятие человеческого мира: человек есть “животное символическое”; язык, миф, религия, искусство и наука суть “символические формы”, посредством коих человек упорядочивает окружающий его хаос. Правда, Кассирер сводит решение проблем культуры и человеческого бытия к отысканию формообразующего принципа, а не к раскрытию содержания, могущего скрываться за его “символическими формами”, но, по выражению Р. Д. Тименчика, “если наша жизнь не текст, то что же она такое?” Но чтобы “читать” мир хотя бы с целью уяснения его символической формы, нужно владеть специальной грамотой. Если же под культурой, в том числе и в первую очередь архитектурной, понимается символически значимое построение мира, несомненно факт многообразия способов самого построения, где наряду с научным познанием равны в правах миф, искусство, религия и т. д. и где совокупность измерений космоса культуры предъявлена как грамота для чтения “культурного текста”.

Типология архитектуроведческих исследований представляется нам в известной степени лишеной смысла, хотя, вероятно, по разряду методологии науки подобное предприятие могло стать и небесполезным. Три больших массива выделить, однако, стоит. Во-первых, объектом архитектуроведческого исследования является архитектурная форма в связях с тенденциями, которые ее породили (собственно архитектурный объект). Во-вторых, — исследования в других интерпретационных дисциплинах, где эта форма (или конгломерат форм) рассматривается в связях с тенденциями, которые ее (его) породили и заставили существовать; например, “архитектурные” тексты И. В. Гёте, Н. В. Гоголя, В. Гюго, И. Гюисманса, Ю. Марцинкявичюса, Э. Гилберта (внеархитектурный объект). В-третьих, — исследования общественно-культурных и социальных процессов, где архитектурная форма (или конгломерат форм) рассматривается не только в режиме разных интерпретаций (литературных), но и в связи с тенденциями, которые привели к созданию той или иной формы (трансархитектурный объект). В-пятых, стоит говорить об историографическом архитектуроведении — изучении и комментировании архитектурных трактатов, а также об изучении такого изучения и такого комментирования, то есть об архитектуроведении, которое изучает историю самого себя.

Обращаясь в истолкованном выше разрезе к вопросу о “научной достоверности”, остается заключить следующее. Актуальность всякой научной темы в значительной степени определяется тем, насколько сам исследователь увлечен ею. Личностный аспект, а не какой-нибудь научно насущный, “социально значимый” и т. п., всегда стоит во главе угла работы исследователя. Когда исследователь совла-

дал с ним, тогда он становится и “насущным”, и “значимым”. Ведь если мы обратимся к истории архитектурной (и любой другой) науки вообще, мы не сможем не обратить внимания, что большинство исследований (если, конечно, это не квалификационная работа) созданы по инициативе автора и несут на себе отпечаток конкретной авторской позиции и авторского взгляда на предмет. И здесь личность автора, степень его компетентности, охват материала, искусственность пользования и есть главный признак научной достоверности, если в качестве последней позволить себе понимать отсутствие научного лукавства, лживых интерпретаций и предельную искренность автора (даже в заблуждении). И во внутренней кухне такого исследования — вне зависимости от научной ориентации и авторских приоритетов — без логики построения материала просто никуда. Однако не стоит считать архитектуроведение точной наукой до тех пор, пока продолжается спор о понятиях внутри нее и не достигнуто общее мнение, что же все-таки есть архитектура.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Логвин Г. Н. Архитектурознание // Архитектура: Короткий словарь-довідник / За ред. А. П. Мардера. — К., 1995. — С. 37.
2. Михайлов А. В. Архитектура как застывшая музыка // Античная культура и современная наука. — М., 1985. — С. 233-239.
3. Лосев А. Ф. Музыка как предмет логики. — М., 1927; Игорь Глебов [Асафьев Б. В.]. Музыкальная форма как процесс. — М., 1930.
4. Лихачёв Д. С. Еще о точности литературоведения // Лихачёв Д. С. Избранные работы: В 3-х т. — М., 1987. — Т. 3. — С. 453-457.
5. Поляков Г. П. Витрувий и Август (К проблеме Витрувия как исторического источника) // Вестник древней истории. — 1938. — № 4. — С. 146-160.
6. Каганов Г. З. В частном письме автору. — СПб, 5 ноября 1998 г.
7. Пучков А. До поэтики архитектурознавчого тексту // Мова та історія: Періодичний збірник наукових статей. — К., 1995. — Вип. 6. — С. 10-11.
8. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. — 2-е изд. — М., 1997. — С. 7.
9. Мардер А. П. Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества. — М., 1988.
10. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. — Berlin, 1923. — Bd I. Die Sprache; 1925. — Bd II. Das mythische Denken; 1929. — Bd III. Phänomenologie der Erkenntnis.

УДК 719

О. Стасюк

ДО ПРОБЛЕМИ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ

Однією з важливих форм роботи в пам'яткоохоронній діяльності є інвентаризація пам'яток архітектури, їх фіксація і документація. Базовим документом тут є інвентарна картка пам'ятки архітектури, з якою дослідник працює безпосередньо на об'єкті і яка є першим кроком до подальшого його вивчення і пропозицією до внесення об'єкта в перелік пам'яток. Подібні картки функціонують в багатьох

країнах світу — Канаді, Америці, Англії, Франції, Індії, Італії, Польщі, Мексиці та інших країнах. Метою створення таких карток є задокументування нововиявлених пам'яток, їх початкова фіксація та ідентифікація.

Кожна країна виробляє свою власну інвентарну картку виходячи з індивідуальних історичних та культурних особливостей, досвіду, технічних можливостей. Але є і ряд спільних рис. Як правило, інвентарна картка займає від одного до чотирьох стандартних листів А-4 формату. У всіх країнах вона або вже комп'ютеризована, або на шляху до комп'ютеризації. Щодо форм самих карток — вони є різними. Наприклад, Канадська картка є повністю комп'ютеризована [1]. Розроблено ряд табличок з малюнками, як наприклад, види оздоблення стін, архітектурні деталі, типи даху, форми завершення даху, види карнизів і таке інше. Кожен малюнок пронумерований. Так само пронумеровані є таблички з переліком матеріалів. А заповнена картка виглядає, як набір цифр в різних колонках і рядках. Картка включає 85 питань і є досить широкою — розглядає локалізацію, екстер'єри, інтер'єри, техніки та матеріали. Завдяки докладним питанням і багатому візуальному ряду з нею відносно легко працювати навіть новачкові, а інформація різноманітно характеризує об'єкт. Крім того, комп'ютерна система значно заощаджує час пошуку і роботи з інформацією. З іншого боку, в цій комп'ютерній картці немає місця для будь-яких додаткових зауважень, а це є важливим оскільки кожна пам'ятка є унікальною і передбачити абсолютно все в питаннях просто неможливо.

Англійська картка складена у вигляді коротких питань, які поставлені таким чином, що при можливості на них відповідають "так" або "ні" (непотрібне викреслюється), а в крайньому разі — одним-двома словами [2]. Додається невеликий ілюстративний матеріал — фото об'єкта і план намальований від руки. Питання оригінально згруповані по типу матеріалу, наприклад: каменярка, столярка, металеві роботи. Кидається в очі брак графічних матеріалів. Велика увага надається оточуючому середовищу — ландшафту, сусіднім будівлям, вулиці, але при цьому дещо неповно характеризуються інтер'єри.

Польська інвентарна картка відзначається багатством ілюстративного матеріалу [3]. На першій сторінці знаходиться ситуаційний план в двох масштабах, фото фасадів, поверхові плани та цікаві елементи. Крім того, на першій сторінці знаходиться докладна ідентифікація об'єкта — актуальна та історична адреси, назви місцевості та власників. Весь подальший виклад матеріалу ведеться прозою, поділеною заголовками: історія, опис, реставраційні роботи, стан збереження, найголовніші консерваторські зауваження і т. д. Всього картка включає 27 пунктів. По заповненню така картка охороняється на основі закону про авторські права. Дуже гарна графічна частина цієї картки. Що стосується решти, картка є досить широкою і об'ємною, але погано структурованою. Занадто великі текстові блоки, задається дуже загальний напрямок опису і добрий результат залежить від досвіду і добросовісності виконавця. Крім того, такий спосіб заповнення картки дуже утруднює пошук інформації — необхідно прочитати сторінку тексту, щоб знайти потрібне речення, або навіть слово.

Декілька років тому під егідою ЮНЕСКО вийшла книга "Посібник з систем інвентаризації культурної спадщини" [1]. Її автор американська дослідниця Мередіт Сайкс. В цій книзі наведено оригінальні форми інвентарних карток з одинадцяти країн світу, проведено їх аналіз, підкреслено добрі і слабкі сторони. Є спроба узагальнення методології складання такої картки. Автор виділяє сім категорій питань і в кожній з цих категорій виділяє питання, що описують першочергову інформацію, другорядну інфор-

мацію та додаткову інформацію. Це свого роду схема на яку можна опиратися при складанні будь-якої інвентарної картки і виглядає вона наступним чином:

ІДЕНТИФІКАЦІЯ. Першочергова інформація: назва, тип, адреса. Другорядна інформація: історична або друга назва, первісне використання, майбутнє або можливе використання, альтернативна або первісна назва місцевості, розташування. Додаткова інформація: ім'я власника, ім'я першого власника, додаткова карта.

ЗНАЧЕННЯ (ВАЖЛИВІСТЬ). Першочергова інформація: ступінь цінності (архітектурної, історичної, культурної), рівень захищеності. Другорядна інформація: законодавча база (охоронний номер, дата його присвоєння і т. д.). Додаткова інформація: немає

ІСТОРІЯ. Першочергова інформація: датування, збереженість. Другорядна інформація: комплексні і часткові зміни, будівельна історія, історичні події, легенди і традиції, пов'язані з пам'яткою. Додаткова інформація: немає.

ОПИС. Першочергова інформація: матеріали, конструкції. Другорядна інформація: ситуація, тип плану, об'єм, загальний опис, стилі, матеріали специфічних частин, декоративні деталі, скульптура і твори мистецтва. Додаткова інформація: структурні частини та інші приміщення.

ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ. Першочергова інформація: загальний стан. Другорядна інформація: стан окремих частин, необхідний рівень збереження, необхідність спеціальних робіт, розвиток, адаптація, фінанси. Додаткова інформація: посилання на додаткові звіти, файли, праці.

ДОКУМЕНТАЦІЯ. Першочергова інформація: нові фото. Другорядна інформація: бібліографія, файли, посилання на додаткові спостереження. Додаткова інформація: посилання на додаткові звіти, файли, мікрофільми, карти, рисунки, плани, архіви, фото.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ. Першочергова інформація: дата заповнення, ідентифікаційний номер. Другорядна інформація: Форма перевірки, ревізії об'єкта, ім'я інспектора. Додаткова інформація: окремий лист перевірки інспектором.

Вищеописана схема включає в себе найважливішу інформацію, що дає змогу охопити пам'ятку з усіх боків. Кожна з проаналізованих в книзі карток, тою чи іншою мірою включає всю першочергову інформацію, доповнюючи її в різний спосіб додатковою і другорядною. Проте кожна з карток має свою форму, свою структуру і Мередіт Сайкс визнає, що кожна з карток має свої безумовні плюси, але і свої мінуси, що готових рецептів немає і що питання залишається відкритим.

У 1996 р. в Одесі був вироблений великий пакет пам'яткоохоронних документів — місцеві правила охорони і використання пам'яток архітектури, містобудування і природного ландшафту в м. Одесі [4]. Вся документація виконана російською мовою. Найближчим за змістом документом до інвентарної картки є "Учетная карточка". Вона включає 10 пунктів табличок і додатки. Таблички інформативні, компактні і зручні. Але сама картка є надзвичайно стислою і я б сказала не повною. Всі відомості про зовнішній вигляд пам'ятки, її композицію, планування, матеріали, архітектурне оздоблення, інтер'єри треба шукати в додатку під заголовками "фото або схематичний план" і "короткий опис". Додаток — і графічна частина, і опис — абсолютно не структуровані і повністю залежать від уподобань, поглядів і досвіду автора. Вважаю, що така подача інформації є неефективною і з нею важко працювати як авторові, так і користувачеві.

16.4. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕР'ЄРУ: найменування (огороження, колона, пісця, каміни і т.д.); характеристика (колір, форма, матеріал, стан); автентичність, час виконання; стиль; місцева ціність.

16.5. ДЕКОРАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕР'ЄРУ: найменування (скульптура, рельєф розпис, мозаїка, вітраж і т.д.); місцезнаходження; характеристика (матеріал, форма, стан, сюжет); автентичність; кількість; час виготовлення; місцева ціність.

16.6. МЕБЛІ ТА ОБЛАДНАННЯ: найменування (столи, стільці, шафи, прилади і т.д.); характеристика (форма, матеріал, колір, стиль); кількість; часова хр., місцева ціність.

17. ВІВЛЮПРАФІЯ

19. Автор _____
Дата заповнення _____

11. ДІЛЯНКА: загальна характеристика (величина, територія і т.д.); функціонально-декоративні елементи: найменування (огорожа, ворота, лави, ліхтарі і т.д.); характеристика (матеріал, форма, колір, стан), час побудови, місцева ціність

12. ЕКСТЕР'ЄР: кількість поверхів; ярусів; матеріал стін; матеріал та покриття перекриття

12.1. ЕЛЕМЕНТИ КОМПОЗИЦІЇ ФАСАДІВ: найменування (ордер, аттик, ризаліт, балкон, і т.д.); характеристика (матеріал, форма, колір, стиль, стан), часова характеристика; кількість; місцева ціність.

12.2. ЕЛЕМЕНТИ ДЕКОРУ ФАСАДІВ: найменування (арх. декор, скульптура, рельєф, рослинні і т.д.); характеристика (матеріал, форма, колір, стиль, сюжет, часова характеристика, кількість; місцева ціність.

13. ДАХ: форма, тип, матеріал, конструкція, вікна, комини, декоративні елементи, колір.

ІНВЕНТАРНА КАРТКА ПАМ'ЯТНИКА АРХІТЕКТУРИ

Документ про охорону

10.1. Ситуаційний план

10.2. Фото фасаду

Охоронний № _____

1.1. Юридична інформація _____

1.1.1. Адреса _____

1.2. Еласник _____

1.3. Найменування _____

2. Періодичне призначення _____

3. Сучасне використання _____

сприле шкідить збереженню збереженню

4. Характеристика цінності мистецтво історія архітек. археологія ландшафт містобуд

5. Автор (ів) _____

6. Дата побудови _____

7. Збереженість основної будівлі духу вигляд не змінився частково зміненій цілковито зміненій зруйновано

8. Технічний стан основної будівлі даху добрий незадовільний аварійний задовільний аварійний

9. Інженерні комунікації каналів вода електрика газ _____

10.2. Фото фасаду

14. ВІКНА: матеріал, форма, колір, стан, автентичність, кількість.

15. ДВЕРІ: матеріал, форма, стан, стиль, автентичність, кількість, місцева ціність.

16. ІНТЕР'ЄР

16.1. СХОДОВА КЛІТКА: сходи, огороження; матеріал; форма; стан; автентичність; освітлення.

16.2. ПІДЛОГУ: місцезнаходження; матеріал; колір; стан; автентичність; місцева ціність.

16.3. СТЕЛІ: скляння, матеріал, форма, стан, колір, характеристика.

Поверхові плани.

18.2. ГРАФІЧНА ФІКСАЦІЯ.

Анотація.

18. ДОДАТКИ.

18.3. ІКОНОГРАФІЯ.

Анотація.

18.1 ФОТОФІКСАЦІЯ.

Плішка негатива	Фото
1	
2	
3	
✂	
4	
5	
6	

Анотація (опис, №п/п, дата, автор).

Інвентарна картка, яка є в обігу у Львові, функціонує з 1970-х р. [5]. Вона була опрацьована спеціалістами Комплексних архітектурно-реставраційних майстерень (сьогодні це науково-проектний інститут “Укрзахідпроектреставрація”). В розробці картки брали участь архітектори М. Гайда, Л. Горницька, К. Присяжний, Р. Могитич та інші спеціалісти. В процесі роботи з інвентарною картою виникла потреба трохи її розширити і чіткіше структурувати. Наявна інвентарна картка лише констатує наявність ділянки та інтер'єрів, але не характеризує їх і практично просто оминає це питання. Потреба уважної фіксації інтер'єрів та їх обладнання особливо гостро виступає при обстеженні пам'яток які є будівлями громадського призначення, в тому числі і вищих навчальних закладів. Дещо неповно поставлена графічна фіксація об'єктів. Зважаючи на те, що робота з існуючою інвентарною картою показала певні її недоліки на кафедрі Реставрації та реконструкції архітектурних комплексів ДУ “Львівська політехніка” було вирішено опрацювати нову версію інвентарної картки. Новорозроблена інвентарна картка складається з одного листа А-4 формату, складеного наполовину і включає 19 пунктів (див. додаток 1). На першій сторінці вгорі зазначається законодавчий документ про охорону і охоронний номер. Далі сторінка розділена вертикально на дві частини. З лівого боку передбачене місце на графічні матеріали — ситуаційний план і фото фасадів. Це дає змогу користувачеві швидко зорієнтуватися з чим саме маємо справу і дозволяє в компактній формі подати велику кількість інформації. З правого боку на цій же сторінці вміщено юридичну, технічну та історичну вступну інформацію, котра дає перше загальне уявлення про об'єкт. Вся ця інформація подана у вигляді табличок легких для заповнення і простих в користуванні. Всього перша сторінка вміщує 10 пунктів. Основну частину картки займає опис. Він включає 6 пунктів, два з яких — екстер'єр і інтер'єр — включають ще і ряд підпунктів. Таким чином утворюється наступна схема опису: ділянка, екстер'єр (елементи композиції фасадів, елементи декору фасадів), дах, вікна, двері, інтер'єр (сходова клітка, підлоги, стелі, функціональні елементи, декоративні елементи, меблі та обладнання). Всі ці пункти заповнюються описом згідно з поданим після назви планом. Вісімнадцятий пункт в запропонованій картці це додатки. Він займає окремий лист, який вкладається всередину основної картки і включає фотофіксацію з місцем для вклеювання фотографій і закріплення плівок, графічну фіксацію, іконографію та поверхові плани. Все це супроводжується анотаціями. Останній, дев'ятнадцятий пункт, це автор і дата заповнення.

Вивчивши вітчизняний і іноземний досвід я вважаю, що використаний в запропонованій картці спосіб опису пам'ятки є найоптимальнішим. Він дає можливість зафіксувати і підкреслити індивідуальні особливості конкретного об'єкта. Опис у вигляді табличок з запитаннями, який на перший погляд виглядає простішим, насправді є громіздким — багато місця і часу витрачається на відповіді типу “ні”, “немає”. А економія місця в інвентарній картці є важливою, оскільки це є саме картка і необхідно в якнайкомпактніший спосіб подати якнайповнішу інформацію. Крім того при такій формі подачі інформації важко передбачити всі можливі варіанти архітектурно-композиційної та стилістичної особливості об'єкта, адже кожен об'єкт є абсолютно унікальним. Безумовно необхідною є графічна частина картки. При фаховому виконанні графічний матеріал є надзвичайно цінним: компактним, інформативно ємким і інтернаціональним.

Завдяки чіткій структурі, при необхідності, запропоновану картку можна легко комп'ютеризувати.

Нова форма картки пройшла апробацію при роботах з інвентаризації історичної забудови центру Львова, які проводилися на кафедрі ПРАК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Meredith H Sykes. Manual on systems of inventorying immovable cultural property. France. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. 1984. — 180 p.
2. Архів кафедри Реставрації та реконструкції архітектурних комплексів ДУ “ЛП”. Інв. № Р-126. Historic Building Survey Pro-Forma. Cumberland Country Council. Edinburg New Town. — 4 с. (функціонує до сьогодні).
3. Матеріали II Міжнародної літньої школи для реставраторів пам'яток архітектури в Замостю. ПП, 1999 р. Osrodek dokumentacji zabutkow w Warszawie. Karta ewidencyjna zabutkow architektury i budownictwa. — 4 с. (функціонує до сьогодні).
4. Об утверждених местных правил охраны и использования памятников градостроительства, архитектуры и природного ландшафта в г. Одессе. Решение № 240. 15.06.96 Одеська міська рада народних депутатів. — Одеса, 1996. — 71 с.
5. Архів кафедри Реставрації та реконструкції архітектурних комплексів ДУ “ЛП”. Інв. № Р-127. Інвентарна картка будинку. Опрацьовано колективом авторів інституту “Укр-проектзахідреставрація” м. Львів, 1970. — 2 с. (функціонує до сьогодні).

УДК 72.01(477.74-28)

С. Лінда

АСОЦІАТИВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ АРХІТЕКТУРИ ПЕРІОДУ ІСТОРИЗМУ (на прикладі Львова)

Однією з найважливіших характеристик архітектури періоду історизму, який припадає у Львові на другу половину XIX ст., є її асоціативно-інформаційний зміст. Стиль будівлі, художньо-декоративне оздоблення фасаду “повідомляли” стороннього глядача про функціональне призначення споруди, її значення у системі суспільного життя та у структурі міської забудови.

Фасади споруд у будівництві другої половини XIX ст. з естетично-пластичних елементів перетворилися на виразників певної ідейної програми, “закодованої” у архітектурних формах і оздобленні будівлі. Архітектурні форми різних історичних стилів зредукувалися до “ілюстративного матеріалу”, який конкретизував тему архітектурного образу споруди. “Мета будинку — його ідея, вона повинна бути виражена всіма зовнішніми можливостями...”, “... кожен архітектурний твір повинен бути так представлений, щоб форма свідчила про його ідею...” [1, с. 60]. З такою “літературною редакцією” архітектури другої половини XIX ст. і було пов'язане її багатостилля, де форми кожного історичного стилю стали символізувати певну моральну категорію, а вся історія архітектури стала: “... каталогом норм, який достатньо переглянути, щоб вирішити, що є відповідним до певних цілей”

конструктивный элемент должен сохранять свою роль в собственной системе, а также сочетаться с элементами другой системы.

В целом вопрос кооперирования производственных предприятий должен решаться на региональном уровне в зависимости от многообразных местных условий строительства и возможностей индустриальной базы.

Организационно-правовой аспект

Этот аспект реструктуризации производственной базы Украины касается вопросов создания благоприятных условий для привлечения долгосрочных капиталовложений и, в том числе, частного капитала в строительную индустрию и развитие строительной базы Украины.

В первую очередь это относится к совершенствованию законодательно-правовых основ и разработке законодательных и регулятивных документов, предусматривающих взаимовыгодные для государственных и негосударственных учреждений и предприятий условия для приватизации предприятий стройиндустрии, обеспечения их льготного налогообложения на современном этапе. Необходимо также совершенствование кредитно-финансовой системы, способствующей полноценному функционированию индустриальной базы страны и оказание всемерного содействия для развития отечественных производителей на строительном рынке.

В целях повышения конкурентной способности продукции отечественных производителей, наряду с привлечением прогрессивных украинских и зарубежных технологий и созданием для их внедрения соответствующих законодательных и финансовых условий, необходимым является обеспечение повышения производительности труда и всемерного снижения себестоимости производимой строительной продукции. При этом актуально корректное определение реальной себестоимости продукции строительных изделий и материалов.

Важным вопросом является создание по инициативе центральных и местных властей многообразных организационных форм сотрудничества государственного и частного секторов, обеспечивающих широкомасштабное привлечение частного капитала на основе взаимовыгодных условий в строительную отрасль и долгосрочное развитие производственной базы страны.

УДК 378.09(477)

Г. Л. Ковальська

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Закон "Про освіту" із змінами та доповненнями, прийнятими Верховною Радою України в останні роки, декрети Кабінету Міністрів України та державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) накреслили головну мету реформування освіти, поставили конкретні завдання і у відношенні розвитку вищих навчальних закладів. Аналіз основних напрямків перебудови вищої освіти

дає можливість виявити соціально-педагогічні вимоги до подальшої модернізації мережі навчальних закладів.

Головною задачею освіти є всебічний розвиток людини, збагачення інтелектуального, творчого та культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства України кваліфікованими фахівцями. Держава надає право кожному громадянину на безкоштовну освіту. Це право забезпечується широкою мережею навчально-виховних закладів, в тому числі вищого рівня освіти.

Одним із основних факторів реформування освіти вважається створення відповідної матеріальної бази, впровадження нових типів навчальних закладів та сучасного устаткування.

Серед важливих принципів подальшого розвитку освіти, які суттєво впливають на побудову мережі навчальних закладів, слід відмітити:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг;
- безперервність та різноманітність освіти;
- органічний зв'язок з світовою культурою та національними традиціями;
- інтеграція освіти з наукою та виробництвом;
- гнучкість та прогностичність системи освіти і багатоваріантність моделей

об'єктів навчання.

Право на знання забезпечується розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на різних формах власності. Нові навчальні заклади створюються лише за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази. В останні роки в Україні почали активно формуватись приватні вузи, що потребує виділення додаткових територій в структурі міста для будівництва відповідних навчальних будівель. Як свідчать обстеження, більшість із новостворених вищих навчальних закладів не забезпечена необхідними навчальними будівлями згідно з діючими нормативами.

Розвиток матеріально-технічної бази в значній мірі залежить від освітньо-кваліфікаційного рівня вузу.

Сучасні вищі навчальні заклади забезпечують фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку на рівні молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр та перепідготовку і підвищення їх кваліфікації.

Згідно з "Положенням про державний вищий заклад освіти" в Україні діють наступні типи вузів: університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум, училище.

Необхідно відмітити, що нова кваліфікаційна структура вищих навчальних закладів відрізняється від традиційної структури системи освіти, яка формувалась в Україні протягом багатьох років в колишньому СРСР. Так, технікуми та училища, які зараз формують перший рівень вузів, раніше не відносились до вищих закладів освіти, а складали середній спеціальний рівень освітніх закладів і їх мережа формувалась самостійно в залежності від потреб базових підприємств, технікумів та училищ. Технікуми, як правило, були мало пов'язані з вузами, а частіше приєднувались до мережі професійно-технічних навчальних закладів. В 70–80-ті роки закладам середньої спеціальної освіти не надавалось значної уваги, і їх матеріальна база недостатньо розвинута. В даний час, при приєднанні технікумів та училищ до вищого рівня освіти, стоїть задача їх суттєвої модернізації, пов'язання мережі технікумів з інститутами та іншими закладами вищої освіти.

Згідно з новими вимогами технікуми та училища можуть функціонувати окремо або в складі комплексного вищого навчального закладу. Вузам певного рівня акредитації надано право здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують заклади нижчого рівня акредитації. Вищі заклади освіти можуть створювати різні типи навчально-науково-виробничих комплексів, об'єднань, центрів, інститутів, філій, коледжів, ліцеїв, гімназій. Можливість формування на принципах кооперації та інтеграції різнорівневих та міжвідомчих комплексних навчальних закладів має важливе містобудівне значення для оптимізації мережі вузів.

Сучасне переоснащення виробництва, впровадження нових більш ефективних технологій потребує підготовки відповідних висококваліфікованих фахівців, перепідготовки та підвищення кваліфікації інженерів і техніків. В свою чергу це обумовлює появу нових спеціальностей, нових програм, а іноді і створення нових галузевих вузів.

Стрімкий розвиток нових технологій вимагає розширення наукових підрозділів у вузах. Статистика свідчить, що більше половини наукових кадрів зараз працює в закладах вищої освіти, де поєднує навчально-виховну роботу з науково-дослідними розробками.

Змінюється характер навчально-виховного процесу. Значне місце в структурі занять займає самостійна робота студентів з використанням сучасних технічних засобів навчання, особливо персональних комп'ютерів. Широке впровадження нових форм та методів навчання суттєво впливає на об'ємно-планувальну структуру будівель. Оснащення робочих місць студентів персональними комп'ютерами вимагає збільшення параметрів навчальних приміщень, особливих інженерних пристроїв. З іншого боку, завдяки технічній оснащеності навчальних зон можливо деяке скорочення кількості приміщень, зменшення підсобних приміщень для зберігання традиційних великогабаритних посібників. Ці зміни в оснащенні навчальних корпусів мають важливе значення при модернізації вузів. Необхідно врахувати також те, що для гармонійного розвитку молоді необхідно передбачити спеціальні зони для культурно-дозвільної діяльності, відповідні кіно-концертні зали, клубні приміщення, кімнати для бесід, молодіжні кафе та дискотеки.

Таким чином, зміни соціально-економічних відносин в Україні, відродження національних традицій, орієнтація на світовий рівень науково-технічного прогресу вимагає значної перебудови вищої школи, гуманітаризації навчання, освоєння нових спеціальностей, поєднання навчального процесу з науково-дослідною роботою, зростання питомої ваги індивідуальних занять студентів з використанням сучасних технічних засобів навчання, більш тісного зв'язку вищої школи з навчальними закладами іншого рівня освіти, формування кооперованих навчальних комплексів, навчально-виробничих центрів та інших об'єднань.

Сучасні навчальні технології ставлять нові вимоги до формування матеріальної бази, архітектурно-планувальної структури навчальних та навчально-допоміжних корпусів, функціонального зонування території та розміщення вузів в структурі міської забудови. Серед найбільш вагомих напрямків модернізації та реконструкції навчального середовища можна виділити наступні:

1. Створення на базі провідних інститутів галузевих університетських комплексів, які готують кваліфікованих фахівців різного рівня освіти — від бакалаврів до док-

торів науки. Формування в структурі університетів навчальних відділень різного рівня акредитації, кооперування навчально-матеріальної бази вузів з іншими навчальними закладами. Все це впливає на принципи розміщення вузів в структурі міської забудови та прийоми зонування території. Ускладнення функціональної структури навчальних будівель обумовлює різнохарактерність об'ємно-просторових рішень навчальних закладів, створення розгалужених композиційних структур.

2. Взаємозв'язок вузів з галузевими підприємствами, науково-дослідними установами, агропромисловим комплексом. Вища освіта завжди розвивалась в залежності від вимог народного господарства. Але при плановій економіці, державному замовленні на підготовку фахівців вузи та підприємства не завжди були зацікавлені в прямих договорах на навчання та підвищення кваліфікації робітників і інженерів. В умовах ринкової економіки взаємозв'язок між конкретним підприємством та підготовкою для нього фахівців стає прямим, взаємопогодженим. Це впливає не тільки на координацію програм та методик навчання, а й на взаємну зацікавленість в раціональному використанні навчальних приміщень і особливо науково-дослідних підрозділів, виробничих майстерень тощо. В багатьох випадках доцільно для вузів та базових підприємств будувати (або модернізувати діючі) спільні фізкультурно-оздоровчі центри, заклади культурно-побутового обслуговування студентів та працівників підприємств.

Таким чином, в умовах нових економічних стосунків створюються реальні можливості формування навчально-науково-виробничих об'єднань. В теоретичних дослідженнях, направлених на оптимізацію мережі вузів, і раніше рекомендувалось кооперувати матеріальну базу навчальних закладів та науково-промислових підприємств. Але тільки в умовах ринкових відносин з'явилися необхідні економічні важелі для формування подібних багатопрофільних містобудівних комплексів. В зарубіжній практиці в країнах з розвинутою ринковою економікою навчальні заклади, особливо галузевої спрямованості, тісно пов'язані з виробництвом. Більшість провідних вузів фактично є великими науково-дослідними центрами з розгалуженою мережею відповідних науково-виробничих підрозділів.

Навчально-методична та економічна доцільність кооперації вузів з науково-дослідними та промисловими підприємствами в умовах економічної кризи в Україні, коли немає реальних коштів на будівництво нових навчально-лабораторних та допоміжних корпусів вузів, дає можливість значно покращити матеріальну базу за рахунок використання для освітніх цілей відповідних приміщень та устаткування базових підприємств.

3. Інтеграційні процеси в розвитку вузів і особливо поєднання різних рівнів освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) значно ускладнює функціонально-планувальну структуру вузів. З'являються нові типи приміщень, навчальних блоків та корпусів. Змінюється і ускладнюється об'ємно-просторова структура вузів також і в зв'язку зі зміною форм та методів навчання. Особливі корективи в структуру будівель вносить впровадження нових навчальних технологій на основі технічних засобів навчання, програмного оснащення, персональних комп'ютерів. Електронно-обчислювальна техніка принципово змінює структуру робочих місць студентів в навчальних приміщеннях, архітектурно-планувальні рішення бібліотек, поточних аудиторій, виробничих майстерень тощо. При цьому змінюються не тільки

функціонально-планувальні рішення, а і загальна кількість приміщень, їх просторові параметри, створюються нові структурні елементи (спеціальні кафедри, телецентри тощо), які потребують додаткових робочих площ. Разом з тим збільшення питомої ваги індивідуальних занять студентів з використанням персональних комп'ютерів дає можливість дещо скоротити загальну площу традиційних групових аудиторій. Прогресивний зарубіжний досвід свідчить, що можна прогнозувати на майбутнє збільшення питомої ваги індивідуальної навчальної роботи студентів за межами вузу. Сучасні інформаційні технології дають змогу мати прямий та зворотній зв'язок студентів з лектором навіть в домашніх умовах. Це свідчить, що буде поширюватись заочна форма навчання, вільне відвідування лекцій тощо.

Таким чином можна прогнозувати, що структурні зміни в навчальному процесі не будуть вимагати значного розширення навчально-матеріальної бази, а зможуть реалізуватись за рахунок модернізації діючих корпусів, їх перепланування та переоснащення.

4. Впровадження нових форм та методів навчання, орієнтація на зближення з виробництвом, переоснащення навчальних корпусів потребує більш гнучких архітектурно-планувальних рішень як всієї мережі вузів, так і функціональної структури ділянок та навчальних корпусів. В практиці будівництва вузів є ряд цікавих прикладів по гнучкій планувальній структурі. Можливість поетапної забудови, наприклад, впроваджено в новому генеральному плані розвитку Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, КПІ та інших вузах.

Відмічені напрямки модернізації навчально-матеріальної бази вузів — це лише частина заходів подальшого розвитку мережі закладів вищої освіти в нових соціально-економічних умовах України.

ОГЛАВЛЕНИЕ

РАЗДЕЛ 1

ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО

Т. Ф. Панченко

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА
НА АЗОВСКОМ ПОБЕРЕЖЬЕ (на примере пос. Ялта Донецкой области) 7

А. С. Греков

ПРОБЛЕМА МАСШТАБНОСТИ ЗАСТРОЙКИ
ИСТОРИЧЕСКОГО ЦЕНТРА Г. ОДЕССЫ 12

В. І. Проскуряков

АНАТОМИЯ ПРОБЛЕМ ЗАВЕРШЕНИЯ АРХИТЕКТУРНОГО
АНСАМБЛЮ ПЛ. ТЕАТРАЛЬНОЙ В М. ОДЕСЕ
І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 18

І. Діда

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА СПІВВІДНОШЕННЯ
ПРИРОДНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ЕЛЕМЕНТІВ
В АРХІТЕКТУРНОМУ ДОВКІЛЛІ УКРАЇНИ 27

С. Е. Протопопов, О. А. Крыжантовская

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЛАНДШАФТНОЙ АРХИТЕКТУРЫ
НА ПРИМЕРЕ ОДЕССЫ 31

Халед Абу Таам

ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВОЧНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
РАЗВИТИЯ ПРИМОРСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЛИВАНА 35

В. М. Вадимов

РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ
УЧЕТА ЭКОЛОГО-ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ СПЕЦИФИКИ
ПРИРЕЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ 39

РАЗДЕЛ 2

АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

Л. Н. Ковальский

НОВЫЙ ЭТАП В ФОРМИРОВАНИИ СЕТИ
УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ЗДАНИЙ В УКРАИНЕ 47

В. И. Вершинин, Т. Б. Половец

ТЕХНОПОЛИС КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ КОМПЛЕКСОВ
МАЛЫХ НАУЧНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 51